

ТВОРЧОСЦ

ГЛАСНІК ДРУЖТВА ЗА РУСКІ ЯЗІК И ЛИТЕРАТУРУ

РОК III

НОВИ САД, 1977

Редакція:

ДЮРА ВАРІА
ЛЮБОМИР МЕДЕШИ
ЮЛИЯН РАМАЧ
СЛАВКО САВО
ЮЛИЯН ТАМАШ

Главни и одвичательни редактор

ДЮРА ВАРІА

На основи думаня Покраїнского секретари-
ята за образование, науку и культуру число
413-448/75 од 7. януара 1976. року, опше-
бодзене од основней порції на обток роби.

Гласнік виходзи раз у року

Редакція: Нови Сад, Сримска 7

Рукописи ше не врацаю

Члени Дружтва за руски язык и литературу
доставаю гласнік у рочно виплаченей чле-
нарини

Друкує БИРОГРАФИКА — Суботица

ПИТАНЯ ЯЗИКА

КОЛО НАШОГО ПОТЕНЦИЈАЛА

Думам же би требало повесц даскельо слова о дієсловней форми хтору зме у науки о нашим литературним языку обовязни волац »потенцијал«¹ або »способ можливости«². Ю на каждым литературним славянским языку нешка волаю на свой способ. На приклад: на сербскогорватским языку ю волаю „потенцијал” або »могућ начин«³ и „кондиционал” або »погодбени начин«⁴; на украинским языку — »умовний спосіб«⁵; на польским языку — »trub przymuszczeni«⁶; на словацким языку — »podmieňovací spôsob prítomného času (prítomný kondicionál)«⁷; на російским языку — »составительное (условное) наклонение«⁸.

¹ План и програма основногo образования и вихованя у САП Войводини. Наставни план и програма основногo образования и вихованя. План и програма позанаставних активносцох. Одвичательни редактор Юрай Грня. Видане Службених новицох САПВ. Видавач: Секретаријат за законодавство ПВР. Покраїнски завод за издаване учебникох — Нови Сад, 1974, 119.

² Микола М. Кочич: Граматика рускогo языка за V класу основней школи. Друге видане. Покраїнски завод за издаване учебникох. Нови Сад, 1972, 117.

³ М. Стевановић: Савремени српскохрватски језик (Граматички системи и књижевнoјезичка норма). I. Увод. Фонетика. Морфологија. Друго издање. Научна књига. Београд, 1970, 353.

⁴ Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika. Drugo popravljeno izdanje. Napisao prof. Dr. T. Maretić, prvi član Akademije jugoslovenske i kr. srpske, dopisni član Akademije bugarske, češke i učenoga društva Ševčenkova (u Lavovu). Naklada Jugoslovenskog nakladnog D.D. „Obnova”. U Zagrebu, 1931, 249.

⁵ Курс сучасној української літературної мови. Том I (1. Вступ, 2. Лексика, 3. Фонетика, 4. Морфологія, 5. Наголос). За редакцією дійсного члена Академії наук УРСР Л. А. Булаховського. Інститут мовознавства Академії наук УРСР ім. О. О. Потебні. Державне учбово-педагогічне видавництво „Радянська школа”. Київ — 1951, 480.

⁶ Stanislaw Szober: Gramatyka języka polskiego. Wydanie szóste opracował Witold Doroszewski. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa, 1963, 270.

⁷ Eugen Pauliny — Jozef Ružička — Jozef Štolc: Slovenská gramatika. Piate, zrevidované a čiastočne doplnené vydanie. Slovenské pedagogické nakladateľstvo. Bratislava, 1968, 283.

⁸ Граматика рускогo языка. Том I. Фонетика и морфология. Редакционная коллегия: академик В. В. Виноградов, член-корреспондент АН СССР, Е. С. Истрина, член-корреспондент АН СССР, С. Г. Бархударов. Издательство Академии наук СССР. Москва — 1960, 301.

Тота дієсловна форма ма свойо походжене з періоду праславянського языка.⁹ Перши писани ей шліди находзимо у памятокх старославянського языка,¹⁰ хтори од другой половки IX століття — «перши литературни язык при Славянох, чийо стваряне звязане з діялносцу Кирила и Методия».¹¹ З часом ше зоз праславянського языка розвивали живи славянські язики, медзи німа и давноруски або восточнославянські язык. Вон ше витворел у VII—VIII століттю. Вец ше исторични обставини зложели так же ше у XIII — XIV століттю давноруска народносц роздзелела на три блізки народносци — на українску, російську и билоруску, цо поцагло за собу же ше зоз давнорускей або восточнославянскей бешеди зявели три блізки язики з їх власнима, оригіналнима драгами розвою — язык українски, російски и билоруски.¹² «Од часу свойого постаня (початок XIV століття) українски литературни язык з успіхом служел українскому народу у шицки сферах його материяльного и духовного живота» . . .¹³ З даедних українских народних закарпатских бешедох розвила ше и наша народна бешеда зоз свою систему бешедних нормох. Вона мала од стредку 18. століття, з приселеньом руского жительствова з Горніци до «Южных крайох», до Бачкей, свой окреми розвой. Жителство мало од теди свой литературни язык до конца XIX століття, котри ми воламе руски литературни язык старшого періоду; и литературни язык котри ше почал розвивац на тутейшей народней бешеди початком XX століття, а особено по першей шветовой войны, хтори ми воламе — руски литературни язык козшого періоду або сучасни руски литературни язык.

Тот наш литературни язык ма нешка свойо граматични системи и литературноязикову норму. Йому познати и своя дієсловна форма потенцияла або способу можливосци так як цо познати и терашней тутейшей рускей народней бешеди.

Нешка ше у нашей рускей народней бешеди и у нашим сучасним руским литературним языку розликую три способи твореня потенциялу.

1.

Потенциял на перши способ — дайме му таку назву условно, — кед у виреченю субект виповедзени з окремиим словом, твори ше так же ше вежне потенциялне словко «би» за шицки особи еднини и множини и дода ше му дієсловни прикметнік активни того дієслова з котрого ше жада виповесц потенциял.

З дієслова «писац» потенциял на перши способ ма таку пременку:

⁹ Urslavische Grammatik. Einführung in das vergleichende Studium der slavischen Sprachen von J. J. Mikkola, weiland Professor für slavische Philologie an der Universität Helsingfors. III. Teil. Formenlehre. Carl Winter. Universitätsverlag. Heidelberg, 1950, 66.

¹⁰ Manuel du vieux slave par André Vaillant, directeur d'études à l'École pratique des Hautes Études. Tome I. Grammaire. Institut d'Études slaves. Paris, 1948, 241.

¹¹ Старословенска граматика. Написао Ст. М. Кулбакин, професор университета. Државна штампарија Краљевине Југославије, Београд, 1930, 1.

¹² Ф. П. Филин: Происхождение русского, украинского и белорусского языков. Историко-диалектологический очерк. Академия наук СССР. Институт русского языка. Издательство «Наука». Ленинградское отделение. Ленинград, 1972, 3.

¹³ П. П. Плющ: История украинської літературної мови. Видавництво «Вища школа». Київ — 1971, 8.

Еднина

1. особа: я би писал, -а
2. особа: ти би писал, -а, -о
3. особа: вон, -а, -о би писал, -ла, -о

Множина

1. особа: ми би писали (-лі)
2. особа: ви би писали (-лі)
3. особа: вони (-ні) би писали (-лі)

Тот способ твореня потенцияла подобни способу твореня потенцияла у сучасним українским литературним языку.

У давноруским або восточнославянским языку потенциял мал зложену форму. До нього уходзел дієсловни прикметнік активни на -ЛЪ, -ЛА, -ЛО и форма аориста допоможного дієслова БЫТИ. Приклад:

Еднина

1. особа: БЪГЛЪ (-а) БЫХЪ
2. особа: БЪГЛЪ (-а, -о) БЫ
3. особа: БЪГЛЪ (-а, -о) БЫ (СТЪ)

Множина

- БЪГЛИ БЫХОМЪ
БЪГЛИ БЫСТЕ
БЪГЛИ БЫША

З часом, приближно од XIII століття, дієсловни прикметніки на -ЛЪ, -ЛА, -ЛО почали ше похопйовац як форми дієсловах цо ше меняю по родох и числох, а форми другой и трецей особи еднини аориста страцели вязу з дієсловами и претворели ше на партикулу б и.¹⁴

У нашей тутейшей бешеди такого скрацения нет.

Як тота дієсловна форма випатра з розличних дієсловах похаснована у виреченях, за нашу тутейшу народну бешеду даваю ше приклади з материялох прози и поезії хтори позберал, концом XIX століття, науковец Володимир Гнатюк.

Еднина

1. особа:

— з народней бешеди:

Йа бі жадал . . . да ті мнє віньещеш на другі швет. ЕЗб XXIX¹⁵, 32.

Ту бі йа умарла, да нє ті! ЕЗб XXIX, 179.

— з литературного языка:

Кед ше ти не боїш, прецо же би ше вец я бал? Ч VIII¹⁶, 1974, 59.

¹⁴ М. П. Івченко: Сучасна українська літературна мова. Видавництво Київського університету, 1962, 394.

¹⁵ ЕЗб XXIX — Етнографічний збірник. Видає Етнографічна комісія Наукового Товариства імени Шевченка. Т. XXIX. Етнографічні материяли з Угорської Руси. Зібрав Володимир Гнатюк: Т. V. Казки з Бачки. Накладом Наукового Товариства імени Шевченка. У Львові, 1910.

¹⁶ Ч VIII, 1974 — Дюра Варга, Евфемія Варга: Отворени шерца. Читанка за VIII класу основней школи. Вименене виданє. Покраїнски завод за видаванє учебнікох. Нови Сад, 1974.

2. особа:

— з народней бешеди:

Дзе ті бі пошол? ЕЗб ХХІХ, 159.

— з литературного языка:

Дзеци твоїо и нешка кед треба шицко даю:
и зной, и слизи, и крев,
лем же би ти квитла . . . Ч VIII, 1974,80.

3. особа:

— з народней бешеди:

Хлáпец бі уш спáл. ЕЗ ХХІХ, 181.

— з литературного языка:

Чи я ше на то народзел:
Же бі ме жедла фабрика!? Ч VIII, 1974, 40.

Множина

1. особа:

— з народней бешеди:

Пóслал нам заш Червѣні краль такі бузóвань цо ма двáнац ме-
тѣри. Ручѣлі го нам. Тѹ до двóра. А нá нѣм написáне, жé бі мѣ
йому го так послáль і. ЕЗб ХХІХ, 100.

— з литературней бешеди:

Як би ми весели були . . . ХК 1977¹⁷, 83.

2. особа

— з народней бешеди:

Прішол сом ше вам опітац, же чи ві бі мнѣ мóгли справіц
йѣден кійáшьчюк с тóго жельѣза? ЕЗб ХХІХ, 160.

— з литературного языка:

Ни-а, поведзме, кед би ви жадали забиц пана надвойводу, . . .
вшеліак же бисце ше з даким посовитовали. Ч VIII, 1974,44.

3. особа:

— з народней бешеди:

Та ше йім пítал, же чи бі вóньї нѣ знáльї . . . ЕЗб ХХІХ, 31.

— з литературного языка:

. . . кед би ше обидвоме при каждим умераню дня таїнствено
окруцали до чарного фатьола вечарших змерканьох и ноцней
цихоти . . . Л VIII, 1967¹⁸, 117.

¹⁷ ХК 1977 — Християнський календар 1977. Odgovorni urednik: Mihajlo Makaj. Izdavač: Vojvodanski vikarijat Križevačke eparhije. Ruski Krstur, 1976.

¹⁸ Л VIII, 1967 — Лектира за VIII класу основней школи. Редактор Дюра Варга. Покраїнски завод за издаване учебнікох. Нови Сад, 1967.

2.

Потенциал на други способ — дайме му условно таку назву, — кед у виреченю субект не виповедзени з окремним словом, твори ше так же ше вежне дієсловни прикметнік активни того дієслова з котрого ше жада виповесц потенциал и дода ше му з допоможного дієслова „буц” форма — бим, биш, би, бизме, бисце, би.

З дієслова »писац« потенциал на други способ ма таку пременуку:

Єднина	Множина
1. особа: писал, -а бим	1. особа: писали (-лі) бизме
2. особа: писал, -а, -о биш	2. особа: писали (-лі) бисце
3. особа: писал, -а, -о би	3. особа: писали (-лі) би

Тот способ твореня потенцияла подобни способу твореня потенцияла у сучасним польским литературним языку. По нашим правописе форми дієсловного прикметніка активного и форми допоможного дієслова пишу ше у потенцияле кажда окреме, а у польским потенцияле, по польским правописе, пишу ше ведно. Поровнайце з нашим потенциялом з дієслова »писац« потенциал польского языка з дієслова »жрус“ (= „криц”)¹⁹.

Єднина	Множина
1. особа: krytbym	1. особа: krylibyśmy
2. особа: krytbyś	2. особа: krylibyście
3. особа: krytby	3. особа: kryliby

Як на тот способ твореня наш потенциял випатра з розличних дієсловох у виреченьох, увидзиме з прикладох зоз нашей живеї народней бешеди и зоз нашого живого руского литературного языка.

Єднина

1. особа:

— з народней бешеди:

Піл бім вóді, нѣ мóжем ше нáпц. ЕЗб ХХІХ, 149.

— з литературного языка: Не мам досц пенежи же бим вас випла-
цел. Ч V, 1976²⁰, 9.

2. особа:

— з народней бешеди:

Льубел біш тáм пойц? ЕЗб ХХІХ, 189.

¹⁹ Witold Doroszewski: Podstawy gramatyki polskiej. Cześć I. Wydanie drugie. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa, 1963, 243.

²⁰ Ч V, 1976 — Дюра Варга, Евфемия Варга: Невичерпна студзенка. Читанка за V класу основней школи. Треце, вименене видане. Покраїнски завод за издаване учебнікох. Нови Сад, 1976.

— з літературного языка:

Волеє биш частейше до кнїжки патриц як на чижми. Ч VIII, 1974, 128.

3. особа:

— з народней бешеди:

Поопатрала шїцко, ... ішла бі вонка зос тей дзірі ... ЕЗб XXIX, 152.

— з літературного языка:

Вон ше обрацел же би штрелял. Ч VIII, 1974, 53.

Множина

1. особа:

— з народней бешеди:

Кед біме мógлі найсц даїдзе у кнїшкї, дóбре бі було! ЕЗб XXIX, 27.

— з літературного языка:

Чом бизме препадали кажде окреме! Ч VIII, 1974, 73.

2. особа

— з народней бешеди:

То заповéдам ... же бісце тот каштель там нáзад одньéсьлі, дзе бул. ЕЗб XXIX, 196.

— з літературного языка:

— Оцец... наказал же кед бисце умерали, най вам дам [швичку] до руки и най запалім. Ч V, 1976, 15.

3. особа

— з народней бешеди:

... одвéду йїх до пінвїці, та йїх зámкнью, же бі нє пофсцекáльї. ЕЗб XXIX, 10.

— з літературного языка:

Сцекали би — як миши до дзірох ... ЄД, 1924,²¹ 43.

3.

Потенциял на треци способ — дайме му условно тоту назву, — кед у виреченю субект не виповедзени з окреминим словом, твори ше так же ше вежне дієсловни прикметник активни дієслова з котрого ше жада виповесц потенциял, дода ше му потенциялне словко „би” за шицки особи єднини и множини и ту тому ище презент допозного дієслова „сом”: сом, ши, зме, сце — без формох з. особи єднини «ж» и множини — „су”.

З дієслова «писац» потенциял на треци способ ма таку пременку:

²¹ ЄД, 1924 — І. Костельник: Єфтайова дзивка. Трагедия на V акти. У Срем. Карловцима 1924.

Єднина

Мнжина

1. особа: писал, -а, би сом

1. особа: писали (-лі) би зме

2. особа: писал, -а, -о би ши

2. особа: писали (-лі) би сце

3. особа: писал, -а, -о би

3. особа: писали (-лі) би

Тот способ твореня потенцияла подобни способу твореня потенцияла у сучасним словацким літературним языку. Поровнайце з нашим потенциялом на треци способ з дієслова „писац” потенциял словацкого языка з дієслова „volat” (= „волац”)²²:

Єднина

Множина

1. особа: volal, -a, by som

1. особа: volali by sme

2. особа: volal, -la, -o by si

2. особа: volali by ste

3. особа: volal, -a, -o, by

3. особа: volali by

Як на треци способ твореня наш потенциял випатра з розличних дієсловох у виреченьох, увидзиме з прикладох зоз нашей живеї народней бешеди и зоз нашого живого руского літературного языка.

Єднина

1. особа

— з народней бешеди:

Дзіўче, дзіўче, білі ірішпан,
І сам бі сом ту це прїшол. ЕЗб IX²³, 195, 205.

Кед бі сом бул млáді вóйак,
Шїцко бі то було інак. ЕЗб IX, 228, 307, Б.⁵⁻⁶.

Ньé бой ше, шугáйу,
Вше бі сом тайéла. ЕЗб IX, 241, 336₄.

Бáржей уцїскáйце, мáмо, йазїк до дзвéрох,
Же бі сом цéснї кóльчок спрáвел ... ЕЗб XXIX, 156.

Ані бим му робиц не дала,
Лем би сом му лічко бочкала. ЮРНП, 1927²⁴, 40.

Рика ше розляла,
Доней би сом скочела. ЮРНП, 1927, 56.

То би я сцел,
Кед би сом шмел. ЮРНП, 1927, 59.

²² Eugen Pauliny: Krátka gramatika slovenská. Slovenské pedagogicke nakladateľstvo. Bratislava, 1963, 112.

²³ ЕЗб IX — Етографічний збірник. Видає Етнографічна комісія Наукового Товариства імени Шевченка. Т. IX. Етнографічні матеріали з Угорської Руси. Зібрав Володимир Гнатюк. Том III. I. Західні угорсько-руські комітати. II. Бач-Бодрогський комітат. У Львові, 1900. Накладом Товариства.

²⁴ ЮРНП, 1927 — Южнославянських Русинох народни пьснї. У мено Руского Народного Просвітного Дружтва позберали и ушорели: Дюра Биндас и Осиф Костельник. Видатель и властник: РНПД-о Руски Керестур, 1927.

Побочкал би сом ю тисячраз за чоло. ЮРНП, 61.

— з літературного язика:

А кед би сом бул у Вавилоне,

Або у Египце — так сом гварел! ЄД, 1924, 43.

Ягод шаркань, так би сом ше несол . . . ЄД, 1924, 43.

Тераз би сом преуказал, вера,

Як ше бие гоч хторих поганох. ЄД, 1924, 54.

— Яй, знаце — нераз нарикала Ганя пред своїм мужем — во-
лела би сом у Керестуре з надніци жиц, як ту зос ланцох. РУА
1936²⁵, 70.

Справди не знам кому би сом дал хижу.
ЗТ, 1966²⁶, 8.

— Ей, кед би сом тераз мал голем два миши . . .
ЗТ, 1966, 69.

Сдел би сом же биспе ми шицки тоти
яблука пооберали . . . ЗТ, 1966, 69.

И клекнул сом гу русалки же би сом ей
дал медицинску помоц. ЗТ, 1966, 157.

Престала сом ю нацивйовац . . . же
би сом дала часу . . . ЗТ, 1966, 161.

. . . и же тераз не дошлебодзи же
би сом го дорушела. ЗТ, 1966, 162.

О, кед би сом вас ніда не видзел . . . Л VIII, 1967, 49.

— Боже мой, прецо би сом не шмел
есц? Л III-IV²⁷, 1975, 5.

„Як би сом го любел видзиц!” Л III-IV, 1975, 63.

„Але би ше и мац зрадовала”,
думал сом себе, „кед би сом и ей
дакус однесол”. Ч V, 1976, 94.

2. особа

— з народней бешеди:

Чьом же бі ши нье шмел? ЕЗБ XXIX, 163.

Нье пітам це, мойя міла,
же бі ши ме льичела. ЕЗБ IX, 181, 161₅.

Йа бі пошла, кед биш ме ужал,
Кед бі ши мі робіц нье дал. ЕЗБ IX, 206, 242₁₅.

²⁵ РУА, 1936 — Руско-українски алманах бачванско-сримских писателюх. Видатель
Руске Народне Просвітне Дружтво у Р. Керестуре, 1936.

²⁶ ЗТ, 1966 — Янко Рац и Микола Скубан: Зборник текстох школского читаня
за II, III и IV класу основней школи. Покраїнски завод за видаване учебнікох. Нови Сад,
1966.

²⁷ Л III-IV = Янко Рац, Микола Скубан: Лектира за III и IV класу осно-
вней школи. Покраїнски завод за видаване учебнікох. Нови Сад, 1975.

Пила бим, пила бим
З Дунаю водичку,
Кед би ши мй принес,
Мили шугаїчку. ЮРНП, 1927, 17.

А кед би ти була удобна широта,
Не ншела би ши веночок од злата,
Лем би ши ношела зос желеней рути.
ЮРНП, 1927, 39.

Кед лем би ши шмати прала, то є ніч!
ЮРНП, 1927, 65.

Жень ше, мили, жень ше,
Же би ши мал щесце,
же би ши таке мал
же биш за мну плакал! ЮРНП, 1927, 78.

— з літературного язика:

Цо би ши питал за тоту рибу? Л III-IV, 1975, 5.
Шмел би ши тераз там пойц? Л III-IV, 1975, 120.

Але, роздумай же яки би удобни и без даякей
вредносци бул кажди дзень котри би ши препровадзел
не у школи. Уж о еден тидзень модлел би ши же най це
пуца назад до школи. Ганьбел би ши ше од ленюхованя.
Ч V, 1976, 6.

— Ти . . . — гварел —, не принесол би ши ми едно
паклочко догану за тот динар? Ч V, 1976, 94.

3. особа:

— з народней бешеди:

Сдел бі себе дац справіц кийаїшьчок с того
жельеза. ЕЗБ XXIX, 160.

— з літературного язика:

. . . мац ше нараз шицка стресла, ягод кед би
скочела до жимней води . . . Ч VIII, 1974, 38.
Єст дзешка морйо широке
Як кед би було през караю . . . Ч VIII, 1974, 40.

Множина

1. особа:

— з народней бешеди:

Бўльї бу сме пара . . . ЕЗБ IX, 174, 139₂.
А у тим пішме то бўло пісано, же би сме себе
ужальї два конї . . . ЕЗБ XXIX, 75.

— з літературного язика:

Кед би не вон, та би зме уж оздаль
Були ту, дзе тераз ви стоїце! ЄД, 1924, 32.
Ми свой грих аж тераз зрозумели,
Та би зме ше вираховац сцели. ЄД, 1924, 36.

Кед би зме їх здалеки збачели,
Знаш, Осифе, цо би зме зробели? ЄД, 1924, 55.

Знаже би зме вецка таки були,
Як и вон . . . ЄД, 1924, 58.

Гоч зме ше од шмерци вибавели,
Та би зме лем заш плакац мушели! ЄД, 1924, 68.

— Да не маме тоту заграду, озда би зме не могли
вижиц нас седмеро. ХК 1977, 127.

2. особа:

— з народней бешеди:

Кед бі сче малъї цо, да мі даце, та бим ше
найедол. ЕЗБ ХХІХ, 26.

То заповедам, же бі сче мі шірки приньєслї . . .
ЕЗБ ХХІХ, 190.

Прішол сом ше вам опітац, же чі бі сче мі нье мógлы
справіц йеден кійашьчок с того жельєза?
ЕЗБ ХХІХ, 160.

. . . кед бі сче так барз лубельї знац, та вам
пóвем. ЕЗБ ХХІХ, 84.

Удьян, чі бі сче мі нье предальї дайеден шматї . . .?
ЕЗБ ХХІХ, 89.

— з литературного языка:

Вона красна: очи як цибулі
(Бодай би сче ище векши булі!) ЄД, 1924, 24.

Бодай би сче плеву жували! Л VIII, 1967, 48.

3. особа:

— з народней бешеди:

Ідз лье, брату, вонка опатрі тот стáток, же бі
ше там нье попребівальї . . . ЕЗБ ХХІХ, 24.

— з литературного языка:

Командант ладї допушел своїм младим путніком же би
направели билет вонка з ладї, вонка до вселени.
ЧV, 1976, 209.

* * *

Указали зме на шицки три способи твореня потенцияла у нас — и у
нашей народней бешеди и у нашим литературним языку. Сцели зме
указац язичну точносц о нашим потенцияле, же вон, гоч котри способ його
твореня похаснуеце, вше правилни, вше добри; же еден способ твореня
над другим не „лепши”, же су истей и еднакей язичней вредносци и же сче
ніяку хибу не справели кед сче похасновали даеден з нїх, шицко едно хтори.

Же то так, поровнайце и того место, дзе дати потенциял на II способ:

Кед биш, міла, знала,
Мушела биш плакац (ЕЗБ IX, 1900, 222, 293₈₋₉) — зоз местом у ко-
трим потенциял дати на III способ:

Кед биш, міла, відзела,
Плакац бі ши мушела (ЕЗБ, 1900, 218, 282₇₋₈).

Чи ше у тих стихох зоз виразами „Мушела биш плакац” и „Плакац
би ши мушела” — виповеда дацо розличне, чи исте? Кед исте, а лем так,
чи потенциял на III способ не исти по значеню як и потенциял на II способ?
А кед є истого значеня, кед є ні по чим не „горши”, чи го вец треба одруциц,
виключиц зоз живота? Чом?

Поровнайце и того место:

„Пила бим, пила бим” . . . (ЮРНП, 1927, 17), дзе потенциял на II
способ, зоз местом у котрим потенциял на III способ:

„Піла бі сом, відзі ше мі . . .” (ЕЗБ IX, 1900, 241, 337.А.1).

Чи ше у тих стихох з виразами „Пила бим” и „Пила би сом” виповеда
дацо розличне, чи исте? Кед же — исте, а лем так, чи вец потенциял на III
способ не исти по значеню и вредносци як и потенциял на II способ? А кед
су истого значеня и истей вредносци, чи треба даеден спомедзи нїх одруциц?
Не дац му право на живот? Хторому? На основи чого? Чи вони як форми
истей язиковей вредносци не уходза равноправно до фонду нашого вислов-
уючого богатства?

И кед истей язиковей вредносци форми „пила би сом” и „пила бим”,
„пила би ши” и „пила биш”, чи су вец не истей вредносци и у писаню: „пили
би зме” и „пили бизме”, „пили би сче” и „пили бисце”?

Тото питанє ше муши поставиц прето же ше нашим дзецом у основней
школи²⁸, та и иншим²⁹, при ученю граматики мацеринского языка не доповеда
правда кед слово о нашим потенцияле. Им ше дава на учене твердженє же у
нашим языку ест два види потенцияла: еден, кед „субект меновани”, форма
типу „Я би читал”; и, други, кед „субект немєновани”, форма типу „Читал
бим”. О трецим виду потенцияла, о ище едним способе твореня потенцияла
кед „субект невиповедзени”, о форми типу „Читал би сом”, хтора тиж жива
и цалком зоз истим значенюм як и форма „Читал бим” — нїч ше не гутори,
правда о його иснованю ше заобихолзи. Чом?

Кед ше будзе рихтац нове виданє „Правопису”, чи би не було добре
повесц полну наукову правду о нашим потенцияле? З тим би ше, у вязи з
писанюм потенцияла, одстранєла можлівосц „ствареня правописних хибох”
и там дзе их, по правдзе, нет, не лем при школярох и наставнікох³⁰, але и
при каждому хто би ше у писаню сцел тримац нашого „Правопису”.

Гавриїл Надь, професор

²⁸ Микола М. Кочиш: Мацеринска бешѣда. Часц I. Граматика за V и VI кла-
су основней школи. Завод за издаванє учебнікох Автономней Покраїни Войводини.
Нови Сад — 1965, 118—119.

²⁹ Микола М. Кочиш: Граматика руского языка I. Фонетика. Морфология. Лек-
сика. Покраїнски завод за издаванє учебнікох. Нови Сад, 1974, 109.

³⁰ Гелєна Медєши: Дацо о писанім словє у школскей работи. Творчосц. Гласнік
Дружтва за руски язык и литературу. Рок I. Число 1. Нови Сад, 1975, 72.

НАДПОМНУЦЕ

Професор Гавриїл Надь у своїй статі „Коло нашого потенціала”, винесол свойо думане у поглядзе твореня потенціала. При концу своей статі автор пише о „язичней неправди”, о тим же ше у учебнікох котри обраблю потенціал у руским літературним язикю „не допеда правда”, в далей же ше „правда о його иснованю (т. є. потенціала „на трєци способ” — надпом. Ред.) заобиходзи. Надалей автор поставя питанє чи би при рихтаню нового „Правопису” „не було добре повесц полну наукову правду о нашим потенціале”.

Редакция видруквала у целосци статью своего сотрудніка професора Гавриїла Надя, гоч ю несподзивало на таки способ винешене думане на виданє Граматики зоз 1965. року, як и Правопису руского язика зоз 1971. року. На другим виданю професор Г. Надь бул консультант и Покраїнски завод за видаванє учебнікох видал школске виданє Правопису руского язика яке було предложене з боку Комисії за видаванє спомнутого учебніка.

Редакция стої на становиску же „наукову правду” може представяч лем тото що може допринєсц найприлаплившеї систематизації язика з боку людзох котри ше з нїм служба. На тим плане язиково фаховци мали, маю и вше буду мац роботи у наукововигледавцкєй діялносци на дальшим нормованю и надбудови руского літературного язика. Поединєчни або групни думаня або становиска мупа дожиц верификацію науковей явносци у дружтвєно організованих формах котри нешка мамє у нашим самоуправним дружтвє, а то Дружтво за руски язик и литературу, Лекторат руского язика итд. Без верификованя явносци даяки думаня або становиска ище вше лєм сугєстїи котри буду прилапени або не, док нет новоприлапеного думаня и становиска утвєрждєного з боку одвитующих институцайох, дотля Редакция длужна притримовац ше язичних законох хтори фундаментовани на верификованих школских учебнікох чий автор покойни професор Микола М. Кочиш.

ГУ СИНТАКСИ ПРИПАДКОХ У ЯЗИКУ ЮГОСЛАВЯНСКИХ РУСНАЦОХ

(о специфичносци инструментала)

Синтаксу припадкох (або такволану »нукашню синтаксу») перши почал преучовац познати славист Ф. Миклошич. Познейше тому проблему лингвисти не давали достаточну увагу. Аж у остатнім дзешепрочу синтакса припадкох постала объект интензивнейшого преучованя, о чим шведочи зявєне вєдєй фундаменталних вигледованьох пошвєцєних тому питаню у славянских язикох.¹

Систему одменки менских словох сучасного руского язика характеризує присуство седем припадкох. За компаративну граматикку славянских язикох окреми интерес представя инструментал, бо вон ма одредзєни специфични смуги по котрих ше руски язик розликує од даєдних славянских язикох (од українского и словацкого). Тенденция у формованю датого припадку характеризує у значней мири общи процес розвитуку, творєня и утвєрждованя граматичних формах и категорийох сучасного руского язика.

Инструментал ше у руским язикю виражує зоз слїдуюцима законченяма: -ом /хл. и стр. р. єднини/, -у, -ю /жен. р. єднини/ и -ами, -ями /за шицки роди у множини/. Невелька група у множини ма законченє -ми, наприклад »цєлятми», »з коньми»². У системи заменовнікох функціонує законченя -їм /хл. и стр. р. єднини/ и -їма, -їма /у множини/.

¹ Оп. роб.: Творительный падеж в славянских языках. Под ред. С. Бернштейна. М., Изд-во АН СССР, 1958; В.Н. Топоров. Локатив в славянских языках. М., Изд-во АН СССР, 1961 и др.

² Кочиш М.Микола: Материнска бєшеда. Часц I. Граматика за V и VI класу о.ш.

За сучасни стан руского язика характеристичне оформенє инструментала з примєновніком, а у вельо меншей мири — без примєновніка. При тим процес розвитуку идзе у таким напрямє же перша форма постава доминантна, а друга (формованє инструментала без примєновніка) поступно же жує, траца ше.

Примєновніки котри управяю з инструменталом не вельочислєни. Ту наведзєме основни з нїх ведно з прикладами.

ЗА: Ходзєл за хлебом и глєдал правду /АН, 154/³; Пришол наш народ аж зоз Карпатох живот отримац — за своїм хлебом /АН, 234/; Док Яша смачнє спал, Онуфри у цмєй хижки шєдзєл за столїком /НП, II, 77/; не видзиц цо ше случує за хрибтом /НК, 1963, 178/; як стара жена за музисом /АП, 156/; Лєм думки мойо лєца за тобу по мнє непознатих крайох /Чит., 146/.

МЕДЗИ: Зос того описа малого дзєцка видно яка розлика медзи нїм и одроснутим чловеком /НК, 1968, 159/; Постої мост медзи тима котри любя народну музику /НК, 1968, 7/; Нїхто тото не зна цо єст медзи нами /НП, I, 83/; Видзим малу биду хижку, щупєну медзи своїма шєстрами /Кочиш, 68/.

НАД/НАДО: Хто сам над собу не панує — над тим други паную /РК, 1937, I/; Знова швидше побєгул покля над собу не чул глас /Чит., 66/; Хто ше зоз другого шмєє — найскорєй годзєн над самим собу заплакац /РК, 1937, XI/; Надо мну хмари чєжки и чарни /АП, 77/.

ПОД: черешня под облаком /АП, 298/; спочива под своїм небом /АП, 234/; Цо ше под нїма, под мурисками, находзи, скрива? /АП, 240/; Шицок валал бул под шнїом /ПЗ, 1968, б/; А кєд у карчми заграю, єй, подо мну ножки дирїаю /НП, II, 89/; поверхносц под житом /РС, 1961, 37/; з кнїжками под пазуху /АП, 222/.

ПРЕД/ПРЕДО: Му пред очми бурї скрию /АП, 236/; Ишли зме досц длуго док ше пред нами не указал єден памятник /ПЗ, 1967, 2/; Пред собу видзим лєм блато /АП, 202/; Предо мну знова дзєцински часи /АП, 161/; Циль хтори муши буц пред очми культурним роботніком /ШВ., 1966, I/.

З / ЗО, ЗОЗ, ЗОС/: З курами легай — з курами ставай /РК, 1939, 114/; Робме зос тисню! За себе робимє! /АП, 181/; Попри мнє сушєд зос шмерїу борбу водзи /АП, 93/; Випровадзєл сом брата на конец валала; з мехом на плєцу ишол на войну — седемнапрочни /АП, 152/; Гвизда трєпєци. Яблан з лїсцом шушоци /АП, 152/; Швєт почина там дзє драга зоз драгю злїята /ШВ., 1968, I/; Кнїжка дава злату раду кєд знаш з ню бєшєдовац /РК, 1937, XII/; Мєрай язїки з такима як ши сам! /ПЗ, 1967, 3/; Я вас волал да ше придзєцє зо мну фудбаловац /ПЗ, 1967, 3/; Ти бєшєдуєш з Петром /Кочиш, III/; Чарни пєс з хвостом твєрдим як палїца /РС, 1968, 14/; Вони знали з ким маю роботи /Чит. 97/; З ким ши, таки ши. Чит., 129/; А ти, мила, цо думала кєд ши вєчар зо мну стала? /НП, I, 80/; зос тисню чувай рускосц свою /АП, 196/.

На тот способ ту ше не одкривєю специфични смуги руского язика. Напроцив, материял инструментала з примєновніками типовє общєславянскє нашлїдство у бєшєди Руснацох.

³ Список прилапених скрацєньох на концу статї

Як зме уж спомли, інструментал без применовніка у сучасним руским язикю ма барз ограничену сферу хаснованя. Анализа текстох фольклорного, художного, публицистичного характера указуе же частосц хаснованя спомнутей форми не велька. Ёу тому, зоз безприменовниковим інструменталом виражаю ше вельо меней ниянси як зоз применовниковим. О непродуктивносци тей форми бешедуе и факт же безприменовников инстументал стретаме лем при меновнікох, при заменовнікох го скоро нет (цо не мож повесці о применовниковим інструменталу).

Медзи меновіками котри стоя у безприменовниковим інструменталу находзиме одреджене количество такволаних адвербиялизированих, або скаменених формох. У сучасним руским язикю тоти форми виступаю у ролі присловнікох: Я патрим *кругом* и патрим же жем моя квитне /АП, 197/; Ходзел по шведе наздлуж и *крижом* /АП, 154/; пуциц думи ёу гвиздом *широм* моря /АП, 193/; Волім твійо писні, цо их чуц *вечаром* /АП, 24/; Весело шпиваю дзивчата *вечаром* /АП, 135/; Так то тирвало *роками* /РС, 1968, 14/; Там на гори, там на гори *широм* каліна /НП, I, 69/.

За другу групу меновнікох у інструменталу без применовніка характеристичне тото же их легко мож трансформовац до одвитующей применовниковей конструкції «по+локатив»: *Валалом* гучи, сходза ше людзе /АП, 76/; *По валалу* гучи . . .; *Керестуром* бубень бутнуе /АП, 76/; Най ми вона (дражка) вично жие, по тей ровні бродзи, а мой народ *твоім шлідом*, моя мила, водзи /АП, 126/; *Твоім шлідом* я ше рушел давно /АП, 125/; Жима под облаком *вечарами* плакала /АП, 281/; Я ище чуем часто *вечарами* далеку писню дзивкох на пажици /НК, 1968, 89/; Мило нам ше вие застава шлебоди: горе *брегами*, долу *ніжсинами* /АП, 179/; Ти ходзиш *шветом*: керчиш и шеш /АП, 149/; *Валалом* ше розліва писня /АП, 236/.

У предходних двох ігрупах меновніки ше зявйовали цалком або часточно у адвербиялизованей форми; ведно з тим руски язик ма и свой окремени безприменовников инстументал. Тот окремени инстументал без применовніка твори ше у руским язикю найчастейше од меновнікох хлопского и стреднього роду⁴: Руски народ мал идеали: зачувац рускосц, остац *Русином*, а дідовцини буц вернім *сином* /АП, 235/; Гоч ше крив ляла днями, ноцами, у тебе человек *чловеком* постал, цо вон и жадал, жадал виками /АП, 233/; У работи сцем буц *ударніком* /Чит., 132/; А придзе ешенъ витриска *дижджом* писні заграю /АП, 146/; Любов швици *шветлом* пламеня /АП, 247/; у цеплей хижки, *димом* закуреней /АП, 160/; нового дружтва вола ше *членом* /АП, 251/.

Цо ше дотика меновнікох женского роду еднини (а дакеди и меновнікох шицких родох у множини), вони ше найчастейше хасную у номинативе. То такволани номинативни инстументал, котри познати и другим славянским язиком, наприклад чеському, словацкому итд.

Даваме даскельо приклади номинативного инстументала зоз сучасного руского язика: Док вирошнем, *тионирка* постанем /ПЗ, 1967, 2/; Поля жертвоім тей войны *іроби* постали /АП, 210/. Ёу тому случаю мож учишліц и приклади заменованя безприменовникового инстументала зоз конструкцію

⁴ Гоч и ту збачліви потупеня котри характеризую общи процес валяня безприменовникового инстументала у славянских язикох. Так у текстох мож стретнуц и таки форми: Вше и вшадзи народ як цалосц бул уметнік.

»як+номинатив«: Писац почина ище як *школярка* гимназіі /АП, 92/; Робел як *новинар* у радио /АП, 280/.

У ряду случайох замерковане намагане заобиходзиц безприменовников инстументал и заменіц го з конструкцію «од+генитив»: Ружички красни, червени, ви *од дзивчатох* любени! /АП, 31/; Од малючка братох моіх я *од шерца* почитовал /АП, 176/; През жадања, дараз же бим и любени бул я *од ніх* /АП, 50/; Мало то гроб, зароснути *од трави* /Чит., 65/; Кед ше появела (кніжка), була зос симпатию привитана як *од Украйцох* так и *од Чехох* /РК, 1937, 32/; сом бул им *од велькей помоци* /Шв., 1968, I/.

На концу, у руским язикю обачліви процес заменованя безприменовникового инстументала з генитивом без применовніка. При тим, у датим случаю обачліва тенденция ёу адвербиялизациі: Поход ми почал немирного *рана* /Чит., 132/; Знала же вон того *рана* пойдзе навше зоз валалу /Шв., 1968, I/; Єдней *ноци*, бруня камиони ягод пчоли /Чит., 69/.

Тенденция ёу вше частейшому заменованю безприменовникового инстументала зоз применовниковим окреме ясно обачліва у конструкції «з(зо, зоз, зос)+меновнік у инстументалу». Пправе применовнік «з» зоз своїма вариянтами указуе найвекшу активносц. Мож повесц же: у сучасним руским язикю преовладуе форма инстументала з применовніком «з(зо, зоз, зос)». Так ше инстументал орудия и средства виражуе з тогу конструкцію; тиж так досц розширена конструкція «з+инстументал» при виражованю тавтології, поровнованя, у пасивних и безособових висловох итд. О тим у якей мири узвичасна и у широким хаснованю у руским язикю спомнута конструкція, достаточне потверджене и факт же автор першей повойнової школьскей граматики руского язика М.М. Кочиш у часци «Инстументал» дава шицки значеня того припадку з применовніком «з»⁵. Тиж тото потвердзую и питаня котри автор кус скорей наводзи ёу инстументалу: «з ким? з чим?»⁶

З конкретними прикладами будземе илюстровац зявене универзализациі конструкції «з+инстументал» и даме паралели зоз словацкого и украйнского язика, у котрих у даних случайох иснуе одвитуоца безприменовникова конструкція.

Инстументал орудия и средства: *Зос* тупу шекеру дуб не зваліш; До текох пашеме з *клайбасом*, а на таблу з *крейду* (Кочиш, 54); Пробуйце дац знац з *дажкими знаками* свойому товаришови же сце поспани (3); А цо зробиме же би други знали нашо думки, чувства и жадања? Даде им то знац з *бешеду* (3); Означце *зос стрилку* за котри ше меновнік котри атрибут вяже (73); Сигнали *зос шветлом*, *зоз заставками*, з *руку*, з *тицком* можу лем дакеди успішно заменіц бешеду (4); Кеди-некеди сом замахла з *руку* /РС, 1968, 9/. Зрвнай з украйнским: махати *руками*, морити *роботю*; слов. *rubat' sekerou, pisat' perom*.

Инстументал у пасивних и безособових конструкціях: Хор бул помочнети *зоз дзепоедними членами* зоз КУД «Максим Горки» з Нового Саду /РС, 1968, 10/; Раз тота особа означена *зоз меновніком* оцец, а други раз *зоз заменовніком* вон /Кочиш, 77/; Волім твійо поля *зоз жситом* зашати /АП,

⁵ М. Кочиш. Мацеринска бешедка . . . стр. 54.

⁶ Тиж там, стр. 48

24/; Вец му ше очи наполнили зос слизали /НК, 1963, 137/. Зровнай з укр.: дороги *снігом* заміло; слов.: Objekt bol strážny dvoma *vojakami*, ulica je *výdláždená kockami*.

Тавтологи́чни инструментал: Ти вельо дала у войни труду розбиваюци немецки сили да потим людзе шлебодни буду и же би з добрим *животом жили* /АП, 209/. Зровнай з укр.: сміятися тихим *сміхом*; слов.: *žit' dob-гупн životom, blýskat' bleskom*.

Инструментал поровнованя: Вишло слунко красне, ясне и цму швета розогнало — жем желену, били хмарки *як зоз златом* да обцагло /АП, 27/. Зровнай з укр.: зігнути *дугою*; слов.: *vlasí vstály dubkom*.

Ниа ище даскельо приклади котри зме нашли у писаних текстах (у таких случайох у українским и у словацким языку хасную ше конструкції без применовніка *зк*): За хлебик плацел *зоз здравйом* /АП, 154/; Заросла (дражка) *з гівом, зависцу, злосцу, гамшиством . . .* /АП, 153/; Закрил ме по уха *зос першу* /Кочиш, 54/; Кажда птица *зос* своїм *писком* ше карми /Ч, 1963, 12/; Швидко сом ше оплюскал *з воду* зос поточка, а вец сом одбегнул до лагерской кухні /Кочиш, 100/; Школяр муши овладац *зоз знаньом* /107/; У рускей бешеди лем недокончени дієслова *з тоту форму* означую терапньюсц /10/; Чи *з потенциялом* мож означити род субекту? /119/; Опатри швидко цо други коло тебе робя! Поведз то *зос словами* /107/; Чи *шз* и *з групу* словох може означити лем едно поняце? /7/; Конари двох ягодох ублажую шветло слунка и *зос циньом* виписую смужки по цигу и чолє Миколовей хижки /Кочиш, 107/.

Як мож потолковац нательо моцну активизацию або, точнейше поведе́не, универсализацию применовніковей конструкції зоз *зк*? Прецо за тот циль вжати праве применовнік *зк*? У даєдних славянських языках за виражованє инструментала орудия и средства тиж ше хаснує применовнік *зк* (с)⁷. Але у одним случаю (словенски и лужицкосербски) тото ше пояснює зоз впливом немецкого языка, у другим (болгарски) — з розвитком аналітичней системи у виражованю граматичних значеньох. Цо ше дотика руского языка, тото описанє зявене чежко мож пояснити зоз спомнутима причинами. Бо у языках — українским и словацким, з котрима зме уж кус скорей окончели поровнованя, конструкція *зк* + инструментал хаснує ше лем у инструменталу дружтва и не обачена у инструменталу орудия и средства и ин. Не могла би витримац критику ані предпоставка о впливе у даним випадку, сербскогорватского языка, у котрим можліва применовнікова конструкція зоз *зс*, свк при виражованю инструментала орудия и средства (паралельно зоз без применовнікову), бо, по думаню М. Івичач⁸, дана конструкція розширена насампредз у чакавским и кайкавским диялекту сербскогорватского языка, а Руснаци жию на території САП Войводини (з найвекшей часци), дзе жителство бешедує на штокавским диялекту.

Можліве предпоставити же тенденцию ту универсализації конструкції *зк* + инструментал пориваю и потримує нукашні процеси унификації, виедначованя граматичних формох котри ше одбуваю у руским языку. А опредзелене за применовнік *зк* би, можебуц, требало пояснити, у першим шоре, з його частосцу хаснованя (у поровнаню з другима применовніками

⁷ Творительный падеж . . . стр. 76

⁸ М. Ивич. Значења српскохрватског инструментала и њихов развој. Београд, 1950, стр. 4.

взагалі), а такой потим з його способносцу участвовац у виражованю найрозличнейших граматичних значеньох, та як резултат того применовнік *зк* постава вше баржей общи, универсални:

Др Александер Д. Дуличенко

Похасновани тексти и прилапени скрацєня

1. Антология поезиї бачванско-сримских руских писателюх. Руски Керестур, „Руске слово“, 1963. — АП, VII.
2. Варга Дюра: Читанка за VII и VIII класу основней школи, Руски Керестур, „Руске слово“, 1963. — Чт.
3. Кочиш Никола: Мацеринска бешѣда. Часц I. Граматика за V и VI класу основней школи, Нови Сад, Завод за издаванє учебнїкох САПВ, 1965. — Кочиш.
4. Наша писня. Зборник народних и популярних писньох югославянских Русинох. Приготовел О. Тимко. I-III. Р. Керестур, „Руске слово“, 1953 — 1954. — НП.

Периодични виданя

1. Народни календар, рочне виданє, Руски Керестур. — НК, рок, стр.
2. Пионирск. заградка, часопис. Руски Керестур. — ПЗ, рок, число.
3. Руске слово, новини. Руски Керестур — Нови Сад. — РС, рок, число, стр.
4. Руски календар, рочне виданє. Сремски Карловци. — РК, рок.
5. Шветлосц, часопис за литературу, культуру и дружтвени питаня. Нови Сад. — Шв., число, стр.

У НАШИМ ПРАВОПИСУ НЕДОСЦ ОБРОБЕНИ ПРЕФИКСИ

У »Правопису руского языка« Миколи М. Кочиша (Покраїнски завод за издаванє учебнїкох, Нови Сад 1971) правопис префиксох обробени шицко-го на єдним боку тей кнїжки невелького формата. У ствари, обробена лем часц о консонантох префикса и основи у стику. Там спомнути шицкого 10 префикси (*над-, од-, под-, пред-, об-, в-, без-, роз-, з- и с-*), а знаме же то ані половка спомедзи шицких префиксох яки у нашим языку єст (*ви-, во-, воз-, до-, да-, за-, на-, по-, пре-, при-, со-*).

Та и за тоти дзешец префикси поведзене лем же ше у нїх консонатни и основи у стику не меняю. То углавним точне, але опатриме же як то випатра у пракси; увидзиме же гоч ше закончуюци консонант у стику з основу не меня — меня ше цали префикс, бо ше му додава ище єден вокал (найчастейше *о*).

Префикс *над-* (надвладац, наднесц ше, надпатране) достава дзекеди ище вокал *о* та глаши *надо-*, кед то вимага консонант основи зоз котрим тот префикс у стику (надовязац, надополниц, надоплацованє).

Префикс *од-* (одстранити, одбегнуц, оддрилити) тиж дзекеди достава ище и вокал *о*, та глаши *одо-* (одобрац, одогнац, ододреп).

Істе мож повесц и за префикс **под-** (подбегнуц, подлужиц, подплациц), котри з додаваньом **о** постава префикс **подо-** (подохпац, подогнуц, подоцац).

Зоз префиксом **роз-** (розкапчац, розсипац, розмишац) исти случай, та маме з нього виведзени префикс **розо-** (розомкнути, розобрац, розогнац, розопнуц).

Таки случай и зоз префиксом **з-** (збегнуц, зламац, зруциц) котри постава **зо-** (зосушиц, зожрец, зошмикнуц).

Конечно, и префикс **с-** (сплашиц, старгнуц, скривац) достава форму **со-** (сочувствовац, сотрудзовац, составиц).

У Правопису спомнути префикс **об-** (облапиц, обколїц, обняц) ма у даедним случаю форму **оби-** (обиходзиц), а префикс **в-** (влапиц, вдериц) ма и форму **во-** (вохпац).

Кед слово о префиксу **в-**, муши ше спомнуц же обидва наведзени приклади дієсловох зоз тим префиксом (влапиц, вдериц), маю и форму зоз префиксом **у-** (улапиц, удериц). Ніяка друга основа дієсловох (та ані других файтох словох окрем присловнікох) у нашим языку не почина зоз префиксом **в-**. Прочинно тому, зоз префиксом **у-** маме барз вельо приклади (убегнуц, увесц, уловиц, уходиц, уношиц, укладац, уписовац . . .). Спрам того, и вирази *уплївовац, уплївни, уплїв* цалком на своїм месце и не муша (а поправдзе ані не можу) мац и форму зоз префиксом **в-** (вплївовац, вплївни, вплїв), з тим баржей же і група словох **-впл-** чезка за виповедане, поготов кед ше предходне слово закончує з єдним або и з двома консонантами (чловеков вплїв, барз вплївує, радосц вплївовала, реґент вплївна особа . . .). Іу шицкому тому, таке злучене трох консонантох вообщє не у духу нашого языка.

Правда, окрем двох спомнутих дієсловох (влапиц, вдериц), у нашим языку єст ище слова зоз префиксом **в-**, але лем у присловнікох, и то у таких дзе тот префикс у стику* з основу не чезки за виповедане (влєце, введзелю, ввари, всоботу, вешенї, вноци, вжимє, вчас итд.).

Роздумуюци о префиксох, мушимє спомнуц и даєдни случаи їх неправилногo хаснованя. На щєсцє, тото неправилне хаснованє префиксох частєйше у бєшєди, а при писаню ше з рока на рок вше баржей меркує.

Префикс **од-** даїдзє ше хаснує не там дзє го треба, але ше го заменює зоз префиксом **о-** (лїсцє опахло, наприклад). Тиж треба правиц розлику медзи виразами *очкодовац* (нанєсц чкоду) и *одчкодовац* (надополниц чкоду). Потим, часто чуємє вираз *одшмелїц* место *ошмелїц* (бо *одшмелїц* би було дацо таке як одняц шмелосц); вєц *оддобриц* место *одобриц* (бо *оддобриц* би тиж було цошка процивнє од одобрєваня). Іу тому, у Руским Керестурє чуц и вираз *одлатиц* место *облатиц* (цо предствя неправилносц).

Тиж так знова треба наглашиц на потребу немєнєнєя того префикса, та и других подобних, кед основа почина з истим консонантом: тєди пишємє обидва консонанти (оддекламовац, оббудовац).

*Слово *стик*, вивєдзєнє з корєня тик- и префикса с-. З истого корєня вивєдзєни слова *дотик, дотикац, дотиканє*. По руски не мож повєсц же ше дацо з дачим *стика* або *стикує*, але лєм *дотика*. Спрам того, не *стик*, але *дотик*! У народним языку слово *стик* означує єдно польодїлськє оруднє (палїцу зоз скривєним узким плєхом на концє, зоз котру ше *стикує* — чїсци циви под час роботы на шєлячки).

У пракси часто мож чуц же до нашєй жєми дахто *допутовац*. То приходзи вироотно пре прекладанє зоз сєрбскогорватского языка (*допутовати*), але ше муши повєсц же префикс **до-** у нас означує найчастєйше даякє докончованє работы або посцигованє даякого цилю (добегнуц, доскочиц, доробиц, долапиц, домерковац, дослужиц). До нас може дахто *припутовац*, бо префикс **при-** углавним и значи дацо цо ше приблїжєло іу дачому (прибегнуц, прироснуц, прилєциц, притулїц, прилїпиц).

Префикс **пре-** у нас ясни: у дієсловох означує даяку роботу кед ше дацо руша през даяки простор або през час (пребегнуц, прєштрєлїц, прєжиц, прєпровадзиц, прєлєциц). Але при прекладаню тот наш префикс одразу означує два префикси у сєрбскогорватским языку: **пре-** и **про-** (прєлєтєти и прєлєтєти, прєписати и прєписати, прєлазити и прєлазити, прєлєвати и прєлєвати). То озда наведло наших прекладачох (пре розликованє словох *прєпис* и *прєпис*) похасновац вираз *прєдписанє* у значєню сєрбскогорватского **прєпис**. Чи то найлєпше рїшєнє? Познатє же префикс **прєд-** у нас ма углавним два значєнєя: дацо цо було або будзє скорєй од дачого иншого, або дацо цо ше находзи напрєз дакого або дачого (прєдсказац, прєдлужиц, прєдходни, прєдодрєдзиц, прєдставиц, прєдвойнови, прєднарис). Словаци гваря »прєдпис«, Чєхи »прєдпис«, Поляци »прєпис«, Украинци »прєпис«, Руси »прєдписание«.

Кед так исто прировнуємє сєрбскогорватськє слово *испит* зоз славянськими языками, видзиємє же Украинци и Руси гваря »єкзамен«, Поляци »єкзамен«, Словаци и Чєхи »єкушка« односно »єкзкушка«, а Украинци маю и архаїчнє слово »испит«. Озда прєто до »Приручного терминологийного словнїка сєрбскогорватско-руско-українского« (Рускє слово«, Нови Сад 1972) М. М. Кочїш положєл »испит« як рускє слово. То досц чуднє, з оглядом же ми вообщє не мамє префикс **ис-** (односно **из-**). Вшадзи дзє у сєрбскогорватским языку стої префикс **из-** (**ис-**), у нас ма буц префикс **ви-** (излазити — виходзиц, изглєдати — випатрац, избацити — вируциц, истєрати — вигнац, испричати — випрїповєдац, истраживати — виглєдовац). Цо вєцєй, з истєй основы мамє даскєльо вивєдзєни слова и вшадзи там стої наш префикс **ви-** (испитивати — випитовац, испитивач — випитовац). О тим би трєвало роздумач и найсц рїшєнє. Поготов же змє у остатнїх рокох рїшєли и чєжши проблемы у нашим сучасним писанєм языку.

Єст случаї же ше при писаню и бєшєди не розликує префикси. Таки случай мамє при префиксох **ви-** и **на-**. О розличносци значєнєя тих префиксох не треба ані бєшєдовац (виляц и наляц, вибегнуц и набегнуц, вируциц и наруциц, виврациц и наврациц . . .), але ше и нєшка случує же не розликуємє значєнє словох *вистуй* и *настуй*. А то голєм яснє: виступиц мож вонка з дачого (виступиц зоз члєнства и подобнє), а наступиц може шпивач на бини, ансамбл на смотри итд.

При присловнїкох тиж єст префикси и ми их у поєднїних случаях не розликуємє; наприклад префикс и **до-** и **по-** у присловнїкох *докля* и *покля*. А ту би правє не трєвало буц непорозумєнєя, бо *докля* то присловнїк за час, а *покля* за простор. (»Докля ту будзєш?« — »До поладнєя.« — »А покля ши сцигнул?« — »По Кулу.«)

Зоз тим не вичєрпани шицки случаї дзє ше гриши у хаснованю префиксох. Трєба тиж надпомнуц же ше при дзєлєню префиксованих словох на склади, а ище частєйше при прєношєню часци слова до другого шорика при

писанню — кед дзелене приходзи на граніци префікса и основи, без огляду яки букви у питаню — вше муши мерковац же би префікс остал цали: не прис-тупиц але **при-ступиц**, не вид-рилїц але **ви-дрилїц**, не ук-ладац але **у-кладац**, не дос-лужиц але **до-служиц**, не по-дняц але **под-няц**, не сот-руднїк але **со-труднїк**, не на-днесц але **над-несц**, не о-дламац але **од-ламац** . . . та аж и там дзе основа почина з вокалом и дзе на перши погляд випатра чудне: не по-дучиц але **под-учиц**, не на-дисц але **над-исц**, не ро-зодкриц але **роз-одкриц** итд. О тим у «Правопису» досц ясно поведзене, але у пракси коректоре наших виданьох не меркую на того, поготов у друкарньох дзе складаче недосц познаю наш язык и його законїтосци.

Микола Скубан

ДАЯКИ ЗАМЕРКОВАНЯ З ПЕСТОВАНЯ КУЛЬТУРИ ВИСЛОВИВАНЯ

У тей роботы похасновани приклади котри позберани з нагоди обиходзєня школох з руским виучуючим языком у 1977. року. Приклади вжати зоз школьских дньовнїкох, планах работи класних радох, записнїкох зоз схадзкох активох, зоз школярских текох з рижних предметох, писмених задаткох з руского языка, планах работи наставнїкох, як и на самих годзинох руского языка.

Пре + акузатив; з (зоэ), од + ґенитив. — Медзи применовнїцкима конструкциями з помоцу котрих ше означае причину у нашим сучасним литературним языку найчастейши: **пре** зоз акузативом, **од** зоз ґенитивом и **з (зоэ)** зсз ґенитивом. Нашо ґраматика не даваю правила по котрих би було ясне кеди котру з тих конструкцийох треба похасновац, цо може навесц на думку же их мож хасновац без було якей законїтосци, т. е. равноправно у шицких каузалних (причинових) ситуацїйох. Таке заключене, вшелїяк, погришне. Податки котри нам дава анализа языка наших писательох указую же, напроцив, мож дац правила о хаснованю тих каузалних конструкцийох. На остатку, уж и сама анализа окончена, поведземе, на основи язичного чувства стреднього познавателя языка указуе же ше гвари: «Умар од гладу», «Гварел то з пакосци», «Бешедовал пре пакосц» або «Зрадовал ше од того». Анализа прикладох нас, у ствари, приводзи до слїдующих констатацїйох.

Єст два основни каузални ситуацїї з котрих една условює хасноване применовнїка **од** або **з (зоэ)**, а друга — применовнїка **пре**. Кед ше роби о даяким поняцу котре ше зявює як активни спричиньователь у тим смислу же зоз своїм зявєньом, свою природу виволує окончоване работи або дава порив за окончоване работи — хаснує ше конструкциї зоз **од** и **з (зоэ)**. (Напр.: Умар од гладу — глад зоз своїм зявєньом виволал шмерц; Зробел то з пакосци — пакосц впливовала на нього же би то зобел). Кед ше, медзитим, дате поняце походи як цошка цо зошицким индиректно ма вязи зоз виволованьом датеї работи у тим смислу же ше зявює як гевто праве, початкове зявєне у шоре збуваньох котри привели до окончованя работи — хаснує ше конструкцию зоз **пре** (напр.: Похорела ше пре нього — вон причина єї

хороти у тим смислу же, поведземе, робел то и гевто и виволал, спричинел таке розположене при ней котре привело до єї хороти). У ствари, док ше зоз конструкцию зоз **з (зоэ)** нукашнї мотив котри дава порив на акцию, дотля конструкцию зоз **пре** служи праве прето же би ше з ню одкрило зявєне котре причина, повод акциї за зявєне одредзеного стану, значи зявєне котре мож походиц лем як причину, повод у найушишим смислу того слова, а не як виволовача або давателя пориву. Напр. «Я пре тоти чежки часи предал шицко цо сом малк — чежки часи були порив за предаване.

Характеристичне же ше, кед у питаню дїєслова котри знача психолоґийни стан, зявєне котре приводзи до такого стану означае з конструкцию зоз **пре** (одброволїц ше пре дацо, напївац ше пре дацо, покалц ше пре дацо, заставац ше пре дацо, знемириц ше пре дацо итд.). То, вшелїяк прето же нет зявєне котре би праве зоз свою природу условьовало дати психолоґийни реалованя котри би, з другима словами, представляли виволовачох, спричиньовательох психолоґийней реакциї. Психолоґийни стан ше, значи, не надовязує директно на дате зявєне але индиректно, на гевто цо то зявєне значи за особу котра доживює психолоґийну реакцию. Кед гвариме, поведземе, *дави ше од слизох* — слизи гевто цо директно, зоз зявєньом своїм, без постредства других моментох, виволує давєне. Кед у питаню психолоґийна ситуацїя: «Гнїва ше пре єї слизи» — ясне же єї слизи сами по себе не були у стану виволац гнїв кед би за нього не значели дацо окредне, кед би, значи, не исновал момент його субективного одношеня спрам єї слизох, цо уж по себе твори упечаток о постредней улоги слизох у твореню датого стану и приводзи, спрам того, до хаснованя конструкциї зоз **пре**.

У ситуацїйох кед ше роби о активней причини, хаснує ше конструкциї зоз **од** и **з (зоэ)**. Выбор тих конструкцийох условює два моменти: природна акция котру ше окончує и природа поняца котре у питаню.

Вше кед у питаню спонтана акция у тим смислу же є по своєї природи така же значи даяки физиолоґийни процес, даяки стан котри ше розвива сам од себе, вше кед у питаню, значи, робота котру ше окончує без здумованя, без зависносци од вольного импулса — хаснує ше обовязково конструкцию зоз применовнїком **од**. Зоз каузалну конструкцию ше ту означае поняце котре зоз своїм зявєньом, по своєї природи, виволує таку спонтану акцию (зявєня як цо то: глад, жажда, смияд, хорота, трапеза итд.). Напр. «Цар ше похорел и од жалосци умар», «И уж там, преїга, од радосци скакаю», «Отворел уста од чудованя и занемели», «Заслупли од страху кед го видзелли».

Характеристичне же ше конструкцию зоз **од** хаснує обовязково и у гевтих шицких случайох кед ше дате поняце зявює як то цо найбеспостреднейше, цо само по себе представя препречене окончованю датеї работи; напр.: «Одведз нас дому» — «Не шмел од псох.» Кед же не бешада о препреченю у буквалним смислу, т. е. то цо зоз своїм зявєньом зопера окончоване работи — хаснує ше конструкцию з применовнїком **пре**. Опатьме розлику: «Не шмел од псох» — «Не шмел пре пси».

За установиоване ситуацїї котра вимага хасноване конструкциї зоз **з (зоэ)** треба же би були вополнети слїдуюци условия: муши ше, у першим шоре, робиц о акциї котра по своєї природи така же ше ю окончує свидомо, здумано. Потим зоз саму каузалну конструкцию треба же би ше одкрило гевто поняце котре впливує на вольни момент, котре дава порив на окончоване

роботи. Слово о розличних психологічних моментах, о нукашніх поривох котри приводза до окончованя роботи, як цо: «Гваря же ю браца з ненависци охабелик», «З тихи ше не озивалак», «Питал ше з почитованя» итд.

Треба надпомнуц же першобутне каузальне значене ношел инструментал у шцицких славянских языкох. Спрам того, нечувствоване розлики у значеню причинох котри уноша зоз собу применовніки од, з (зоз) и пре у вязи з фактом же ше у дасдних языкох инструментал витирвалше затримал як припадок причини так же спомнути применовніки аж однедавна закочели до каузальной категорії, та ище не було часу за иновацию у указуюцим напряме.

Форми за способ — етични датив. — Наш язык, у поровнаню зоз языками котри маю развитшу систему дієсл. в. нх способох, у тим поглядзе худобнейши язык. Окрем императива и потенцияла, у нашим языку нет други окремни форми за способ, але ше за означоване способу служиме зоз транспозицию часу (будзе же так) або зоз уплетаньом даякого модалного слова до виреченьового тканю (вон, правда, добри, але. . . , то, можебуц, точне и под.). Часто достаточне значене самого дієслова главного виреченя (напр.: *жсадам же биши пришила*) або уводзене злучніка инакшак характеристичного за модални ситуації (напр.: *же биши анї не писнул*) та же би присуство модалносци було зошицким очиглядне.

До списку тих розличних средствох з помоцу котрих ше у нашим языку указуе модалносц треба учишліц и хасноване дативних формах особного заменовніка.

Форми особного заменовніка ше зявюю, напр., у безособних виреченьох типу: *тхе ше ми, шти ше ми*. Тоти виреченя модалного характера. Досц лем окончіц идентификацію їх значеньох (*тхе ше ми — я би тила; шти ше ми — я би спала*). Преобрачане нормалней конструкції зоз субектом до безособней конструкції з дативом ма за ціль же би ше, зоз значеньом намени котре датив означуе, потенцировало факт же субект уноши свойо особне розположене до виказу.

Датив, у нашим языку голем, найодвитууюци припадок за одредзоване психологічних одношеньох. Прето и розумліве же ше язык праве з нїм служи же би надополнел релативне худобство дієсловней системи у формах за означоване модалних прелївох.

Понеже емотивни моменти котри у датих хвилькох треба означіц характеристични за особи котри участвую у бешеди, логичне, кед их уж означуе з припадкову форму, же бизме их означели з припадкову форму особного заменовніка — представніка особи у бешедним організме.

Познате же ше з етичним дативом (напр. *Цошка ши ми таки шумни*) одкрива позитивне розположене бешедней особи у хвильки формованя датога виреченя (котре би, претолковане виражовало тото: я приятельски, сердечно констатуем же ши шумни. Кед модус — становиско бешедней особи, т.е. прелїване виреченя з дачим од психологічних доживіованьох бешедней особи — вец таки виреченя з етичним дативом модални виреченя.

Модални прелїв котри ше уноши до виреченя дава нови елемент значеню самей вязи субект-предикат. Напр.: зоз словом *вироятно* у виреченю: *Вон, вироятно, пришил*, уноши ше нови елемент несигурносци до самей вязи субекта *Вон* и предиката *пришил*.

При хаснованю етичного датива маме, медзитим, инакшак ситуацию. З уношеньом емотивного прелїву до виреченя не меня ше ніч у самим одношенью субекта и предиката. Напр. у виреченю: *«Цошка ши ми таки шумни»* з уношеньом або вихабаньом того *ми* ше ніч не меня у самим факту же дахто шумни. Сущне тото же ше з уплетаньом етичного датива до виреченя уноши одну окремну ниянсу, до ше звичайно превидзуе. З тим у вязи, преучованю модалней категорії у нашим языку треба пошвеціц вецей уваги, окреме можлівосцом хаснованя особного заменовніка у случайох кед прави модус, модус у узшим смислу у питаню (напр. *Шти ше ми*), як и у случайох кед у питаню лем емотивни прелїв, т.е. модус у ширшим смислу (напр. *Цо ми робили тих дньох?*).

Оженїц + акузатив — оженїц ше + инструментал. — У виреченьох як цо: *«Одлучел ше озсенїц гевту дзивкук»*, *«Обецал ей же ю озсенїк»*, *«Його мац ше наздала же озсенї даедну другу дзивкук»* скрива ше една велька гришка.

Велї людзе зоз сербскогорватского язичного подруча (окреме зоз заходного) твердза же ту нет гришки. Медзитим, тоти цо ноша у себе праве чувство языка не лем же би так нігда не поведли, але знаю же яке то безсмислове. Оженїц ше може лем хлоп, а жена ше одава. Правильно повесц: *«Одлучел озсенїц ше з тоту дзивкук»*, а гевто: *«озсенїц дзивкук»* вошло до нашого языка зоз сербскогорватского, дзе е тиж субстандардне, типове за немецки язык. И далей: *«Обецал ей же ше з ню озсенїк»* (а не: *же ю озсенїк*), *«Озсенел ше з Юлинову дзивкук»* (а не: *озсенел Юлинову дзивкук*), але: *«Озсенел синак»*, *Озсенел Янка з добру дзивкук* итд.

Наволац + инструментал без применовніка; наволац + з (зоз) + инструментал; наволац + на + акузатив; наволац + преїт + генитив. — Дієслово *наволац* ше звичайно хаснуе кед сцеме дакого ословиц, з даяким меном, як наприклад: *Наволал ю вельким поборніком човеколюбя, Наволали ю зашитніком слабих, Наволали ю спредзкошом, мафарцом* итд. Спрам того, место: *«Вон ю наволал телеофном»* (цо значи же ей гварел же вона телефон) требало би повесц: *«Вон ю наволал з телефоном»*, або, ище лепше: *«Вон ю поволал на телефон, преїт телефонок»*.

По перши раз — перши раз. Шцицки гвариме: *«то друи раз, по треци раз, по пияти раз»* и то зошицким добре, правилне. Аналогічно тим прикладом мож чуц и: *«то перши раз»*. Медзитим, треба знац же то не добре. Досц повесц лем: *«перши раз»*, значи: *«По перши раз же ше ми таке дацо случелок»*, *«Стретнул ю перши раз 1943. рокук»*, *«Перши раз бавели у Сплиту, а по друи раз у Београдзек* итд.

Особове и безособове хасноване дієслова требац. Слово *требац* мож хасновац на два способи. Кед воно значи: *«мушиш, вец ше похаснуе лем форми: треба, требало, требало би, будзе требац, т.е. теди ше го хаснуе безособово: «Требало робїцк», «Требало би ю одвесц до лікарак», «Требало скорей думац о тмїк», а не: «Требац написац домашні задаток»*. Медзитим, кед тото слово значи: *буц потребни, не мочи без дакого або дачого, вец ше го хаснуе и у особних формах: «Гибай до мене, требац ми», «Була у нїх док им требалак»*. Заш лем, треба повесц же безособове хасноване того слова вельо частейше у нашим языку як особове.

Писане число. — Ми ше служиме зоз двома файтами число: арабскими и римскими, а при писаню зоз двома способами писаня число: зоз буквами и цифрами. Зоз язичного боку, подполно еднак правилне написац и: пята класа и V класа. Медзитим, тоти три способи писаня не исти у хаснованю. Писане число зоз цифрами ше звичайно применюе у рахованю, у математики, т.е. там дзе ше учи о число и дзе ше рахуе з числами. Напр.: $15 + 30 - 2 = 43$. Або задаток: У едней класи було 35 школярох и школярки, а у другой 12 школярох и школярки меней як у першей. Кельо було школярох и школярки у обидвох класох? Цифри, а не букви, хаснуе ше потим у рижних статистикох, премерйованьох, пречишльованьох итд. Вельки числа ше вше пише виключно зоз цифрами, а тиж так и роки и вики. У школи ше класи и оддзелена вше означае зоз цифрами: V класа, 3. оддзелене V класи.

Кед числа служба як означене даякей машини, предмета, итд., вше ше их пише зоз цифрами: поведзме на пушки урезане чило 14189, а тиж так числа бавячох (ліве кридло у футбале, напр. ма на хрибце число 11). Боки у кнїжкох ше означае лем зоз цифрами итд.

Иншак, числа ше у литературним тексту пише зоз буквами: *»Третього дня зме сцилли; У нещеску страцели живот петнац особи; Теди ходзел до третьей класи.* Треба знац же то обще правило и у нас и у швецех же числа у литературних текстох лепше написац зоз буквами як цо з цифрами привесц до забути або неясносци.

Живот — животи. — Слово *живот* ше рядово хаснуе у еднини: *»Наши живот красни; Живот ютрейшого человека будзе лепши; Я дзечне читам о живоце животиньох* итд. Тото слово ше, правда, вельо ридше хаснуе и у множини: кед треба означац поедини живи существа: *Тота бомба зничела вельке число животох;* кед ше еден живот похопи як едно жице, еден животни вики (*Не закончел бим шипки роботы ані кед бим мал дзешец животи*), кед того слово значи исте цо и моц (*Кед бим мал пейц животи, дзвилнул бим того*) итд.

Писане велькей и малей букви; знаки наводніки. Мено нашей велькей рики Дрини, вшелїяк, пишеме з вельку початкову букву, понеже то власни меновнік. Але, так ше може волац, поведзме, и даяка фабрика, кнїжкарня, цигаретла. З оглядом же назви поединих підприємствох, установох и под. представляю власни меновніки, пишеме их з вельку початкову букву: *Я робим у фабрики »Дринак* (под наводніками, прето же ше не роби о рики але о фабрики). Кед ше з тим истим меном означае цигаретлу, вец тот меновнік заеднічки и пише ше го, як и шипки други заеднічки меновніки зоз малу початкову букву: *»Оцец запалел свою дринок.* Так и у других подобних случайох. *Морава-рика, »Моравак* підприємство, *морави-цигаретла; Форд, особне мено — »Фордк* (фабрика автох), *форд-авто.* Тиж так правилне написац: *»Вожсел сом ше у фичий* (з малу букву). У сербскогорватским язичку одомашнене скрацене мено, з милосци *Фича* (од Филип). Значи, од власних меновнікох можу постац заеднічки, але и процивно: од заеднічких власни, як наприклад *цифра* (гоч котра цифрована крава) и *цифра* (мено крави), *богар* (чарни конь) и — *Богар* (мено коня).

Чудуе ме — чудуем ше. — Виречене типу: *»Чудуе ме же ши пришол.* . . шаредне у нашим язичку. Воно би требало значиц: я ше чудуем твоему приходу. Спомнута формуляція то цудзи вилїв и требало би повесц —

— у форми котра ше одноши на одредзену особу котру ше того дотика, значи: *чудуем ше, радуем ше.*

Премени менох странского походзєня. — Мена зоз славянских язичкох дзекеди маю форму наших меновнікох а дзекеди прикметнікох. Спрам того и поступае, та ше едни меняю як нашо меновніки, други як нашо прикметніки. Звичайно наиходзиме на случаї менох з котрих една часц меновнік а друга прикметнік, а означаю исту особу. Так повеме: *Максим Горки, од Максима Горкого, Максимови Горкому, з Максимом Горким.* Але кед маме мено як цо *Лев Толстой,* премєнку обидвох часцох ше окончуе як при правих меновнікох: *Лева Толстога, Левови Толстойови, з Левом Толстойом,* бо ми у тим мену видзиме два прави меновніки. Прикметніцке нам означене яснейше у *Горки, Достоевски, Крупска* и др.

Меновніки як цо: *Ери, Боало,* маю у нашим язичку премєнку: *од Ериоа, Ериоом, од Боалоа, з Боалоом.*

Меновніки котри ше закончюу на **-й:** *Росини, Патанини, Верди* и под, маю премєнку: *од Росиния, з Росинийом* итд.

Кед ше у едним мену находза два слова, кед вигодне, меня ше обидва, а кед не — вец ше меня перше, а друге остава непремєнене. Так маме: *Ги Моле, од Ги Молеа, з Ги Молеом.* Незграбне би було меняц обидва часци: *од Ги Молеа* и пришло би до велького оддальованя од основного мена.

Меновніки типу *Мара* ше меняю: *од Мараа, з Мараом.*

Найчезше ше знайсц у премєнки менох далеких народох, особливо гевтих чийо склопи вельо незвичайнїши од наших и европских вообщє. Од румунского мена *Барбулеску, Аврамеску* маме премєнку: *од Барбулескуа, з Барбулеском,* а од мена *У Ба — од У Баа, з У Баом.*

Протетичне и. — Наш правопис предписуе же хият котри настава медзи вокалами **И** и **А** треба заверац зоз протетичним **й.** Так маме: *диялектика, гениялни, история, варианта, диалог.* Заверане хията медзи **И** и **О** не предвидзене, та маме: *радио, трио, сценарио,* але у зукосей парадигми, у инших припадкох протетичне **и** не шме хияциц: *радия, триа, сценария, з радийом, зотрийом, зот сценарийом.*

Ту треба спомнуц и мено *Тригве Лиа,* дзе ше тоту законїтосц тиж так муши запровадзиц.

Син Михала — Михалов син. — Кед ше указуе припадане дакого або дачого дакому, вец не у духу нашого язичка повесц: *Син Михала пришол,* але *Михалов син пришол;* значи присвоєни прикметнік место генитива еднини. Спрам того, не добре ані: *влада Гитлера, Мемоари Черчила* але: *Гитлерова влада, Черчилово мемоари* итд.

Мержи ме — мерзєне ми. — Тиж так не у духу нашого язичка повесц: *Мержело го, Мержи ме шедзиц дома* и под., але лепше: *Було му мерзєне, Допито ми* (або *мерзєне ми*) шедзиц дома. *Мержи ме* у нашим язичку значи: *вон ме мержи.*

Писане дзєпоєдних словох ведно, окреме, зоз смужку. — Зложєне слово типу *марксизм-ленїнизм* ше меня на особливи способ, та маме: *марксизма-ленїнизма, з марксизмом-ленїнизмом, у марксизме-ленїнизме.* Тоти

два слова ще в'яже зоз смужку, але ще заш лем обидва слова меня, кжде ма свою форму, припадок. Поровнаме значене того складу зоз склопом словох типу: *Банялука*, котри у ствари прикметник, значи вше ма злучоване по смислу, т.е. обидва слова маю едно думкове єдинство. У назви *марксизм-ленїнизм* ще значеня поєдиних меновникох ясно розликую по смислу. Ту єден меновник н не одредзує други, але обидва маю своєю значеня, але и ведно, так написани, творя єдинство наукового патрєня, филозофского становиска. То двойство, и праве ще тота самостойносц значеньох поєдиних словох манифєстує у тим же то меновникї, значи, маю и своєю самостойни значеня и не означую єдно друге. Мож повєсц и: *»марксизм и ленїнизм«*. У оддвоєним писаню єст вєцєй самостойносци у значеньох словох, док у писаню зоз смужку єст вєцєй єдинственого у смислу, цо указує на процес злучованя, на живїше обєднєнованє у смислу. Обачуєме, тиж так, у тим виразу написаним зоз смужку, подполни паралєлизм двох поняцох. Прєго ще вони кжде за себе меняю.

Таки назви ище: *роботник-удєрник, инженер-новатор, помощник-рационализатор*. И вони ще меняю як *марксизм-ленїнизм*, бо обидва часци чуваю своєю самостойни значеня, не злучую ще подполно бо ще єдно поняцє не одредзує з другим поняцом.

Гелєна Медєши

О СТИЛУ ВООБЩЕ И ЙОГО ХАРАКТЕРИСТИКИ У РУСКИМ ЛИТЕРАТУРНИМ ЯЗЫКУ

Кєд як основу нормованя нашого литературного языка вєжнєме Граматику др Гавриїла Костельника, вєц можеме повєсц же ще у 1978. року напильноє 55 роки од часу кєд вдерени фундаменти на котрих стої наша уметникка литература и школство. Познате же Костельникова Граматика друкована на 1923. року зоз цильом же би ще помогло тим цо сцї писац на нашим языку, бо замеркованє же у перших виданьох од 1921. року було барз вельо блуканя. Кажди автор ще при писаню служел зоз такима правилами и нормама яки научел у школи на дєдним языку, найчєстєйше мадярским або горватско-сєрбским, або аж и немецким. Од часу як з друку вишла Костельникова Граматика, писац ще почало по голєм яких-такых нормах. Збогацє ще лексика, систематизую ще граматични и правописни норми. Медзитим, през цали тот час барз мало було бєшєди о стилу. Стилистика як наукова дисциплина ище и нєшка барз мало присутна на нашим язичним подручу.

Крем по учебникох, окреми стилистични анализи (не рахуюци ту анализи стила поєдинєчних авторох), єст барз мало. Єдино ТОН у своєй студії обявєней у збирки народних писньох *»НАША ПИСНЯ«* начал проблематику стилистики применєну на анализу наших народних писньох. Припушчєме можливосц же нам ще дєдна анализа могла и вимкнущ, але анї то не оспори факт же ще о стилу на нашим языку мало пише зоз аспекта стилистики як науковей дисциплини у рамикох лингвистики.

Маюци тото на уваги, а тиж так и факт же ще анї єден язык не може успильно розвивац кєд ще у нїм не розвива и стил, почувствовали зме потребу указац на дєпоєдни питаня стилистики як науковей дисциплини и на дєпоєдни приклади єй применєнованя у нашим литературним и бєшєдним языку.

Дакому, хто тот предмет интензивнєйше вучовал, укаже ще як звильше виношенє дєпоєдних общих поняцох. Медзитим, гєвтим котрим язык не фах, але ще жадаю з нїм служиц и стилски крашнє и правилно виражовац, нашо толкованя годни лєм похасновац, а не почкодза анї гєвтим цо тоту материю лєпше познаю, бо их годни понукнущ же би и сами дали свой прилог розробку тєй матерії на нашим язичним подручу.

Длужни зме напильнущ же тот наш прилог не претендує на то же би постал учебник стилистики, а ище менєй ма амбиції постац високофахови наукови твор. Його намира вельо скромнєйша — помочи людзом цо пишу на нашим языку же би писали *ясно, розумливо, крашнє и правилно*. Тиж так и же би водзєли о тим рахунку и кєд ще усно висловую. Правє прєто зме ще одредзєли на популярнєйши приступ ту тєй матерії.

Най нам будзє прєбаченє же зме прєвагу дали анализи новинарского стила. Зробєли зме то прєто же то найдинамичнєйша обласц през котру ще розвива и збогацє наш язык, попри у остатним чашє досц развитєй дїяльносци прєкладательних службох, дє индивидуални стил поциснущи до другого плана. Кєд зоз своїм прилогом допоможеме усовершованю стила у тих обласцох, будзє то найлєпша награда за уложєни усильносци и труд.

ОБЩИ ПОНЯЦА О СТИЛУ

Познате же *стил* то способ бєшєдованя, або способ на яки ще з помоцу бєшєди прєноши одвитующ змист. Познате и то же поєдини ірупи людзох у медзисобним комуниковаю маю своєю специфичносци, котри ми називамє *типами* стила (наукови, поєтски, приповєдацки, новинарски, административни, итд.). Таки людзє медзисобно комуникую як у писанєй так и у бєшєднєй форми языка.

У медзисобним комуниковаю людзох барз значнє не лєм у одвитующим чашє прєнєсц *одвитующю* информация, але и *як* ю прєнєсц собєшєднєйкови, читачови або слухачови. Окремє то значнє новинаром, викладачом и писатєльом, котрим язык и стил так повєсц єдинє средство з помоцу котрого прєноша информация наменєним субєктом.

Єст барз вельо правди у тим же стил одкрива характер и культурни уровень особи котра ще з нїм служи при сообщованю информации. Розуми ще же ще при тим рахує и на одвитующ талант, схопносц и яснє ориєнтованосц особи, бо мамє неридки приклади у живоцє же ще стрєтнємє з людзми котри зоз своєю практичну дїяльносцю потвєрдзєли одвитующи интелектуални або наукови квалитєти, а кєд нам вони *сами* тоти квалитєти сообщую зоз своїм стилем, та нам их чєжко, або аж и допито слухац. Готови зме аж и заклочити же вони неспособни, же су недосц образовани, итд. А, у ствари, недостава им лєм схопносц и развитє чувство ту вибераню способу *на яки* найлєпше, найлєгчєйше и найрозумлєйше своєю думки прєнєшу на нас.

З другого боку, барз бизмє ще спрєвєдли кєд бизмє думали же красни стил завильши виключно од природнєй надарєносци особи. *И стил ще учи* як и шицко другє у живоцє. Та и ту витирвалосц и систематична робота чашо може дац лєпши резултати як цо их може дац лєм природзєни талант. Нє трєба окремє анї наглашовац же найлєпши резултати наставяю тєди кєд ще зєдиня обидва компонєнти — ученє и талант.

Значи, кед сцеме своіо думки, своіо искусство и знане пренесц на другого без обаваня же зме годни остац непохопени, або кед сцеме буц порозумени без велькей усилновости з боку того цо нас слуха або чита нашо сообщеня, мушине упознац и стилистику як окрему наукову дисциплину у рамкох лингвистики, або „модерну реторику” — як то дахто звикнул у нешкайшим чаще називац. Праве прето стилистика нешка, кед без обменюваня сообщеньох дружтво вецей не може напредовац, знова постава актуална.

Розвой людского дружтва як цалосци нешка досцигнул таки уровень же уключел до себе так повесц каждую часточку жемовой кулі. Нет, озда, ані едного куцка о котрим не признанени голем яки-таки людски сознания котри ше у каждой хвильки преноша з едного конца глобуса на други, з едного часу до другого. На таким ступню дружтвеного розвитку комуниковање медзи шицкими людзми швета постало основна предпоставка за дальши прогрес. Без нього, комуниковања, вецей не мож. Безмирне число информациёх каждый дзень, у каждой хвильки, циркулуе доокола нашей планети, та аж и вонка з ней. Подумајме себе же цо би ше случело кед би медзи тима информациями не було строгого порядку, кед би не були пренесени на найадекватнейши способ и найконцизнейше . . . Гоч тото нашо надпомнуце не вязане директно зоз основну тему нашей розправи, зац лем нам може похасновац у поясненю основней намири и ей значеню у нашим сучасним живоце. Окреме то приходзи до вираженя кед винаходзине одвит на питане же як одвитууюцу информацию сцеме пренесц. При тим маме на розуме потребу водзена рахунку о тим же бизме *рационално хасновали антагисовани час*, и свой и час субекта котрому информацию преношине, стараюци ше источасно и о тим же би такей информации було обезпечене таке просторне место яке вимага ей значене и актуалносц, односно змист. Кажда помилка у тим поглядзе може нанесц лем чкоди. Кед информации пошведеме векши простор як цо вона вимага, може ше случити же ю жадани субекти не до конца приму, а кед ей пошведеме мало простору — може ше случити же ю одвитууюци субекти не зрозумя и не буду ше так справовац як бизме зоз таку информацию жадали. У таких случайох, по нашим думаню, познаване стила и стилистики як науковей дисциплини може нам принесц драгоцину помоц. А упозлац тоту дисциплину и справовац ше по ней научити — нігда не позна.

Велім зоз искусства познате же яки пошпідки може мац погришно вибрани способ сообщеня информации на рижних схадзкох орґанох социалистичного самоуправяня. Кед ше сообщоване гоч и добрей иницијативи розцагне, самоуправячом интересоване за ню опада. Тоту хвильку може вихасновац схопнейши комбинатор и зоз здумано вибраним способом пласованя своей информации, гоч и процивней интересом самоуправячоц, вон их може звесц з добрей на погришну драгу одлучованя. Праве прето, кед сцеме онеможливовач деформациі, кед сцеме же би ше легчейше розликовало добре од недоброго, мушине добре научити и *сообщовац* своіо становиска.

ДАЦО О ТИПОХ СТИЛА

Уж на самим початку зме надпомли же розликуеме вецей типи стила. Каждый з нїх ма своіо характеристики, але ше вони у велїх випадкох и дотикаю. Ридко мож найсц шкoлски приклад чистого типа стила, але то ані не супне у розликованю едного од другого. Гоч догиканя и преплетаня ест, основни

характеристики вше достаточно обачливи же би тип стила мож було без чежкосцох идентификовац. Досц часто стретнеме, наприклад, у науковим и административни, новинарски, та приповедацки а дзекеди аж и поетски стил! А исти случай и зоз каждым другим типом стила. Кед то удатно скомбиноване — може лем хасновац сообщованю жаданей информации. Здогадїме ше лем наукових сообщеньох нашого велїкана Николи Тесли, котри своіо идеі, резултати експериментох и обґрунтованя патентох часто сообщовал з мопу стила котри ношел зоз собу не мало аж и поетски характеристики!

Не еден шветови писатель похасновал наукови тип стила у своїх литературних творох, окреме кед виношел филозофски думки през уста своїх юнакох, або кед их описовал у науковим амбиенту. Поведли бизме же праве таки тип стила допомог високей вредности таких литературних витвореньох, маюци при тим на розуме неспорни змисти. У остатнім чаще можеме вше частейше стретнуц и поетски твори у котрих авторе хасную рижни типи стила, окреме — приповедацки, новинарски, а неридко и административни! Тоти котри то здумано робя, котри точно знаю цо сцу — на таки способ збогаую своі твор зоз ище едну компоненту, даваюци му ище еден квалитет, котри го змесцуе до амбиента о котрим автор бешедуе.

Дахто ше годзен спротивит такому нашому попатрунку на типи стила, годзен твердити же подобно мож подзелиц на типи и сам язык, та же вец не треба мишац типи стила, але место того констатовац же у едним типе стила похасновани *рижни типи языка* як средства комуниковања медзи одредзенима групами людзох, подрозумуюци при тим же бешеда о едним языку (языку едного народу) розложеним на вецей типи.

Наш одвит на таки процивеня ше находзи у нашим становиску же язык без голем якого-такого стила не иснуе, як цо не иснуе ані стил без языка. То два медзисобно зависни аспекти виучованя едного истого предмета.

Їу шицкому тому цо зме спомли, не шимеме не наглашиц же каждый писатель, каждый субект каждому спомедзи спомнутих и других типох стила додава и *своіо* власни прикмети, та можеме бешедовац и о *индивидуалним* стилу, без огляду у рамкох котрого типа. Конечно, праве прето ше стил окреме и преучуе же бизме вибудовали добри индивидуални стил.

КОТРИ СТИЛ ДОБРИ

Неридко ше стретаме у каждодньовим живоце зоз рижними класификациями типох стила, зависно од того же хто таки класификациі и у якей нагоди окончуе. Так науковец на перше место положи наукови тип стила, писатель — кнїжовни тип, поет — поетични, новинар — новинарски, правник — административни, як найсовершенши, найрозумлївши, итд.

У нашим, руским, литературним языку, неридко мож стретнуц думаня же найлешчи тип стила то литературни або поетски, а же слабши новинарски, административни, народни, итд.

Понеже у явности, пре рижни причини, административни стил не здобул популярносц, цо вецей — аж ше дакеди третируе як цошка неґативне, длужни зме напоменуц же ту не думаеме на неґативни прикмети котри ше у явности з правом критикуе, але же под административним типом стила под-

розумієме специфічне хаснованє языка у администрації. Людзе котри робя у рижних званійох, роботних и дружтвено-политичних організаційох, культурних и просвітних інституційох и индзей, витворели свой способ висловлюваня, и писаня, служащи ше при тим з общим богатством стандартного языка и з єдним окремним фондом устаємнєних словох и виразох. Тот стил почина од звичайного потвердзєня, квити, записніка, та преїг рижних дописох, ришеньох, звитох, догваркох, заключеньох, резолюційох, пресудох, тужбох и подобних актох та аж по рижни законски и уставни тексти. Докля тот тип стила у функції у споменутих кругах, потамаль пригварки на нього нет. Аж теди кед ше вон преселї до других кругох — настава непорозумєне и тоти други круги го неґативно оцєнюю. А то лєм потвердзєне нашого уж спомнутого становиска же барз значне знає и як пренєсє одредзєну інформацію, односно винаїсєц таки тип стила яки найбаржей одвитує кругу людзох котрим дата інформація наменєна.

Мишїме припознає же остатніх рокох ше вельо зробело на творєню административного стила у рамикох нашого, руского, языка, дєкуючи вше интензивнейшей діялносци прекладательних службох при орґанох власци, судства, дружтвено-политичних організаційох, самоуправних интересних заєднїцох и индзей, як по општинах так и у Покраїни. Повєдли бизме же тот, за нас новонастати, тип стила у остатнім чаше указує таку виталносє же ше намага усєлїєц як до новинарства так и до литературы, инсистоючи на стандардизованю, вїєдначеносци у виражованю, хаснованю єдних терминох при означованю одредзєних поняцох итд. Кед ше му на час не одупрєме, тот тип стила годзєн и начкодзиєц дальшому розвою нашого языка як цалосци. То у першим шорє прето же вон не цєрпї синонимами, же инсистоє на єднозначносци словох и на їх єдним порядку у вирєчєню. Шицко то добре потамаль докля ше тоти инсистованя одноша на змисти и дійствованє людзох у институційох и званійох, але не и теди кед ше вони прєсєля и до других типох стила, дє паную иншаки правила.

Ми заступамє становиско же кажди тип стила то самостойна язично-стилка категорія котру треба окреме розпатраєц и квалитативно диферєнцоваєц у власних рамикох, а не примерїоваєц їу другим категорїєм и оцєнюваєц квалитєт. Же би не пришло до помилки у похопїованю нашого становиска, напомнимє и то же змє процив примерїовнїя категорїйох лєм теди кед дахто сєє фаворизоваєц єден стил у приспособєню з другим. То би значєло же ше не процивимє, наприклад, констатації же змє кнїжовни тип стила у нашим литературним язїку, и у його писанєй и бєшєднєй формї, баржей розвили як, наприклад, новинарски або даєдєн други. Мєдзитим, то нїяк не значї же новинарски тип стила слабши або горши як язично-стилка категорія. Кажди стил добри теди кед ше применює у складзє зох жанром, кед водзи рахунку у першим шорє о тим же кому наменєни змист и чи будзє достаточнє розумлїви.

Треба напомнимуц же найвєкшу опасносєц у каждим типє стила прєдставя *рутїнерство*, т.є. кед ше стил прилапи лєм як *шаблон* и кед ше пошвєци увага лєм йому, а занєдзба ше змист котри ше преїг нього прєноши. Часо за краснословним висловїованьом стрєгамє худобни змисти котри не вше достойни нашєй уваги, а одняли нам драгоцини час прє розбуйдошєни стил за котрим вони скрити.

СЛОВА И ІХ ЗНАЧЄНЯ

Наш потєраз найвизначнєйши язїкознавєц покойни Микола М. Кочиш у своєй остатнєй Граматїки руского языка, учебнїку наменєному школярю І и ІІ класї гимназїї з руским виучуюцим язїком (цє вишла 1974, о рок по його шмерци), у остатнім поглавию под насловом ЛЕКСИКА начал и даєдни питаня стилистики, котри попрєплєтєни прєз коментарованє применюваня словох у писаню и вислову.

Маючи на уваги же Микола М. Кочиш насампрєдз писал *учебнїк* котри вязани за матерїю котра прєдвидзєна у наставним планє и програми за стрєднї школи, не могло ше анї очєковаєц же би стилистика була там заступєна баржей як то поробєне. Мєдзитим, уж и зох того цє у тим учебнїку написанє мож нагадаєц же и тота лингвистична обласєц Кочишови не була цудза.

Конєчно, и наша анализа нє може буєц окончєна без упознаваня *словох и їх значєня*, без дзєлєня *словох по значєню*. Бо, прєз познаванє значєня словох можемє раховаєц и на їх *правилнє хаснованє у писаню и вислову*, а то значї посцигнуєц конєчни цїль — *злєтїаєц власни стил*.

Вєримє же нашому читачови зох учебнїкох познатє же *слово то глас або вєцєй гласи з котриша ше означує дайки прєдмет' або єдну думку* (кєд под прєдметом розумимє шицко цє иснує у природї, на швєцє и у нашєй свїдомосци, а под думку даєц цє дава смислову функцію або даєдну другу, цє значї же тоти поняца треба условно похопїєц).

Под поняєм *лексика* подрозумюєме *шицки слова у єдним язїку*. Микола М. Кочиш цалу лєксїку условно дзєлїє на два вєльки часци: *неутралну або общєхасновану лєксїку и лєксїку з одредзєну стилистичну наменку*. Под першу часцу вон подрозумює слова котри означую чловекову околину, природу, живот людзох, мєдзисобни одношєня людзох, їх чувствє, физични и умни работи и подобнє. Под другу часцу подрозумює бєшєдни слова, вулгаризми (прости и непристойни слова), кнїжни слова, дїялєктїзми, архаїзми, термини рижних конарох наукох, дружтвено-политични слова и слова уметнїцкого сликованя и емоционални характеристики.

Нас на тот завод интересує прєвє друга часєц — *лексика з одредзєну стилистичну наменку*. Понєже прєдпоставямє же спомнути подїрупи нет потреби окреме пояснїєваєц у тєй нагоди, ми ше опрєдєлєли лєм винєсєц становиско у поглядзє хаснованя дзєпєєдних з нїх у бєшєди и писаню.

Архаїзми — стари слова котри ше з вимєнку условїйох живота або з прємєнку дружтвено-исторїйних условїйох прєстали хасноваєц — треба же би хасновали писатєлє цє пишчу о нашєй прєшлосци. Их млєдши гєнерациї чєжшє розумя, та нерїдко потребнє на одредзєни способ даваєц и пояснєня. Мєдзитим, уметнїцки твор упечатлївши, дійствує вїродостойнєйшє кєд у нїм похасновани архаїзми у змистох котри ше одноша на прєшлосєц.

Думамє же до тєй подїрупи не шмємє класєц и таки слова и їх порядок у вирєчєню цє ше под вїплївом словох або їх порядком з других нам познатих язїкох затрацєли зох сучасного языка и замєнєни су з новими словами або новим порядком у вирєчєню. Наприклад:

Ужє рок тєму як сом цє опомнул

ми нешка висловиме або напишеме:

Пред роком сом це опомнул

або

Раз-два то будзе готове

ми нешка висловиме або напишеме:

Часом то будзе готове або Швидко то будзе готове.

Значи, *уж рок тому* замінили зме зоз *пред роком*, а *раз-два* зоз *часом* або *швидко*. На перші погляд нам то шицко едно. И, наисце, потамаль покля того нове цалком не виключе старше, нет потреби интервеновац, але кед ше збуде процивно, вец интервенция ище як потребна. Кед би ше не интервеновало, охудобнели бизме *основу* свойого языка. Праве у таких випадках потребне мац добре розвите чувство ту свойому языку и його дійсней основи.

Варваризми — слова цудзого походзеня, унешени до языка и одомашнени у нїм находзиме у шицких языках, та и у нашим. У меней розвитих языках ест вецей варваризми и обратно. З оглядом же наш язык спада ту меней розвитим, варваризми ест вельо у нїм. Но, ані найрозвитіши язык не иснуе без варваризмох. Прето и ми не мушиме буц пре нїх застарани. Але то не значи же их треба хасновац и там дзе место нїх маме *свойо слова*.

Спрам языках зоз котрих походза, варваризми дзелїме на германизми, мадяризми, полонизми, сербокроатизми, итд. Велька часц з нїх уходзи до языка преїт технологїї, нових пренаходкох, наукових теорїїох итд., а велька часц и преїт образования на странских языках. Людзе, котри тото образовање здобуду на странских языках, дакеди несвидомо а дакеди пре точносц преношеня поняткох, хасную у своей бешеди и писаню на власним языку пожичени слова з другого языка. Кед то предлужа и други людзе цо познаю дотични странски язык, вец слова поставаю одомашнени и у їх мацеринским языку. Кед у питаню наш язык, вец до тей категорїї можеме ураховац слова: тшлїр (а маме свойо — столар), шлосер (або машинбравар), шнайдер (а маме свойо — скравец), шрафцигер, шпоргет, штоф, цанґли (а маме свойо — комбиновани клїнци), шланґ (а маме свойо — струнки), шницла, виц, штрицла итд. котри германского походзеня, потим: инструкция, индустрия, музей, манифест, януар (мешац), котри латинского походзеня, надалей: педагоґия, психолоґия, реторика, апостол, икона, ґраматика итд, котри грецкого походзеня, вец слова турецкого походзеня: сарма, баклава, хасна (хасен) (и други котри пребераме зоз сербского як и їх варваризми), слова французского походзеня: класа, буржуазия, капитализм, социализм, капитан, генерал, жандар (жандарм), жетон итд. слова анґлийского походзеня: клуб, партия, митинґ, парламент, трамвай (штрицкара — street car), спорт, футбол, тенис, маркетинґ, супер-маркет итд., вец слова италийского походзеня: банка, валута, инкасант, ария, опера, соло и инши. Ту тому можеме ураховац и мадяризми як цо то удян, бовт-ґайташ, форґов-карика, карсцель (керик сик — kerék szék), бизовни, ресельов, форґов, запор, езер (а маме свойо — тисьяча), сабат (а маме свойо — шлебно), биров, катона (а маме свойо — вояк), федьвер, бистатовац, кезеш, ипар и велї, велї други. Окреме наш язык богати зоз сербокроатизмами. Дзекеди аж ані не можеме розлучиц же чи даедно слово витворене з нашей язичней основи, або чи воно превжате зоз сербокроатского языка. Ту таким спадаю слова: корисц, после, да (у значеню потвердзованя), уручиц, доручиц, станїца, и подобни, котри маю исту

або подобну форму у обидвох языках, але не спадаю ту варваризмом. Медзитим, не исти случай зоз словами: извештай, извесциц, збоґ, планина, приколица, раскрсница, сретя, несретя, седница, раднички совет, вожня, утовар, истовар, осматрачница, изложба и велїма другима з котрима ше кажди дзень стретаме. Але, думаеме же наш язык би не шмел остац без таких сербокроатизмох як цо то: скупштина, задруґа, и подобни, бо каждая друга алтернатива охудобне автентичне поняце тих словох.

Потамаль покля не витвориме одвитујуци свойо слова (кед их вообще и маме потреби витворїовац), по нашим думаню мушиме ше обслуговац з варваризмами. Потамаль покля не фаворизуеме лем еден странски язык як жридли з котрого черпаме недоставаюцу лексику, потамаль нет опасносци же би ше охудобнела основа власного языка. Бо, херметичне заверане языка до самого себе може нанесц вецей чкоди як хасну. Окреме би то чкодзело кед бизме ше заварли пред специфичну дружтвено-политичну терминолоґию котра ше витворюе у нашим самоуправним социјалистичним дружтве на даедним з языкох югославянских народох. Медзитим, то не значи и демобилизацию при твореню терминологїї на основи власного языка. То значи лем же треба добре роздумац скорей як цо ше еден термин превжне з другого языка же чи ше з нїм автентично преноши и поняце, або не. Наприклад, слово *задруґа* ше у дзепоедних странских языках преклада зоз словом *кооператива* (напр. у румунским, у нас) и теди кед ше дума на поняце витворене през историю сербского народу. Медзитим, слово кооператива у сербокроатском языку тиж иснуе, але не означае дословно тото цо и слово задруґа. Тото друге слово означае специфичну заедницю людзох, у крвним зродстве, на економским плане, цо значи же прецизнейше одредзуе гевто поняце котре розумиме под словом кооператива. Подобни случай и зоз словом *скупштина* (котре у даедних випадках нїяким концом не мож заменїц зоз словом *схадзка*, парламент, або даедним трецим), котре представя общегославянску змистову специфичносц у струкутри власци. Лем теди кед у едним языку мож витвориц або уж иснуе термин котри ма у себе тоту специфичносц, мож без обаваня його похасновац. У процивним, лепше похасновац пожичене як привесц до сумнїву розумлїносц нового.

Цалком иншака ситуация у поглядзе хаснованя медзинародней лексики (интернационализмох). Под тим меном подрозумюеме слова котри вошли до шицких культурних языках. До тей категорїї спадаю: *проґрес, революция, культура, геоґрафия, филозофия, социолоґия, поезия, ґраматика, република, демократия, телевизия, индустрия, литература, библиоґрафия, библиотека*, итд.

Таки слова би, по нашим думаню, не требало вируцовац зоз хаснованя у бешеди и писаню. Але ше не треба преїтмирно ані операц на нїх и там дзе ест добро и наше слова. Бо, превельке хасноване странских словох (та у рамкох тото и интернационализмох) зменшуе можлївосц комуниковања зоз широким кругом людзох. То би значело же на наукових сходоц, у наукових роботох и медзи образованшима кругами людзох, у бешеди и наукових роботох мож толеровац векше число таких словох, аде у новинских написох або других популарнейших текстох то не препоручлїве. Таки тексти наменени ширшому кругу читачох, та ше треба старац же би були и добре розумлїви. Нач, наприклад, хасновац у популарних написох таки слова:

<i>анимировац</i>	кед	мож	— побудзовац
<i>енормни</i>	”	”	— преїтмирни

еніма	”	”	— загадка
депортація	”	”	— прегонство
девіація	”	”	— скруцване
детант	”	”	— попуцване зацагнутосци
ефемерни	”	”	— краткотирваци, преходни
майнарни	”	”	— уображени, задумани
корпулентни	”	”	— велічезни, вельки
нонсенс	”	”	— безмисловосц
консенсус	”	”	— обща согласносц
лимитовац	”	”	— огранічиц
фиктивни	”	”	— видумани, неіснуюци

З такими словами ше найчастейше стретнеме у преложених статьях на наш язык. То по нашим думаню добре, бо думаеме же прекладач муши водзиц старосц и о тим же би, кельо то наш язык допушце, пренес у прекладзе и стил з оригінала.

ДЗЕЛЕНЕ СЛОВОХ ПО ЗНАЧЕНЮ

Подобно як зме подзелели цалу лексику на два условни вельки часци и вецей подчасци справ способ хаснованя, так ю можеме подзеліц и по значеню. Окреме то важне за стилистику. Уж зот потерашнього розпатраня видно же *стиль то и доберане словох и виразох*. Саме доберане ше окончуе на основі подобносци або неподобносци, синонимносци и антонимносци (гр. *synonimos* — истого значеня). Же бизме тото доберане словох правильно окончели, мушиме добре познац слова по їх значеню. Дзеліме их на: *синоними, гомоними и антоними*.

Тоти групи мож и далей дзеліц, зависно од того же покля сцеме одредзени анализи окончовац. Но, скорей як цо ше упущиме до подробнейшого розпатраня, треба же бизме ше здогадли поясненях спомнутих трох ірупох.

Синоними — слова розличного гласовного склопу, розлични по своїм наставаню а по значеню су исти або барз блізки. Микола М. Кочипш намина же бешедата богата-зот словами и виразами з котрима ше не виражуе лем основне поняце але и рижни смислови и стилистични ниянси едного основного значеня. Сучасна стилистика прето спомнута дефиницию преширюе на шицки слова, синтагми, виреченя, язични обрати, на шицки язични средства котри мож положиц до катеґорії «блїзкого значеня».

Приклад основней дефиниції дава Микола М. Кочипш през поняце бешедовац, котре у нашим языку мож у рижних нагодах заменіц зот: бешедовал, гварел, гуторел, приповедал, наказовал, сплетал итд., а ми доложиме ише и драндал, фелельовал. Кажде з тих словох приноши даяку смислову або стилистичну ниянсу, гоч у основі значи исте. Прето при добераню словох мушиме барз водзиц рахунку о тим цо сцеме наглашиц,

бо кажде погришно вибране слово може вименіц смисел того цо сцеме висловиц. Наприклад, кед повеме

Петро бешедовал на рочней схадзки КУД,

зот тим даваме озбыльни смисел информации котру сцеме пренесц другому субекту, смисел справ котрого нашо становиско *позитивне*. Медзитим, кед висловиме

Петро драндал на рочней схадзки КУД,

вещ зот того виходзи же ми справ змисту Петровей бешеди маме *неіативне* становиско. Нашо становиско ше не вимені и кед слово драндал заменіме зот сплетал, наказовал, фелельовал, але кажда заменка приноши едну нову ниянсу тому нашому неіативному становиску. Под словом *драндал* подроумюеме допиту бешеду, под словом *сплетал* — виношене неточносцох без озбыльней намири спреданя, под *наказовал* — даванє непотребних поукох у бешеди, а под *фелельовал* — бешеду о змисту котри ше мало позна а жада ше фахово або авторитативно о нїм висловїовац

Число словох у синонимних ірупох може буц рзличне. Же бизме илюстровали преширене дефиниції и на тоті ірупи, котре уводзи сучасна стилистика, спомнеме тоті скоро вшадзи присутни приклади:

I

Куриц не шлебодно.

Дзекуеме же не курице.

Куриц не допушцене.

II

Розгварка зот вожачом забранена под час воженя.

Под час воженя з вожачом не дозволене бешедовац.

У першим прикладу шицки три формулації маю зродне значене котре ше зводзи на тото же на тим месце (у тим обекту) *не треба* (забранене) куриц. У другим прикладу обидва формулації нам преноша еден змист же з вожачом *не шлебодно* (забранене) бешедовац у чаше кед перевозка идзе. Медзити, и у едним и у другим случаю обачліви ниянсови розлики.

»Синоними ше зявюю у бешедней свідомосци поединцох як инструмент обачованя у виражованю семантичних ниянсох, та вони прето значне средство уметніком слова . . . « (Зденко Єшич: *Језик и книжсвно дело*, Сараево 1971, стр. 92). Прето и квалитет стила едного литературного твора, т.е. стила його автора, можеме оценювац и справ того же як ше вон служи зот синонимами.

Релацию синонимії мож одкриц и медзи визначеним человеком и його ділом, або державу и ей главним городом, регионом швета и державами котри вон облапя итд. Наприклад релация

Др Гавриїл Костельник — творец нашей першей іграматики — основоположник нашей уметніцкей литератури

указує на єдно поняття. Кожди середнє образовани Руснак у нїх препозна Гавриїла Костельника.

Вашиїнґтон помагали войну у Вьетнаме. — *Америка* помагала войну у Вьетнаме. — *ЗАД* помагали войну у Вьетнаме.

То три вирази котри кождому провадзачови медзинародних политичних подїйох пренешу *исте* поняття, односно змист. Вон порозуми же ше то одноши на Зединени Американски Держави, а не на їх главни город, або континент на котрим ше находза.

Подобна ситуација и кед ше пове *Блїзки восток*, *Далєки восток* кед ше сце заменїц мена державох котри ше находза на тих часцох швета.

Гомоними — слова истей форми, истого гласовного склопу, але розличного значеня, або кратше — слово з вецей значенями. Наприклад:

мац — меновник котри означує єдного з родичох;
— дієслово у форми инфинитива (ном. едн. — *мам*).

патос — занос, возбужденосц;
— патетични тон;
— подлога у просторїї (найчастейше з дескох).

пас — часц у поли чловечого цела (по горизонтали);
— часц облєчива цо окружує половку чловечого цела (пас на сукні);
— подручє цо окружує дацо (желєни пас коло валалу — лєшик котри окружує валал).

пара — єден з агрегатних станох води;
— два особи рижних сполох (пара людзе); два предмети (пара чипєлох — лїва и права — ботошох) итд.

Значенє гомонимох найчастейше дознаваме кед вони повязани з други-ма словами. Вони нежаданє зявенє у языку. Прето на нїх треба барз мерковац при хаснованю, бо могу буц причина нежаданим змистом у бешеди або писаню.

Антоними — то слова процивного значеня. Понеже кажда прикмета и кажде дїйство маю и свою процивносц, таки слова єст вельо. Вельо ше хасную и у бешеди и у писаню. Маю важну стилистичну функцію, бо помагаю яснейшому означованю контрастних зявеньох. Можеме их подзелїц на вецей подґрупи:

- за означованє прикметох (били — чарни, шмели — бояжлїви, весели — жалосни, чкодлїви — хасновити итд.);
- за означованє простору, часу, количества, способу (горе—долу, лїво — право, рано — вечар, жима — лето, вельо — мало, швидко — помали, мудро — глупо итд.);
- за процивни дїї (легац — ставац, шпивац — плакац, патриц — джмуриц, итд.).

Идиоми — то вирази типични за одредзени язык, у котрих слова маю медзисобно устаємнени вязи и твораю окремнє значенє. Вязи и порядок им скамєнєни. Значенє маю специфичнє и чежко го мож *буквално* прекладац на други языки. У бешеди ше справую як слова зокремноим значенєм, як присловки. Сливовито су правени и з тим змоцнюю експресивносц, та их часто стрєтаме у поєдиних жанрох новинарского писаня, а приемни смак даваю и литературному прозному твору. Прето ше з нїма служба и писателе, окреме при веселих гумористичних змистох. Ту подаваме даскельо приклады идиомох з напей бешеди:

наоштрєни як кольчок — порихтани повадзиц ше
пойсц богатому по шмерц — буц длуго одсутни
будзе з того дзира тша — з того не будзе нїч
не стої му крава на ноги — не нагло на нїго
на нїм пукнул батог — знесол цалу одвичательносц, терху
сциснуц ремень — баржей шпоровац, скромнейше трошиц
викасац рукави — озбильно ше влапиц до роботи
спуццел хвост — остал цихо пред критику, победзени
пошол тїшим лїцом — пошол без причини увредзени
витла зок сукню и пошла — безочлїво одступєла

Идиоми, поведли бизме, єдна зок значних мирох богатства єдного языка. Кед ше *добре* и *правильно* хасную, барз су атрактивни и означую схопносц, начитаносц и талант чловека цо их хаснує, а оживую текст и змист преноша на приемнейши способ. Розуми ше, їм не мєсто у административним стилу, або — кед ше их там похаснує — треба буц барз осторожни!

СТРУКТУРА ВИРАЖОВАНЯ ЗОЗ АСПЕКТА СИНОНИМИИ

Тєраз, кед зме ше здогадли и упознали слова и їх значеня, остава нам же бизме упознали и *їх функцію*. Микола М. Кочиш функцію слєвох у неправим значеню подзелєл на два часци котри ше волаю *метафоризација* и *метонимия*.

Понеже ми стоїме на становиску же кажде висловєнє може буц синоним, т.є. же синонимия предствя главну часц основи стїла, ми ше опредзелєли функцію розопатриц зок аспекта синонимии. Тоту функцію попрубуєме розпатриц през штири комбинациї основного вислову, котри маю таки назви:

1. **Плеонастична синонимия** (плеоназм, епитет, присподобїованє, повторїованє слєвох и звукох);
2. **Брахиологїйна синонимия** (скрацованє, вихабянє даєдних елементох, елипса);
3. **Тропична синонимия** (метафори, персонификация, гипербла, литота, метонимия, синєїдоха и ин.);
4. **Топична синонимия** (инверзия, шор слєвох у вирєченю, шор вирєченєох у зложєним вирєченю, итд.).

Шпикти тоти штири комбинації, або елементи у системи виражующих средств наиходзиме як у стандартней каждодньовой бешеди, так и у поетичней. Популарно их називаме «стильски фигури».

ПЛЕОНАСТИЧНА СИНОНИМИЯ

Плеоназм означуе громадзене словох, повторйоване словох або виразох истого значеня. Плеонастични слова дзекеди служа же би ше наглашел даяки предмет, дія або прикмета, але ше звичайно рахую як звишни слова, та обтерховую стил. Наприклад:

Чул сом го на *свою власних уха*.

За углом стал еден *вельки хлапчиско*.

Их приятельство не *тирвало длуго*.

Привитал го *циро, приятельски и сердечно*.

У перших двох прикладах маме двойнїсту атрибуцию. Кед зме спомли *свою*, нет потреби наглашовац *власни* (уха), а кед зме висловели *хлапчиско*, вец не було потребне наглашовац и гевто *вельки*, бо ше воно уж подроумное (хлапчиско не може буц мали!). У трецим прикладу *тирвало* виключуе *длуго*. То окремни тип плеоназма.

Епитет то слово котре блїжей одредзуе, блїзша ознака, як стильске средство за змоцнету експанзию, за живше, сликовитше, подполнейше и яснейше виражоване. Вше ше додава гу одвитууюцому поняцу, меновнїку (предмету, особи). Треба барз мерковац кед ше го сце хасновац. Треба знац добре вибрац и одмерац же як го часто хасновац. Епитет треба же би оможливел чувствительносц, сликовитосц, унапряменосц, а кед того шпикцо не обезпечи вец остава лем атрибут, прикметник. Треба заобиходзиц стари, шаблонски, фолклорни епитети — «чарна жем», «широке польо» и под., бо вони у новим творе не обезпечую жадани ефекти.

Прировноване (компарация) то стильска фигура котра ше барз хаснуе. Заступена е у шпикких типах стила.

У сущносци, прировноване барз подобне епитету. Наприклад:

Красна дзивка (епитет)

Дзивка як крив з млеко (компарация)

Значи, при прировнованю як стильскей фигури маме прировноване основного предмета зоз другим предметом, зоз чого дацо дознаваме. Розликуеме штири релации прировнованя:

1. познате з непознатим,
2. познате з познатим,
3. непознате з познатим, и
4. непознате з непознатим.

Рахуе ше же у науковим и новинарским типу стила треба хасновац трецу релацию, а у уметнїцких текстох (и репортажах) другу релацию, бо ше на тот способ посцигуе жадани цель.

Повторйоване словох и виразох у одредзеним контексту ма свою стильску вредносц. Думаеме на тоти повторйованя котри маю експресивну функцию, а не на гевти (плеоназми) котри треба заобиходзиц. Стильски фигури з повторйованьом операю ше на синтаксу, на склоп виреченя, а витворюю ше зоз свидомим повторйованьом даедних словох у виреченю, або зоз повторйованьом цалих виреченьох. Ту спомнеме штири способи повторйованя:

Анафора — повторйоване словох або виразох *на початку* двох або вецей виреченьох. То значи же на исти способ починаме виречене, та так окреме наглашуеме початок. З помоцу анафори виражуеме свою ангажованосц, становиско, жадане же бизме действовали на особу цо нас слуха або чита то то цо зме написали. Наприклад:

Нови дух и нови рушаня («Руске слово» 10. I 1975/14)

Нови завдання (на) *новому шляху* (— ” —)

Анафору, иншак, часто стретаме у новинских насловах и у поетично инспированих бешедох або викладаньох.

Мезофора — повторйоване словох або виразох *у стредку* двох або вецей виреченьох. Приходзи до вираженя теди кед на исти способ складаме стредок виреченя, т.е. кед наглашуеме стредню часц у виреченю. Приклад:

З новима моцями гу новим успехом (МАК 8/76, стр. 10)

В новий рік до нових успехив.

Тот рок (цо прешол) *то* (бул) *рок* физичней култури.

(«Руске слово» 10. I 1975/14,15)

Елифора — повторйоване словох або виразох *на концу* двох або вецей виреченьох. Ту наглашуеме конец вислову. Условни приклад:

Я го сити и будзем го сити!

Ми жадаме мир, бориме ше за мир и чуваме мир!

Між людьми — бути людиною (РС 14. II. 1975/3)

Епанафора — повторйоване словох або виразох зоз конца одного на початку другого виреченя. Условни приклади:

У нашим валале, валале писнї . . .

Петро гледал Янка, Янка Нешлеху.

Зоз епанафору ше достава на виразносци, емоционалносци, експресивносци. Змист вислову постава розумлівши. Добри бешеднїки вельо хасную таки способ повторйованя, особлїво теди кед увага слухачох почина слабуец, кед бешеднїки при слухачох почувствую вистатосц.

Попри у бешеднїцтве (на схадзкох, преподаваньох и на настави), повторйоване ше досц хаснуе и у новинарстве, теди кед автор жада же би бул добре и ясно зрозумени. Медзитим, и ту треба добре одмерац же кеди ше похаснуе тоту стильску фигуру, бо ше при злохаснованю читачови може одвратиц увага зоз важного места кед ше барз наглаши неважне.

БРАХІОЛОГІЙНА СІНОНІМІЯ

Тота комбінація ще базує на скрацваню (редукованю) основного синоніма. У суцності вона цалком процивна плеонастичней синонімії, дзе маме повторйоване елементох вислову. Найчастейше ще з брахіологіюну синонімію стретаме у новинох, у рижних насловох. Же би ще читачови прицагла увага на дасдну статью, кладзе ще наслов з векших буквох. Же би ще простор рационално вихасновал, часто ще з виреченя вихабяю дзепоедні елементи котри мож зоз контекста порозумиц.

Основна компонента брахіології то елипса. З вихабяньом дзепоедних елементох виреченя посцигує ще окреми стилски ефект. Твори ще так звани лапидарани стил.

Елипсу стретаме и у народних присловкох. Наприклад, задумани синонім од котрого рушаме:

Я бешедуєм о боже, а вон дума же о коже.

Елиптична реализация:

Я о боже, а вон о коже.

У преси стретаме досц часто таки наслови:

Кардельова кніжка (видрукована) и на руским язiku

(«Руске слово» 17. II 1978/3)

Найвещей (средства будзе утрошене) на комуналії

(«Руске слово» 3. II 1978/6)

ТРОПІЧНА СІНОНІМІЯ

Тропична синонімія ще базує на заменки основного синоніма (вислову), од котрого ще руша, зоз цалком другим синонімом (висловом) на основі аналогії або логично-причинових вязох котри исную медзи спомнутима двома синонімами. Тот спосіб виражованя стретаме у народней творчосци, у каждодньовой бешеди, а найвещей у поезії. Нерідко на ньго найдземе и у средствох явного информованя.

Донєдавна було досц розширене думанє же тропи можу хасновац лем писателе, окреме у поезії, а же вони неприкладни у других типох стила. Медзитим, остатніх рокох зме шведкове же ще вони хасную и у новинарстве, а аж и у науковим стилу.

Метафора найважнейша и найчастейша тропична файта. То троп у котрим основни синонім заменени з другим по аналогії, скрацением приспособеню, препознаваню. Наприклад:

1. Дзивче як злато — ту маме прировнанє дзивчеца зоз златом, як символом чистоти, драгоциносци итд.
2. Злате дзивче — ту предходне прировнанє переходзи до епитета — метафори (бо зме уж поцисли меновнік «дзивче», а наглашели *злате* и на тот спосіб зме концизнейши у вислову).

3. Злато

— терас уж маме праву метафору, концизне приспособене, бо зоз контекста видно же ще ту дума на дзивче. То значи же окончена подполна метафоризация. Дзивче як предметносц цалком вихабене з вислову.

На подобни спосіб мож преанализовац и слідуюци наслов з «Руского слова» ч. 6 од 10. II 1978:

Били фебруар

Очевидно же автор наслова не думал на то же би означел фарбу мешаца як назви одредзеного числа одредзених дньох у року. Зоз словом «били» означел шніг, а зоз «фебруар» — одредзене географске подручє у одредзеной часци року. У шлебодней интерпретациї под спомнутим насловом можеме розумиц слідующе: «У фебруару 1978. року наш край шицок прикрити зоз шнігом.» Або:

«Галок з Европу (РС ч. 6 од 10. II 1978.)

Видзиме же автор наслова сцел повесц же у статї бешеда о тим же створени условия же би ще з простим обрацаньом числох на телефоне достал гоч котри предплатнік у европских жемох. Под виразом «галок», значи, подрозумюеме телефонску розгварку, а под «Европа» подрозумюеме европски держави, док шицко друге подрозумюеме зоз контекста, цо значи же у тим наслове окончене и елиптичне скрацованє (брахіологійна синонімія). Подаваме ище даскельо приклади:

Нове «облечиво» стадиона

Там дзе журидло живота

Апирати «літаю» струю

«Руске слово» ч. 6 до 10. II 1978.)

Палкі слова қобзаря (РС, 10 I 1975.)

Шейсц нови мена (шейсц особи прияти до Дружтва писательох Войводици) — («Руске слово» 24. I 1975.)

Метафора барз звекшує потенциалну вельозначносц одного слова. З одного боку то барз добре, але зна буц и *не добре*. Кед сцеме буц точни у викладаню, вец не треба хасновац метафори, а кед жадаме посцигнуц вецейзначносц, вец треба хасновац.

З метафору ще тиж ясно указує и нашу становиско спрам предмета, наша думка о нїм. Не шицко едно же з чим даяки предмет або особу приспособиме. Наприклад, не шицко едно же чи слово «дзивче» заменїме зоз словом «голубица» або «гуска», або зоз словом «мачичка» або — «кравак».

Маме барз части случаї и пренешеного (метафорского) хаснованя словох:

Жеми потрібни моцни руки («Руске слово» 21. II 1975)

Автор очевидно дума наглашиц же за обрабляне жеми потрібни здрави, младши дюдзе кед жадаме векши урожаї. У статї ще бешедує о рипованю проблемох старецких газдовствох, котри ще не одрекаю власніцтва над жему лем прето же им ище не обезпечена еїзистенция (пензия). Под виразом «моцни руки» подрозумюеме моцних, младих роботнікох.

Части метафори у »Руским слове«:

Тези празнейши

Худобни тези

Лейши дні за статкарох

Вербас бул лешии

Швидшим крочайом з нерозвитосци

План препороду города

Торта у руским облечиве

Дурка аматерске шерцо

Богати тези — вельо кунцох

Єшень процивна яри

Войводянски танци у одним венцу

Треба наглашиц же нашо новинарство состоина часц югославянского новинарства, та у одвитующей мири дзелі и його позитивни и негатиwни прикмети. Кед у питаню язык и стил, вец мушиме напомуц же ше и у наших новинох без даякей мири хасную даскельо метафори з котрима ше траци швижосц насловох, зменшуе им ше ефективносц (поведзме — БОРБА, НЕКАЖДОДНЬОВИ, (НОВИ) КРОЧАЙ, ДРАГА, итд.).

Персонификация то тропична фигура, подфайта метафори, у котрей ше основному синониму — неживому предмету даваю прикмети живих створеньох, або человека. Зоз тоту стилску фигуру ше твори одредзена интимносц, а обезпечуе ше и динамизм у викладавю. Стретаме ю такповесц у шицких файтох стила. Приклади:

Подмладзуе ше СК Войводини (РС 31. I 75.)

Апарати »лїгаю« струю (РС 10. II 78.)

Дружствени свити обегли закон (РС 10. II 78.)

У шицких трох прикладах видзиме же прикмету подмладзованя, лїгання, обегованя маю лем живи створеня (и людзе, под условийом же под подмладзованьом думаме на вименку старосней структури на хасен младших), а ми тоти прикмети видзиме приписани неживим предметом (апарати) и абстрактним поняцом (совити, СК Войводини). Авторе не направели нїяку хибу кед на таки способ висловели одредзени змист. Цо вецей, вони з тим створели одредзену близкосц, же бизме легчешче одредзели и свойо становиско спрам змисту.

Гипербола то троп у котрим основни синоним заменени з другим котри ма характеристики превершованя (преувелічованя) у одношеню на природни характеристики основного синонима. З ню найлегчешче виражуеме свойо одушевенє, занешеносц, любов спрам того о чим ше висловуєме, або іронию, негатиwне становиско, итд.

Подаваме даскельо приклади з наших новинох:

Дісний початок історії (РС 7. II 75.)

Док ноїи служба (РС 21. III 75.)

Каждодньово з роботнима людзими

(РС 10. II 1978.)

Длужни зме напомуц же зоз гиперболу треба осторожно поступац при писаню и вислову, бо ше у процивним випадку можу зявиц нежадани пошлїдки. Окреме у новинарстве гиперболизация, кед ше не примеркуе, може привесц ту сензационализму, а то не прикмета на поцешене.

Литота то троп у котрим основни синоним заменени з другим котри ма характеристики зменшованя, слабєня, приводзєня на нїзпу миру у одношеню на природни прикмети. То значи же то стилска фигура процивна гиперболи. З литоту ше на свойородни способ заобиходзи дїйсна оцена дачого, часточно ше прикрива правда, правдива думка. Наприклад:

Не зiorша Глума наших аматерох (заменка, литота, за нїяну зменшана оцена »добра«, кед би основни синоним бул добра глума...)

Не ридко ше стретаме (од: »Часто ше стретаеме«)

Не було цалком приємно (од: »Було неприємно«) итд.

И у других фигуративних виразах можеме найсц елементи литоти (литотизованя), як наприклад:

Авто за глїбоки кишєнки (дзе зменшана оштрина основного синонима »богатих людзох«).

Литота ше гранічи зоз евфемизмом — фигуру у котрей основни синоним (пре дацо неприємни, або непристойни) заменени зоз благшим, пристойнейшим. Наприклад, кед дагдє була битка, або даяка друга подїя котру нам достоїнство не допуцуе наволац з правим меном, та повеме: »немила сцена«, або »неприємна подїя«. То евфемистични способ описованя, означованя подїї.

Оксиморон то троп у котрим основни синоним заменени з виразом цо ма елементи котри ше логично не складаю. Односно, на перши погляд дїйствую парадоксално. Наприклад:

Основни синоним:

Неписмени человек не видзе букви гоч ма очи.

Оксиморон:

Шлєти гоч ма очи.

Таки маме и вислови: »щєсцє у нещєсцу« (менше щєсцє), »мудри шаленяк«, »страшно благи человек«, итд.

Парадокс и оксиморон чежко розгранічиц. Прето их и ведно розпатраме.

У литератури и новинарстве парадоксални комбинації досц части. Окреме су у насловох прицагуюци. Понеже з наслова обачи парадоксалносц, читач понагля пречитац текст под насловом же би дознал як то таке дацо можлїве. Кед одгадне привидносц оксиморона, односно парадокса, почувствує окремне задовољство, як кед би одгаднул даяку загадку. Наприклад:

Вельо ше натрапел док не посцинул свой циль — удало ше му найсц за гарештанским роштельом. Гарештански праг прекрочел з ошмихом на твари ...

Шипко спомнуте дійствує парадоксально, бо то чудне кед дахто ма циль гарешт и кед ше шмее на уходзе до гарешту. Прето читача наганя же би до кінца пречитал текст, з котрого — наприклад — дозна же юнак пре даяки виспи цилі себе поставел циль дорвец ше гарешту. Наприклад прето же ше повязал зоз политичнима гарештанцями и пренес им даяку вистку, організовал сцекане и подобне. Прето ше вон и мог опшмихнуц кед преступел праг гарешта. Аж кед ше то дозна — приходзи до вираженя привидносц парадокса.

подаваме ище даскельо приклади:

За человека и процив нього (РС 7. II 1975.)

Час за роботу и час за одпочивок (МАК 6-7/74 стр. 3)

Стретнуце двох шветох (МАК 4/74 стр. 15)

Шмерц од нароком гледаних ранох (МАК 12/75, стр. 15)

Пословане лепше, утрати оставаю (РС 30. XII 1977, стр. 10)

Доми ест — места нет (МАК 10/77, стр. 5)

Парк у парку (РС 25. XI 1977)

Чудо без чудох (РС 6. I 1978.)

Метонимия то троп у котрим основни синоним заменени з другим на основі логично-причинової вязи котра иснує медзи німа. У метонимийним виразу логично-причинової вязи можу буц витворени на веліх релацийох. Ми ту спомнеме лем даскельо:

а) **Вонкашні випатрунок:** *шива власа* — старосц; *голотупи* — младосц; *дзвиниуц нос* — правиц ше важни; *спуциуц хвост* — припознац поражене, итд.

У «Руским словек» ше досц часто хасную метонимийни вирази як цо то «жрочай», «жушане», «драгак», «праг» и ин. же би ше виражел *профрес*, *початок* добрей акції, *розвой* и ин.

Жрочай ту вецей поживи (РС 28. I 1975)

Швидшим *жрочайом* з нерозвитосци (РС 28. II 1975, стр. 6)

Нови *драги* забезпечованя роботи (РС 10. II 1978.)

б) **Робота — орудие** з котрим ше вона окончує: «*жис од мотики*» — *жис од польоділскей роботи*; «*зохабел плуг*» — престал буц земледілець; «*з клайбасом хлеб зараяк*» — роби як писар, итд.

Ожили тезіи (РС 2. II 1978.) — тезіи як средство на котрим ше виклада роба на предай. Значи, «*ожила тарговина*», «*интензивнейше ше таргує*».

Од и ли по мебель (РС 10. II 1978.)

в) **Судзина, простория, место** — змист цо у ніх: *класа* — школяре з класи; *поцил сом еден погар* — поцил сом змист з одного погара; *жедол еден танер* — жедол змист з одного танера; *читам Миколу Кочиша* — читам твори Миколи Кочиша; итд.

Валалу хибі подросток (РС 10. II 1978) — при людзох у валалох ест вше меней младих, бо одходза до гордох.

Вербас бул лепши (РС 10. II 1978) — з другима словами: футбалере з Вербасу, як зоз контексту мож нагадац, були лепши.

Октябрь — граніца епохох (РС 11. XI 1977) — октоберска революция представя граніцу на котрей ше закончує една и почина друга епоха.

Октябрь пременел одношеня у швецех (РС 11. XI 1977) — октоберска революция створела условия за вименку одношеньох медзи людзми швета.

«Галок з Европу» (РС 10. II 1978.)

Метонимия досц часта у новинарским язикю. Рахує ше же метафора обезпечує активносц, а метонимия — одредзену пасивносц. У метонимийного героя дії директно не видно. На його месце стої меней активни синоним (оп. «*Галок з Европу*» ше вшеліак розликує по активитету од синонимного виразу *мож телефоновац телефонским предплатніком у гоч котрей европскей держави*).

Синеїдоха то метонимийни троп у котрим основни синоним заменени з другим на основі *квантитативней логичней вязи медзи німа*. Синеїдоха ше стрета у народней творчосци и у каждодньовой бешеди: «*любю погарик*»; «*не мам закрице над главу*»; «*борба за динар*»; «*цигаретла чкодліва*», итд.

Зоз синеїдоху мож направиц таки релациї заменки:

а) **Часц заменює цалосц:**

«Кормань цапа до шаленствак» — дзе кормань похасновани як характеристична часц и заменює цали авто.

«Сцекане з асфалтак» — асфалт заменює город (сцекане ше влече, кед асфалт розпечени, з городу до природи).

Войводянски танци у едним венцу (РС 31. I 1975.)

б) **Цалосц заменює часц:**

«Галок з Европу» — дзе похаснована Европа як заменка за предплатнікох у гоч котрей европскей держави. Подобну заменку маме и кед повеме Восток, Блізкий восток, Заход, итд.

в) **Єднина заменює множину:**

Ципела зна буц дзекеди «мачка у меху» — дзе ципела як єднина заменює множину, бо ше дума на ципели.

Учитель на валале вецей не тото цо бул — форма «*учитель*» заменила множину, бо ше сце повесц же учители у валалох (а и ту похаснована єднина!) вецей не тото цо були.

На тот способ ше преноши емоційносц и покус носталгічносц (голем у другим прикладу) за тим цо було — углядом, або лепшим квалитетом.

г) **Єдинка заменює файту, род:**

Класични приклад маме у народней присловки *Жена чува итири кути у хизисі а мужик лем еден*. Очевидне же ше ту дума на жени вообще и на мужохо вообще.

Синеїдоху маме и у случайох кед будова, материял, заменює конкретни предмет (*челік* — граната, *олово* — кулька), кед обще поняче заменює дацо окремене, конкретне (*смертни* — звичайни человек, *безсмертни* — вельки науковец, уметнік, итд).

Автономазия то троп у котрим основни синоним заменени з другим, а спрам даякей прикмети котра характеристична за основни синоним. Так маме:

Цицерон — ознака за доброго бешедніка,

Соломон — за судию,

Француз — ознака за наставніка французкого языка,

Творци марксизма — Маркс и Енгелс,

Седма сила — ознака за представительох преси,

Жилет — ножик на бритвене, итд.

Параномазия то троп у котрим основни синоним заменени з другим котри у одношеню на перши представля бависко зоз словами и ма елементи еднакозвучности розличних и противних по значеню словох. Зоз параномазию ше посцигую значни стилистични ефекти розличного ступня и характера (мелодийна еднакозвучность, інтелектуалне бависко зоз словами, озбыльна або гуморна духовитость, сатирична заедлівость, наглашоване даедного предмета, язични каламбур. Прето ше хаснує и у рижних жартовлівих и сатиричних змістох як у літератури так и у новинарстве.

Чи зме кадри приляц нови кадри (РС)

Одводньоване и розводньоване (РС 10. II 1978.)

Красне едло — крашне есц (РС 23. XII 1977.)

Спомнути приклади формуловани у духу параномазии и маю за цель прицагнуц читачову увагу з еднакозвучности словох. Тот троп досцигує ступень каламбура — витворйованя оштроумного, дзекеди и непристойного бависка зоз словами. У нашим язичу каламбури ест досц, але вони векшина представляю лєм непристойне бависко зоз словами, окреме кед ше шор словох у вислову поперрива зоз паузами а при тим повязу склади сушедних словох. Приношимо даскельо приклади благшого змісту:

Идзем ше наесц (идзем шена есц!)

ша-ле ния (шалени я!)

Янкови треба рано витор (Янко витре баранови тор)

ТОПИЧНА СИНОНИМИЯ

Топична синонимия збудована на рядошлїду словох у виреченю, односно на рядошлїду виреченьох у зложенім виреченю. Вименени рядошлїд твори одредзени стилски ефекти. Наш язык, як и сербскогорватски, дозволює розлични розпорядок словох у виреченю, док у даедних язичох то не мож.

Значи, еден вислов (основни синоним) межеме заменїц з другим, дзе будзе пременени рядошлїд словох (инверзия). Звичайно на перше место приходзи слово котре сцеме окреме визначиц.

Поведзме:

Людзе пешачели цалу ноц. Пешачели дюдзе цалу ноц.

Цалу ноц пешачели людзе. Цалу ноц людзе пешачели.

При прекладах зоз сербскогорватского языка даедни нашо прекладаче дзекеди забуваю на таки можливости нашого языка, та меняю шлїдпоряд словох и з тим губя первисни стил. Прето думаєме же скорей як цо ше прекладач одлучи вименїц порядок словох у виреченю, треба най роздума чи случайно не у питаню топична синонимия.

СТАРАЙМЕ ШЕ ПИСАЦ И БЕШЕДОВАЦ ЯСНО И РОЗУМЛІВО

Тераз, кед зме упознали слова, їх значене и функцию, легчейше можеме усовершиц и *власни стил*. Усовершиц зме го годни лем теде кед будземе цо вецей читац и кед ше оспособиме *замерковйовац* справоване одредзених словох у виреченю, або виреченьох у зложенім виреченю. Кед и то посцигнеме, вец зме звладали першу гарадичу у особним висловйованю на висшим уровню. Дальши гарадичи звладаме з власним искусством, каждодньову праксу. А у теї пракси више мушиме мац на розуме цо пишеме и кому нашо писане намеене. Кед у тим поглядзе маме ясну ориентацию, вец нам остава лєм старац ше писац або бешедовац ясно, конпизно и розумліво.

Дюра Латяк

ПРИЛОГ ІУ ПРЕУЧОВАНЮ РУСКОЙ ЛІТЕРАТУРНЕЙ ТВОРЧОСЦІ

Розвой літературней творчосці югославянских Руснацох ма специфични риси и представя резултанту дружтвено-культурного розвою нашей народносци вообщце. Кратши приказ того розвою, односно пробоване часового роздзеленя, розмесцене спрам главного одредзеня и преламней точки — другой шветовой войны — як и спрам намаганя же би ше літературну творчосц залапело цо вецей у ей суцносци. Прето то не годна буц подполна слика нашей літературней творчосци у тим вику, ані тиж подполна галерия портретох руских писательох; не наглашуем то пре тих поетох котрих не спомнем, а котрих ценім и котрим место на таких бокох — намира ми означіц премиси едного розвою през блізку историю котри на плане культурней діялносци повязую претарговани цеки вчерайшей прешлосци и намаганя нових часох.

I

У стредку дзе жили югославянски Руснаци, їх культурна діялносц и розвой були найцеснейше вязани за «Руске народне просвітне дружтво». Формовали го представніки бачких и сримских Руснацох 1919. року, з цільом: «видавац и шириц з популярним руским язиком написани кніжки и брошури . . . та видавац руски народни новини». РНПД друкую у сербских друкарных у Сримских Карловцох и Новим Садзе календари, читанки, граматику за школи, а од 1924. року раз тижньово виходза «Руски новини».

Тота видавательна діялносц РНПД од окремого значеня кед ше провадзи континуитет літературней творчосци югославянских Руснацох у першим, предвойновим периодзе. Векшина поетох, односно писательох першей генерації котра ше вше розвивала, зверела своєю перши витвореня боком «Руского календара» и «Руских новинок». Медзи тима пробованями, з котрих ше дзепоедни далей не розвивали, находза ше писні, проза, літературни прикази и статі визначних руских писательох: Мафтея Виная /1923. року перша писня обявена у «Руских новинок»/, Осифа Костельника, Янка Фейси, Гавриїла Надя, Елени Солонаровой, Михала Ковача . . . През тоту актиносц ше почали зявйовац ситурнейши риси нашей літератури вообщце, односно од 1919. року по другу шветову войну «Руски календар» и «Руски новини» були

косцанік культурней діялносци Руснацох у Войводині и зборніки оригіналней літературней творчосци. Тиж треба наглашиц же од 1935. року Культурно-націонални союз Русинох у Югославії видава свой календар у котрим були друковани и оригінални літературни прилоги даедних писательох.

Познейши, барз скрацени историйни розвой тей літератури — од просвітительства и зазначованя усней народней творчосци по нешкайши сучасни намаганя, дацо ведей як седем децениї — барз швидко «прежил» и «прехоровал» велі літературни напрями — дзепоедни го ані не дотхли — та прето мож и нешка чуц же ше пише романтичарски и же исную, тераз, анахронизми у літератури як длуство швидко преїдзеной драги ту формом літературох других народох и народносцох.

А факт же не було часу та аж ані смисла участвовац у тедишніх бурхливіх часох шветовой літератури, та ані сербской, горватской, т. е. югославянской, кед ше творело власне мено, язик, культуру и место медзі народами у Войводині. Символізм, неоромантизм и шицки други и вшеліяки напрями у літератури свою часц одраженя нашли у творох руской літератури котра з полным животом зажила аж по ошлебодзеню.

У периодзе медзи двома войнами руска література мала свой, дакус видвосни, дружтвено оправдани окремени цек, та прето ніяк не могла почувствовац шицку вистатосц и даремносц гледаня и наздаваня човека того часу, чийо задовольства и твори чувствовали потребу за даяку обнову, и рушаня літературного и шветового розвою цо пришло до конца своей линіи и пробовало премеіц напрям.

Медзитим, вше чежше соціалне зражене у тим модерним шведе зоз своїма поступками, политични и економски кризи, остали зазначени и значни и у літературней творчосци руской народносци.

Руснак бул длуго слуга, наполичар, биреш на панонских польох и браздох. Без огляду же му то не була дідовщина, тота Войводина, зохабяюци зной у ней полюбел ю похолопоца же лем вона може застановиц дальши селеня и гледаня. Але числено не барз моцни, тиж и маотно, длуги час мирно и з якимшик «стойцизмом» витримвал капиталистичне гнобене. А кед, запровадзуюци вше узши стик з другима народами и народносцями у ней, почувствовац шицку чежину таких соціалних условийох — народзел ше медзи иншима и «літературни бунт, зазначуюци жуляви дні и длані слугох зоз швабских салаших и капиталистичних маєткох панонской ровніни» /Дю. Папгаргаї/.

Тото соціалне пасмо у руской літератури як предходнік и виснік револуційней тематики ше прецагує през стихи поетох Митра Надя, Мафтея Виная, Михала Ковача, Миколи Кочиша, Мирона Колошняя, Мирона Будинского и през добру часц прозного опуса приповедацох Яши Бакова, Йовіена Планчака, Йовіена Кочиша и Дюри Латяка. «Тота творчосц, розцата по новинок, календарох и часописох, зоз свою тематику одражує прави наднічарски живот руского селяна и роботніка аж по родзене свідомосци о можлівосцох лепшого живота, котри треба створиц и зоз своїма руками и своїма жертвами . . . Озда ніхто по нешка у нашей літературней творчосци не написал таки моцни, глібоки, потресни стихи зоз соціалними акцентами, инспіровани на реалних, правдивих обачованьох, почувствованих на власних искуствох» /Дю. Папгаргаї/ як Митро Надь /1896-1962/. Але тот и таки чежки

живот поету не одведол и неоддагнул до блізких водох песимизма, резигнації и традиційного руского стоїцизма — вон дзвигнул руку и бунтовне слово:

»Шицко цо не добре помали уж капе —
бо роботна рука не дава му эжиц».

З того протесту, але вещей з напoлiчарского болю Митра Надя, вирoсла лирско означена и глiбоко прeжитa поезия **Мирона Колошняя**. Война му була сопутник у найвчаснейшим дзeцинствe, та прeтo «Здогадованe на войну», на перши погляд eднoставнe и лeгучкe, у глiбини потрeснe и боляцe.

Тиж и **Микола М. Кочиш** з ясно определеним тоном, у корчу и револту, охабя поетични документ «о часох кирвавих войволянских дньох кед ляд на Дунаю и Тиси бул неми шведок ганебних окупаторских злодiйствох» (Дю. Папгаргай).

Уключоване Руснака до народноошлeбодительного руху котри залапел шицки краi нашей жеми 1941. року, жертви, заедницки кроцаi и заедницкe звладованe прeпреченьох у борби за лeштy и красшy будучносц, непристрасно и обективно приказанe прeз прозу Владимира Костелника /Жеми моя, Бисерни дражки/, Владимира Бильнi /Дни и ноци/, Михала Ковача и Штефана Гудака /Гриц Бандурик/, Йовiена Кочиша /Осушени слизи/, як и прeз драмски тексти Дюра Папгаргая, Влади Костелника и Михала Ковача. Тоти твори знова потвeрдзую спомнути факт же руска литература як сучасник одражeла, кельо лeм могла, найзначнейши подii войволянского стрeдкy и ширшe.

Медзитим, и сучасна наймладша гeнерация рускей литературы не забула тоти подii, зраженe идеологийох, шицко цо принесло таки здобутки револуциi яви нешка маме, и пестуючи их, вона прeдлужуe тот *двойнiсти цек* борбеней поезии. На литературних кoнкурсох новинох и часописох, та и ширшe, вона потвeрдзуe свою полну свидомoсц о чаше кeд шe вельо того жертвовало за револуцию и о чаше тeрашньoсци кeд шe будуe заедництво и братски одношeня.

II

Перши повоиново роки у Югославии означени зоз обнoву на шицких польох чловекового дiйствованя. У тих перших хвилькох так жаданого мира, не було часу за дескриптивни музики, за длуги приповеданя, односно прeд стварносцу були углавним дрилени на бок велi чувства, снi и особни лиризм. Час и обставини вимагали специфичнe ангажованe.

Замерковани поет з того периода обнови нашей жеми у повоиновим чаше **Василь Мудри**. Як учасник на рижних младежских роботних акциjох, черпал свою инспирацию на самим жридли, та прeтo поезию того часу не мож розпатрац без присуства Василя Мудрого, без огляду же познейши наиходзаци часи принесли нови значнейши твори других писательох, и старших и младших, але на тей релации вон затримал тотo место у рускей литературы, як и Яша Баков, Штефан Чакан и други котри розпочали нови и швижи розмах твореня, т.е. прeдлужели з новима моцями розпочате прeд штирома децениями.

Уж, такповесц, ютрeдзeнь, силно шe намагаюци, перши раз шлeбодна и ровноправна, заедницки участвовац у шицких литературних збуваньох войволянского стрeдкy, руска литература у eдней истей строфи прeплетла духовно несогласни зазначованя цо наиходза як у филме и указала же романтизм прeдвойнових рокох, односно першого периода своего розвою, замeнeла, кус-покус, з одрeдзeну, фaйтy *традиционализма*, та кeд шe нешка у дзeпoeдних огляднуцох наглаши же ище вше присутни романтичарски прикмети у сучасней нашей литературы, думам же шe ту у ствари роби о способе писаня котри водзи *ту нукашньому романтизму*. А вон у литературы вообщe, присутни углавним вшадзи и углавним вше.

Тоту часц нашей литературы зоз своима витворенями збогачели **Мафтей Винай** (1898) — з реалистичним дескриптивним поїзажом до котрого насампрeдз уходзи чувство природы (Ровнино моя широка) и од котрого поет бере того з чим може створиц символичну визию себе самого, своего сна, односно од котрого вимага средство з котрим виражи свою душу; **Янко Фейса** (1904) — з лирику котра подобна народной (Мелодии сердца) и котра специфични «Фейсов мост» медзи народну лирику и сучасну писню; Михал Ковач, Микола М. Кочиш и з часци Дюра Папгаргай.

Михал Ковач (1909) з похoпeньом писнi «як сопутници и товаришки у трапези прeз живот» суґeруe рефлексивни лиризм и у «имагинативнейшим осучасновивованю виразу найвещей себе дошлeбодзуe експлицитану компарацию, споведаюци упарто поетични конзервативизм» (Тамаш). Зап лeм, найзначнейши успихи посцигнул на полю драмскей творчoсци. Од 1931. року кeд у «Руским календаре» обявел першу комедию, обявйовал твори у «Шветлосци» и индзей у котрих овиковичени велi стари руски обичаи, будзeнe националней свидомoсци Руснака и други малюнки часу и людзох.

Микола М. Кочиш (1928 - 1973) як поет (Ми ту не госци) зоз свою поезию зазначуe не лeм визию своего часу, але ище вещей чувства як резултанту шицких його похoпeньох о прeшлoсци, тeрашньoсци, як цо и будучносци. Чловека за нього капка на верху животней габи; вельо автоматизму, и то рижних фaйтoх, ест вшадзи околo и цо швидше живeмe, спокою ест меней. Медзитим, мож почувствовац и витални елан, прeдлужени до eдного поетичного ритма яки шe чувствуe кeд шe зачири до живота же би шe прияло або порекло тирване. Ангажовани и на полю науки и на полю литературы, котри у случаю рускей народносци вимагаю наисце окремини усиловносци — не витримал и прeвчасна шмeрц прeтаргла цeк тей творчoсци у котрей правдиви вредносци оставао и прeдлужую свою тирване у рускей литературе и язичу.

Писня, похoпeна як глeданe писнi живота, при **Папгаргайови** родзeну *Ту, такой при шерцу*, указуe яку вредносц може вицагнуц чувство, субтильне и способнe похасновац реалносц и транспoновац ю до eдней системи одношeньох и вязох, а источасно потвeрдзуe вичнe иcнoванe драги цо водзи *ту нукашньому романтизму*. Познейше поверйованe другим формом (*Олово, черешньов квет*) указуe реґистeр мотивох котри постава яснейши, детальнейши и ушиши — место родoлюбия, родзeного краю, мацери, природы, жени — найчaстeйшe суґeруe мотив «интими прeходносци», т.е. мотив жени и тирваня. Ту уж, у суцносци, форма виламанша але потвeрдзуe же даремно прoбовац од спрeводзки oднiмац слова иншак як з помоцу других словох — або eвeнтуално з цихoсцу.

Прето писня Папгаргайова еволуе далей и нешка вона звучи иншак як вчера: мудрейше, мирнейше, але и ироничнейше и нагоршанше. Тон писні пременел ей ритм котри ше тераз намага зединиц зоз психологийним ритмом же би стих постал лем едно виречене, една едина думка, але не знішуе правилносц и симетрични колісаня, метафори котри ше добре повязую, односно шицок тот дробни труд цо задоволюе совисц теліх поетох.

Найвекша победа котру можу посцигнуц поетове шицких часох, у тим же читаче отаргую од його живота, од часу и тримаю го у якимшик заносу. У каждой правдивей поезии мож нагаднуц еден »пошвечени акт«. Положене модерних, сучасних литератох, цо ше того дотика, постава невыгоднейше, понеже вони окреме наглашую привидносци реального з векшу моцу и протестом.

Модерносц до рускей литератури принесол **Мирослав Стрибер** з лирику котра настава »зоз шлебоднейшу асоциацию виразох, датих як рядошлїд ситуацийох свідомосци« (Ю. Тамаш). Предлужели ю **Любомир Сопка** у приповедкох и наративних сликох, **Мирон Канюх** у драми у котрей ангажовани цали человек и котри ше одбуваю вещей у самим духу як у реалних одредзеньох, **Юлиан Тамаш** як и цала плеяда наймладших литератох, учаснікох митингох поезии, литературних стретнуцох и сотруднікох »Литературного слова«, МАК-а.

У правдивим смислу — тота поезия наймладшей генерації рускей литератури не понука ніяку тайну и не герметична є, вона жада же бизме ю полюбели на перши погляд, односно же би у щешлівей нагоди стретла читача котри сам ма смисел за таїнствене. Прето ту слика заменена з директним значованьом; язык на усней основи и часто на уровню бешедного виреченя. Типографски били празніни котри окружую написане представляю били празніни думки, час-хвильку кед ше вона кондензуе, гушне. На паперу лем психични кулминації. Незвичайни розвой реклами и филма ище баржей сугерую идею на поверхносци; шицко ше случуе як кед би писня чувствовала потребу приспособованя принципу визуалносци.

У тих писных худобней синтакси и богатого словїка, више частейши шатровски слова и числени визуални слики. Прето ту ритми тварди, пошвидшани и часто ше збиваю. З другого боку, дзепоедни слики »превращени«, т. е. друга часц метафори, чия мисля звичайно же би поапшнела обект, вжата зоз найзвичайнейшей каждодньовосци, але то не завадза же би ше кус-покус не окончовала асиміляция и виплетала мрежа аналогийох медзи вонкашнім и нукашнім шветом.

Шицки рушаня нашого тирваня постали швидки, але то не значи же и нукашні ритм муши буд такі. Остава и надалей едно цяхучке место у шерцу дзе ше шицки ствари и чувства одкриваю у чистой поетичней форми, новей, и чежко остац на тим месце /тиж и пренайсц го/; прето зоз поединечним искусством мож доказовац значене тей поезии, як цо то случай и з каждую поезию, лем ту учасц и сотрудніцтво читачово окремейшей файти. Треба у подполносци добронамирно приступиц ду тому »бависку словох« пре потребу каждого поета же би запровадзел свой особни порядок у писні и вообще и пре його красне наздаванє же пренашол свою драгу, котра барз мало длужна класичним и романтичним традициjom, а наше похопеня и прешвеченя тей поезии укажу кельо зме ше знали приближиц тей найновшей часци рускей литературней творчосци.

*

Сигурне же о рускей литератури поведзене меней як ше жадало так як цо, тиж так сигурне, же написане меней писні як цо ше пишло о поезии и озбыльно о ней роздумовало. Без огляду же ше векшина писателюх намага першенствено зазначиц и прешпириц, надбудовац шицки пременки коло себе и у себе, заш лем поети, литература вообще, оставаю тоти цо помирною животи рушаня и даваю им даяки смисел.

Наталія Канюх

РУРАЛИСТИЧНА ПОЕЗИЯ У РУСКЕЙ ЛИТЕРАТУРИ*

II

Поезия Сергея Єсеніма, Драгутина Тадияновича, Рада Драинца и Дюри Папгаргая послужили нам як предложок на котрим попрубуе указат способ функционованя идеї и поступку историйно-типологийней аналогії у литературно-историйних апликацийох и анализох. Зоз шицкого по тераз поведзеного требало би же би читатель заключел же идея историйно-типологийней аналогії не окреме зложена и же ей вредносц, насампредз, прагматична у ровні литературноисторийней пракси як одредзени критерий з котрим мож запровадзиц, на сущїи способ, медзидношене литературних текстох.

Поняце руралистичней поезии¹ бим одредзел, условно за тераз, зоз критерийом за котри думам же є сущїи за ей препознаванє: *поезия котру наволюем руралистична ноши у себе сущїи проблем епохи — зражене цивилизації городу и цивилизації силох; у тим зражене лирични субект емоционално обрацени цивилизації валала. Доминантни »метафизични квалитети емоций руралистичней поезии смуток за пасторалу.*

Затимаючи ше зоз феноменом руралистичней поезии тота работа не претендуе на литературноисторийну вичерпносц: намира ей поставиц проблем и евентуално сугеровац одредзене рїшенє, водзаци рахунку о методичних и методологийних проблемох котри ше буду являц у роботі. Зоз каждой националней литератури — росийскей, горватскей, сербскей и литератури югославянских Руснацох — вибера ше поезию едного поети, гоч би за исту намену могли послужити и поезии дзепоедних других поетох. Выбор праве тих поетох у конечней инстанци арбитравани, але з условийом же оможливуе спрам начала одредзени намири назначеной репрезентативносци — не вредносней але теорийней, або, точнейше, теорийней а кед можлїве и вредносней — розправу о идеї и поступку историйно-типологийней аналогії. Начала роботи

* У видано РУ »Радиной Чърпанов« з Нового Саду вишла кнїжка розправах Юлиана Тамаша (на сербскогорватским язїку) з насловом Медзи литературну теорию и интерпретацию. Зоз другей розправи Теория историйно-типологийних аналогийох В. М. Жирмунского (81-168 бок) у Творчосци друкуе обробок под насловом Руралистична поезия у рускей литератури котру прирїхтала Наталія Канюхова.

слідуючи: 1. Есенінова поезія у цеку російської руралістичної поезії, і у цеку руралістичної літератури у роботі видвоєних літературою, представив найкомплексніше заступени поступки оформлювання значень цю суцільно одредзую структурні моделі, односно стилістичний комплекс руралістичної поезії; 2. Тадіяновичова поезія оможливає же бізмі поставили проблем аналогії у повній зложеності або єдності; 3. Драинцова поезія добрих пропозицій за розправу о проблемі впливу, проблемі поетики поезії, поетики фази, поетики поезії, поетики письменницької вкупної белетристичної творчості; 4. Папгаргайова поезія ще являється вельо позніше /1956-1974/ і оможливає нам розправу о проблемі аналогії і впливу у літературі неконтигуюваного, запожненого і пошвиджаного розвою /термини і поняття І. Іачева/; малей літератури і не лем на рубежі одної цивілізації, але і літератури на рубежі єдиного існування абсурда — але не і літератури, патрени зостановиска літературних мерадлох, інтерентного абсурда.

Уметніцка література югославянських Руснацох почина 1904. року з обявлюваном ідилічного венца «З мойого валала» Г. Костельника у Жовкві /нешка УРСР/, але ще по нешці найвітальнішій і найспецифічнішій рускій цек поезії, зачатій зостановили поезію, подполно формували аж после 1945. року. Тот цек іде з поезією Михала Ковача, Миколи М. Кочиша по Дюру Папгаргаю /родзени 1936./ і дзепоедних наймладших поетів і прецизно го мож описати як руралістичний у смислу як зме одредзели поняття руралістичної поезії. Надпомніме же ще тот цек перший раз з Есенінову поезією одлучно вяже зостановили поезією, а же Папгаргайово предходніцки, симпліфікуєме, окреме Костельник і Ковач, бізмі поезії Кольцова і Ключова як поезії Есеніна. Не видзим способ же би ще описати рушане рускій поезії скорей Папгаргаю привело на дяки способ до вязи з руралістичним цеком російської поезії скорей Есеніна окреме з аналогією. О окремих існування історичних умоволах у котрих ще находзі ліричний суб'єкт спомнутих поезій руских поетів будзе позніше поведзене у тим тексті.

Комплекс «од поетичної картини і метафори, функцій і символів» у Папгаргайовій поезії бізмі істому Есеніновому комплексу як цю то случай при Тадіяновичові і Драинцові /о чим будзе бешеди позніше/, гоч мож без намири повесці же і Папгаргаю і Тадіянович і Драинца поетове компаратії, же ще застановили на драги од нарративно-описної поетичної картини і метафори пред самим «прагом» метафори. Єден релативно сигурний критерій вроднованя Есеніновій поезії, з єдиного боку, поезії других трох наших поетів, з другого, факт же остатні трое поетів не сцєкаю /зневєрєне язичне чувство?/ од конвенціональної і нашому язичному чувству нешці витрошеної компаратії, док ще то Есенінові не случує у комплексу нашого язичного искусства ані после сучасної язичної практики. Папгаргаю, надпомніме лем за тєраз, бізмі по процесу імаїнованя нашому спомнутому другому і трєцом прикладу.

Спатраюци аспекти зродности у видвоєним корпусі писньох, можеме обачити фундаментальні тенденції їх структурою без виводзєня радикальніших інтерпретативних вертикалох.

У Папгаргайових писньох і їх одношеню спрам Есеніновій поезії обачливі два фази: перша зостановили *Ту такой при шєрцу* і друга зостановили *Олово, черешньов квет*. У першій книжці домінує тенденція мотивських зрод-

носцох: мотив «чекала мац сина» котри дзєшка у швецє /149, 150/; мотив вращєня вистатого поета до завичаю /141, 148/; мотив здогадованя на милі картини зостановили у завичаю /141, 144/; мотив мац чежко роби же би поможла синові «панові» у далеком городу /142/; мотив дзєвону з далєкості котри доволує поету до завичаю і нагадує му младосці цю прєшла і бізкі шмерц /145/; у вєкцим числє писньох мотив младосці котри прєходзі і прєходности шцєкго. Завичайні картини /поетичні картини котри сублимує значєня і обєкти цю означує завичай/ поета ноши у своїм здогадованю; находза ще у функції конкретизованя зостановили компаратією одредзєного психологічного стану ліричного суб'єкта /146, 147/. Завичайні картини ще вибєра як репрєзентативні за єзистєнцію звичайного руского параста /139/. Зостановили метафорами ще оживлює природу. Природні зявєня жиє як человек /140, 143, 150, 151/. У просторє у котрих жиє природні зявєня, поет находзі простори щєсца і змирєности за свої ліричний суб'єкт /140, 143, 151/. Картини і метафори будовані так же у себе отримую зявєня котри припадаю єдиному уж дакус призабутому способу живота, котри типові за рускі етнос, а тот способ живота за ліричний суб'єкт у прєшлости і ма значєня упорища сигурности і щєплоти, єзистєнціального притулку. Єзистєнціальні притулок і простори щєсца вонка дотхнуца ліричного суб'єкта, зявєня ще у здогадованю — фольклорні картини ліричний суб'єкт інтеріоризує. Часто мєняюци позиції, ліричний суб'єкт ще ідєнтифікує /146/ зостановили зявєнями котри ще находза у інтеріоризованих поетичних картинах; поган бізмі своїму богові /природі/.

У другій книжці Дюра Папгаргаю одклонєне мотивськи зродности у ровні виказу о одношеню ліричного суб'єкта спрам завичаю, прилапоуюци Есенінову поступки оформлювання на іродуктивнішій і креативнішій способ за власну поезією. Домінантний у тєй другій книжці мотив дарємно прєжитого живота і смутку прє прєходности младосці, а зродносці зостановили поступками оформлювання ще обачує на планє мікроструктури: картини, компаратії, і окреме пасмовити фольклорні метафори — по способє функціонованя зродности тому трєцому, ангєлському типу Есеніновій поетичній картині. Приклади: «Соха цихо тлєє як швичка зламана / Зорнічка под киблу цєсто цмоти миши» /165/; «Шкорванчково гніздо гвизда запалєла / цю ю прєд вєчурню на жєм сцагнул дзєвонар» /161/ ітд. Євидєнтнє функціоналнє, експрєсивнє і аксіологічнє хаснованє фарбох /як при Есенінові/, окреме бєлаєй, златнєй і жовтєй, бєлєй, червєнєй і лиловєй /152, 153, 154, 155, 157, 158 . . ./. Остатня тенденція прєсутна і у першій книжці, але ще на нєй у аксіологічнім смислу не інсистєвало. У вєліх писньох другєй книжці являє ще іронія ліричного суб'єкта спрам одредзєних єзистєнціальных ограничєньох /159, 162, 163, 166, 167 . . ./ цю не прєсутнє у писньох першєй книжці. Метафора не лєм же фольклорна у заощтрєншєй формі, але на мікропланє поетичної структури вшє частєйша і грєтєскна /каправи дні, каправи сні./ У писньох другєй книжці /152/ значєня комплекснішій і глїбшє «скрити». Сєнтимєнтальні ефєкти ще систематично одстранєно у чим одлучну функцію окончую дзєкєди і турпізми /«писок балєгави», «Жирячка блювнута» у писні 159/. З єдним словом. З єдним словом. У структурі писньох зостановили другєй книжці поступки оформлювання значєньох поставєно зложєнши, сцєка ще од експліцитних виказох типу тих зостановили першєй книжці у котрєй ще Папгаргаю у процесу імаїнації і метафоризації застановєл там дзє ще застановєли Тадіянович і Драинца; у ровні буквєлізації значєня, компаратії, прєдпрагу метафори,

нарративно-описній функції поетичної картини. І, не забудьмо, кед ше роби о Папгаргайовей поезії, приводзаці ю до вязи з Есенінову, бешедуеме не лем о аналогії и не лем о впливу, але и о творчим прилапіваню искусства поетичного оформлюваня: Папгаргаї на уровню «встречных течений» — егізистенціально историйней сигурности свойого лиричного субекта — задоволюе условие «запожнеть» аналогії у одношеню на Есенінову поезію.

Одношене Папгаргайовей поезії справм литературней традиції дакус специфічнейше и саме по себе и справм Есеніновей поезії. То мож найлешше видзиц кед ше опатри писні зоз першей кнїжки котри не вошли до видвоеного корпусу. Легко мож указац же поедини писні, а ест их векше число, верзия познатей писні даедного з поетох — Костельник², М. Антич³, С. Есенін, С. Яневски⁴, Тадиянович⁵, М. Ковач⁶, С. Пандурович⁷, М. Ракич⁸. . . або адаптация рускей егізистенціальной ситуації⁹ и Папгаргайовим поступком оформлюваня. У мири искусств руского языка дзепоедни з тих писньох здобуваю право ношиц назву значних писньох, але дзепоедни, преложени на язык свойого жридлового моделу, охабяю неприемни упечаток подобности котра векша як цо би шмела буц /356/. Друга Папгаргайова кнїжка писньох *Олово чериньов квет* указуе же найвиталнейша структура, з даскелїх розличних зоз першей кнїжки, праве тоту котра хасновала искусства з Есеніновей поезії. И як цо росийски цек руралістичней поезії ма свой верх у Есеніновей поезії, так тот найсуцнейши гоч нешка уж и не найвреднейши, типово руски цек руралістичней поезії ма свой верх у поезії Дюри Папгаргай¹⁰. Цек руралістичней поезії часово идзе од 1904. року и Костельника по 1968. рок. бо нешка Папгаргайова поезія з часци превладала дзепоедни традиційни поступки оформлюваня и приближела ше їу структури модерней лирики похопеней так як ше ю описуе у шицких крайох швета. Структура модерней лирики зоз шицкими своїма аспектами ше зявюе у поезії руского языка 1971. року зоз кнїжку 55 писні Мирослава Стрибера¹¹. Од 1904. року и Костельникового идиличного венца *З мойого валала*, та заключно зоз першу фазу Папгаргайовей поезії, прейдзена драга од опису идиличного котра сама себе циль по опису идиличного як рамикох у котрих ше яснейше обачуе егізистенціалне незадовольство человека XX вѣку.

Руралістична поезія ноши у себе препознаваюци структурни модел без огляду на обачливи розлики у чїім напряме иду творчи индивидуалности поединих поетох.

Юлиян Тамаш

ТОЛКОВАНЯ:

1. Термин би могол спричинїц одредзене одуперане науковцох котри ше занїмаю зоз сербску литературу. Исчуе термин „валалска приповедка”; з нїм ше означае, поведзме, приповедку Янка Веселиновича. У українскей науки о литератури тот термин фигуруе у истим смислу як и у сербскей: з нїм ше означае, поведзме, приповедку Марка Вовчка.
2. Писня „Ту такой при шерцу” — Дю. Папгаргаї, „Ту такой при шерцу”, Руске слово, Нови Сад, 1968.
3. Писня „Панонска прицага” — Дю. Папгаргаї, „Ту такой при шерцу”,
4. Писня „Самоти” — Дю. Папгаргаї, „Ту такой при шерцу”,
5. Писня „Персцень” — Дю. Папгаргаї, „Ту такой при шерцу”,
6. Писня „Виляти Дунай” — Дю. Папгаргаї, „Ту такой при шерцу”,
7. Писня „Ми дзеци сторочя двацетого” — Дю. Папгаргаї, „Ту такой при шерцу”,
8. Писня „Косир” — Дю. Папгаргаї, „Ту такой при шерцу”,

9. Литературу югославянских Руснацох мож описац, условно и упрощено гоч и не неточно, як рядошлїд мотивских вариацийох на даскель основни теми. Елегия жридла — смуток за крайом працох и свідомост о егізистенціальной нужности селеньох 1740-тих по 1750-ти роки. Обрацане за хлебом и релативно шветлейшим животом судьбово нас водзи цїно значеня символу случечника /обрацам увагу на толковану Папгаргайову писню/. Историйна и социологїйна улога слуги, аж по остатню войну, урезуе до психи Руснака рису стоїцистичней трагедии и муки, одредзуе його справоване як пасивістичне и компромістичне, котрому основни циль прекиц цо цїхше и цо мирнейше, зогнутей глави як глава того случечникового символа. Сам факт слуговскей означености психи звычайного Руснака ище вше не значи же тот слуга не могол буц послухни и чесни Любав справм традиційного руского етноса вираз цїхого але упартого инсистованя на свідомости о власним жридловим идентитету у тим стредку. Може дакус зачудовац тоту залюбеност до двоваковой трагедии, але треба повесц же ше роби о потїхи жертв и котра страхе же е, можебуц, судьбово одредзена т. е. осудзена на блїзку шмерц и ей любов корчовити акт пробованя предлуженя власного живота. Ту урбани мотиви — зражене нашїдства и сучасности и подобне. Едно зоз суцних питаньох югославянских Руснацох проблем социализації гуманизма, дзе ше под поняцом гуманизм у тим случаю видзи тоту историйну ситуацію у котрей Руснак нїгда не бул у можливости припадац дружтвеням групом котри мали дружтвену доминацію, а у случаю же ше поединци зоз руского стредку дзвигали по тоту можливост, мушели ше „одродзиц” од власного жридлового стредку.

10. Найвекше число по нешка написаних текстох о Папгаргайовей поезії импресіоністично писани критики и прикази по новинох и часописох, а характерістичне за нїх: вецей ше зоз поверховим тоном виражовало власне одушевіе зоз Папгаргайову поезію як цо ше у рускей литератури добру Папгаргайову поезію толковало.
11. О структурних рушаньох у поезії югославянских Руснацох опатриц роботи Ю. Тамаша: Поезия югославянских Руснацох /Шветлосц, X/ 1975, число 1, бок 1-16; Поезия югославянских Руснацох /на сербскогорватским у Летопису МС, 1974, кн. 414, число 6, бок 599-611/; и преклады на румунски и словацки у „Лумини”, 1975, число 4; „Нови живот”, 1974., число 4, бок 319-323.

ПЕРШЕ ВИДЗЕНЄ И ПРИКАЗАНЄ БАЧВАНСКИХ РУСНАЦОХ

Володимир Гнатюк, Руські оселі в Бачці (в полудневій Угорщині), Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, XXII, к. II, 1898, бок 1—58.

Гнатюкова робота «Руські оселі в Бачці» настала як результат неопосредного теренского вигледованя у руских валалох у Бачки. Теди як студент, 1897. року, Володимир Гнатюк ше намагал зробиц вельо вецей, а не лем «зібрати самі фольклорні матеріали», гоч сам познейше оценює же не зробел кельо думал, бо «що скінчилося лише на них, се не моя вина, а швидше обставин і тих трудности, серед яких приходиться працювати молодому яким тоді я був — чоловікови, не знаному нікому, не заосмотреному в ніякі рекомендації, в чужій державі, якого підозрівають із ріжних сторін і як не добувають у нім злочинця, в першій мірі політичного, то як не добув кождім разі непевну особу, за якою належить пильно слідити та в відповідній хвилі наложити на неї свою руку»¹. Медзитим, познейше, кед обявел позберани материял, Гнатюк могол буц презадовольни помеже його робота наишла на таки одгук у наукових кругох яки ше у першей мири не могол спатриц. «Руські оселі в Бачці» спричинюю полемичну дискусію дораз по обявйованю и у ней вжали учасц велі уж теди познати науковци: В. Францев, Ф. Пастрнек, О. Соболевски, О. Шкультети, Л. Нидерле, О. Брех и други. И сам В. Гнатюк ше у познейших своїх обявениях і обогах враца на питанє же хто жителе о котрих вон писал, а хтори сами за себе гуторя же су Руснаци².

Бачванско-сримским Русанцом писани роботи В. Гнатюка не остали непознати. Потвердженє тому находзимо у тим же ше у руских обисцох зачувал подаєден прикладнік часописох дзе тоти роботи обявени, але нешка чежко дойсц до тих оригіналох. Прето, и попри того же робота В. Гнатюка анализована на вецей способи, окреме од 1967. року кед видани «Народни приповедки бачванських Русинох» (виданє «Руского слова» у Руским Керестуре), написи у цалосци «першого чловека цо нас указал швету» (Дюра Латяк) за нашу стредньошколску мледаж, студентох и других заинтересованих, остали недосц познати.

1. М. Яценко, Володимир Гнатюк и бачвански Руснаци, Руски народни писні, Нови Сад, 1972, бок 244.
2. Словаки чи русини? (Причинок до виясненя спору про національність західних русинів), ЗНТШ, XLII, к. IV, 1901, бок 1—81; Чи бачванський говір словацький?, ЗНТШ, LXIII, к. I, 1905, бок 8—12 и други.

РУСЬКІ ОСЕЛІ В БАЧЦІ

(в полудневій Угорщині).

НАПИСАВ

ВОЛОДИМИР ГНАТЮК.

Про Бачванських Русинів подавано же в нас деякі звістки¹), та вони були такі скупі, недокладні, і навіть хибні, цо на їх підставі не можна було виробити собі ясного осуду про житя тамошних наших поселенців. На доказ того наведу хочби такий факт, цо в звістках тих подавано навіть хибно назву землі, в якій живуть поселенці, називаючи її Банатом. Тимчасом Банат і Бачка — то зовсім що иньшого. Бачка становить для себе окремих комітат, названий Бач-Бодрог і лежить між Тисою і Дунаєм як раз в тім місци, де Дунай робить велике коліно, бо цливучи з півночі на полудне звертає нараз та прибирає напрям західно-східний. Банат знов лежить на схід від Бачки, по лівій стороні Тиси.

Подібні хибні звістки подано також про початок самих поселенців. Лукич відсуває час їх поселеня до кінця XI або початку XII віку. Він каже: „Колн Кольман коло 1100 р. був з своїми військами на Руси, де помагав Сьвятополкови против Володаря і Василька Ростиславичів і против Давида Ігоревича і де оженив ся з Предслагою, донькою князя київського

¹) Шорів. Правда, 1878; Д'яло, 1881; Киевская Старина, 1881 (Поселенія Запорожцевъ въ Банатѣ) і 1883 (в статі: Задунайская Сѣчь), В. Лукич — Угорська Русь і ин.

Записки Наук. Тов. ім. Шевченка т. XXII.

На обявену роботу »Руські оселі в Бачці« мож патриц з вецей бокох. М. Мушинка наглаше же то »перший историко-етнографичний нарис про бачківських русинів-українців, який спирається на власні матеріали и спостереження«³. Й. Шелепець думаня же хронологічно патрено то перша робота В. Гнатюка з обласци диялектрології⁴. М. Яценко ма становиско же Гнатюк виступа »не лем як фолклорист и етнограф, але насампердз як соціолог«⁵. У сущности, Володимир Гнатюк справди вигледователь котри може замержовац кажде зявене и не препущуе зазначит го даваюци му своєю толковане. Кед би бул лем пасивни патрач котри окончуе селекцию здобутих упечаткох, нешка би Гнатюково роботи були еднобочни и меней значни. Зоз ангажованим приступом ту питаньом котри були вязани за жителство як объект його вигледованя, вельки науковец нам зоз сучасних условийох випатра барз напредни по своїх похопеньох. Но, заш лем, не мож кажду постановку у його роботох брац як лем позитивну, ест дацо цо и неприлапливе, але у цалосци, окремени вредности приходза до першого плана. Так и у тим його напису о бачванских Руснацох.

Володимир Гнатюк у роботи »Руські оселі в Бачці« почина од литературы котра у другей половки XIX века пробовала потолковац же яки то народ Руснаци у Бачки. У першим шоре обачуе же авторе не розликовали Бачку од Баната и гришели кед тоти два обласци подводзели под едну, або их мислали. Потим, не склада ше зоз твердзеньом же бачвански Руснаци по походзеню Запорожски козаки котри преселени до Банату и коло Сенти. На основни народней усней традиції Гнатюк заключуе же векшина Руснацох пришла зоз Земплину, але и других суседних обласцох. Подполно правильно поступюе кед приповедане самих приповедачох цитира у подполности. Медзитим, треба наглашиц же Гнатюк не познал добре язык наших Руснацох у Керестуре и Коцуре (а з тим и других котри ше оталь висельовали). Прето обачуеме гришки на котри указуе и Дюра Лаяк: »Етнографични збирники В. М. Гнатюка. . . були друковани у часе кед на нашим языку була друкована лем една кнїжка (Костельников идицки венец, з . . . , З мойого валала?), а у другей лем едни часц (Врабельов »Русский соловей?), а у часе кед тоти материяли були записани (1897. р.), лем Врабельов »Русский соловей' мал у своїм обсягу и едну часц писных бачванских Руснацох, записану з досц неприкладним писмом. У тедишнім часе кажди автор писал по своїх власних правописних нормах и на власни способ приспособену азбуку потребом языка. Так и Володимир Гнатюк з тедишней загальноукраїнскей азбуки за кажди глас, котри чул у нашей бешеди приспособел по еден знак, дополнююци го з рижними акцентами и додатками котри мали задачу олегчац правилне вигваряне при читаню и тому цо нашу бешеду не познал. . . Гнатюк барз нагло записовл писні (пре ограніченосц часу), так же при зредзованю призначкох по инерції тедишнього литературного языка и правопису у Галичини зробел и даскельо помилки. . . иснуе ище можливосц же тей файти гришки зробени у друкарні. . . Видзи ше нам же Гнатюк не мог прияц дяки язични трансформації

3. М. Мушинка, Володимир Гнатюк — перший дослідник життя і народної культури русинів-українців Югославії, Народни приповедки бачванських Русинох, Руски Керестур 1967, бок 40.

4. Й. Шелепець, Діалектологічні дослідження В. Гнатюка, Науковий збірник, 3, Пряшів 1967, бок 82.

5. М. Яценко, бок 245.

у такей мири у якей вони у нас исную, окреме кед вони у других заходно-українских диялектох не таки. . . «⁶. Наведзени факти ше муша брац до огляду кед ше Гнатюково дословни записи нешка наводза зоз сучасним приповисом.

ПРИПОВЕДАНЯ О ПРИСЕЛЕНЮ И ЖИВОТУ У НОВИМ КРАЮ

Янош (Янко) Колошняї, житель Керестура, приповедал Володимирови Гнатюкови: »Зоз Земпликцей століци ту зме населели. Кед зме ту населели, то була шицко лем вода, хижки не було пред стопейдзешат роками, та не спели зме ту бивац, бо ту вшадзи вода була, жем ніска; та нас ту путали до путох до железних, же мушима ту бивац, лем зме себе жемуніци копали та зме там бивали у жеми, нука. И так помали людзе котри були куццик владнейши ту пенежох та себе купели по едного коня, за петнац форинти або дваец, то найдрагши конь бул, кед населели. По штирме людзе ведно цимборели и так жемичку орали, док ше куцичко не змогли баржей, а вец як ше уж куцичко змогли, вецка лем по двома. . . Як ше им родзело жито предавалл, але и то мушели вожиц аж до Баю. Мирова жита коштал теди три форинти шайни, а овса — коштал три осмаки; догод везли до Баю, бо еден дзень не могли дойсц, а на волох вожели та док едну терху одвезол предац, а док пришол назад до дому, та шицки пенежи потрошел; дакус кед му остало. Но, а вецка вше баржей кажди рок вецей жеми орали, вецей ше ім родзело, та себе почали правиц хижки, та зато наш валал Керестур не таки прости, ушорени, бо людзе ше як котри знали, та так и правели не були таки учени; як знали — так робели. Але тераз уж іх ест дзешец раз вецей як тади (теди), кед ше населели; теди не пришли лем на тристо нумери, а тераз уж маме седемсто осемдзешат и пейц. . . « (бок 5).

Василь Джуджар, тиж зоз Керестура, приповедал: »Керестур може буц таки стари, може мац стопейдзешат пейц роки. И народи з початку селели од Земплину. И перши пришли и направели себе коліби. И пришла веліка вода, хтора шицки поля поляла и тоти перши, цо пришли, и побали ше од тей води, хтори таку воду нїда не видзели и пошли далей едну штацию и пол — валал ше тот вола Шова — и там побули даскельо пар роки. Тоти други, цо приходзели од Земплину, не знали за тих ніч, же є и в Шови з ніх. И почала вода преходзиц и так тоти цо после селели, почали оставац на пустині Керестур. И барз були худобни, бо кед худобни пришли. И тота вода траяла седем роки. У тих седем рокох бул еден рок барз сухи так же хто мал и до штири ферталі жеми могол до хліва едного конца потраву знопиц. И населели од Земплину и не дошли до Керестур пустині, прилапела іх жима. Остали у Макове. Як прешла жима, пришло іх вецей як зоз штираец таліи хтори сами цагали, а хтори мал и магарца. И так чежко доселювали. И то було народа од Земплину и од Макова. И достали такой еден шор и тот шор ше и нешка вола Маковски. И звезли зоз собу тоти од Макова едного маїстра. Дознали ше и гевти хтори були у Шови же на Керестур пустиню уж и вецей населели и врацели ше и гевти зоз Шови. И звезли зоз собу едного попа рацкого.

6. Дюра Лаяк, Редакторова надпомнуца, Народни приповедки бачванських Русинох, Руски Керестур 1967, бок 314; Исти, Руски народни писні у записох В. М. Гнатюка пред сучасним читачом, Руски народни писні, Нови Сад 1972, бок 8 — 10.

И начал ше магістер с попом рацким немириц. И тот магістер з Макова вигнал попа рацкого назад до Шови. И так остали сами Русини и до днес. Вецка кед ту побули дис траец роки и заш пришла така велька вода и так уж надумали же одселя назад горе (вратиц ше сцели). И пришол еден пан од Бечу и модлел їх да би не одсели. И так предал ім вецей жеми; дзе можу най там ору и придал ім пустиню Брестовчить лебо Брестовец, а обецал ім и пустиню Билу. И вони одповедали тому панови же, не буду сидити як жаби у води; пойдземе горе, а вони горе не пошли и пустиню Билу утрацели» (бок 6).

Приповеданя двох Керестурцох, же Руснаци приходзели на вецей заводи, през даскельо роки, и зоз вецей обласцох, вецей местох, остали на важносци и нешка кед маме други документи котри потвердзую народну усну традицию.

Гнатюк пробуе назначиц число руского жительствова по местох у Бачки, Сремје и Славонії (бок 7 — 9), медзитим дава заокруглени цифри так же ше можу брац лем з одредзену резерву. Медзитим, кед слово о медзинационалних одношеньох Руснацох зоз їх сушедани Гнатюково замерковане од векшей важносци. Автор указуе у якей мири присутна мадьяризация, вплив Немцох на обличиво, Сербох на усни народни скарб итд. але становиско же «жед теращні обставини у Бачки и Сремје ше не зменя и останю у будучносци исти» и же у таким случаю «наших колонистох чека там сигурна шмерц национална», не може ше ніяк отрмац. Твердзене же уж друге поколене не будзе себе наволоац Руснаци побива факт же ше тото мено зачувало по нешка, а руска культура зазначае нови и вше богатши розвиток.

Гнатюк часто дава своїм собеседніком же би самостойно виражовали свойо становиско о дзепоедних питаньох (гоч вироятно же зробел вибор приповеданя котри обяви), а окреме так поступел кед бешеда о социалних обставинох. Обявюе, а за нас на тот способ занавше зачувал, слова Яноша Колошня: «А давно кед бул менешак барз людзох мучели; гоч за яку малку ствар дали човекови дванац паліц, а то барз болі кед дванац паліц даю. А гоч яку пилну роботу мал, дома мушел охабиц свою роботу, а паньску мушел пойсц робиц, бо то була як царска робота. Кед не пошол на време, бандур го придал ишпанови. Кед пришол пред ишпана, на одговор, ишпан ше му питал чом так нескоро пришол. Человек циганел же не могол присц так фришко, не бул дома. А бандур гварел же бул дома; заш го звалели на жем дали му дванац паліц же циганел, а кед ше палічка зламала, една, а вон мал у снопчку пейдзешат други палічки та лем вицагли другу палічку та го били, аж му крєв ишла през гачи, барз били. Мушел служиц теди барз вельо. А кед пошол газда свойо жито кошиц, а на паньске не пошол, ишпан розказал ординанц най прага коні да иду по того человека. Тот человек гварел же пойдзе ютро на роботу; ишпан не сцел поенідовац же царска жем ше муши робиц. Послал двох бандурох по нього. Кед го привели з поля пред ишпана, перше му дали дваец и штири на задок, як то вони знаю, и заш мушел пойсц такой на царску жем, але же не пошол тот дзень, цо го гонели на роботу, други дзень кед бул на работи не дал му урбар, не записал, же чом го не послушал, то мал штроф за тото. А кед ше покошело шицко зарно царске, ишпан розказал же ані одному газдови не шлебодно свойо зарно вожиц дому, док царске ше не повожело и не складло до брадла. А вецка перше док почитали, кельо газда ма крижки жита, то ше волало дзешаток, та зоз свойого жита газда мушел

дац седми криж; седми криж комора брала од газди. Аж вецка людзом шлебно було свойо вожиц дому. Та вецка шлебно було робиц и свойо тлачиц, але и паньске мушел пойсц тлачиц кед го гонели, а його мушело остац. Як потлачели паньске жито и крашне зовяли од плеви вонка и то лем на витри, не було ти (то) витерніци цо терас ест и вецка кед було чисто уж жито у паньским гумне людзе мушели на коцох вожиц тото жито до царских магазинох. Але вше ше таки меітер нашол человек же могол украдуц два-три пожонци та охабели у карчми — а то царске жито було и вони зато украдли — та як сипали тото жито та човекови хибело три мехи кед охабел у карчми, але вон мал други три мехи празни цо не набрал жито до ніх. Кед висипали тото жито а вон себе вжал празни мех, положел на плєцо та кед винесли жита та руцел там празни мех же би було потпуно, бо три украдуц, а мушел три празни подруциц. Та вец як ше врацали назад од магазина и пошли до того качмара дзе жито охабели у качмара, та вец там пили за тото жито. И так окламали зато цара, ягод го и терас кламу. А кед ше ходзело орац на пейц ланци жеми, то дзешец шлуги вигнали; та кед орали кажди за шором мушел исц еден за другим, а кед справел басовку дзе недобре подорал, та звалели го, дали дванац паліц же кламе царску жем. Але як же то могол знац бандур кед там дзешец люди було? Бо бандур ходзел по штрел жеми вшадзи; та кел двешец бразди орали ше нараз бандур лем пошол та почитал тоти бразди, вон знал котри человек недобре орац. Звалели го на жем, дали му дванац паліц и тот дзень не мал зазначени же урбар. Заш други дзень мушел пойсц робиц аж так му записали урбар. А ест таки людзе цо вельо раз бандура накармели и напоели, гоч человек бул виновати бандур гварел же е не виновати, бо му бул добри приятель. А ест таки человек цо не бул виновати, бандур ше на нього гнівал, придал го пред ишпана же схибел; человек гварел же вон не хибел. Ишпан ше пита бандурови чи хибел тот человек. Бандур гвари же хибел. Звалели человека на жем, кед му едну уцали, человек станул горе же е не виновати вон ше не да биц. Пришли троме бандури та го прицисли на жем, еден му легнул на главу, на карк, а еден на ноги, а треци бил аж му крєв ишла през гачи. Давно вецей бриги було як терас — бо то була брига и за нашого діда — а терас тота млада челядз о триец рокох котри маю вони то не сцу ніч вериц же то правда, а по еден ест цо вери же то так було. А млада челядз жие так як риба у водзе, не зна жадне нужди, бо их не гоня нідзе на роботу, на царску; нешка лем কাছে себе роби, нікто му не завадза, ище кед му оец и мац розказую же так треба робиц а вон гвари же вон зна а не знал би ані гуториц да не учел од оца, од мацери, а гвари же зна шицко. . .» (бок 11 — 12).

На исту тему у Коцуре младому Гнатюкови приповедали (мено и презвиско приповедача не назначене): «У нас у Бач Бодрогу барз нас прицискаю панове. Ми худобни людзе хтори не маме вельо жеми, ми чежко жиеме, а тоти богати газдове, тим барз добре у нешкайших рокох, бо ми худобни мушмие у газдох робиц, мушмие од ніх брац кукуруцу зоз штвартого и мушмие ім и одрабяц два-три дні, цо нам далі з рису кошиц з дванастого и мушмие ім тлачиц и повожиц до брадла. Ест и таки, цо вежне худобни робиц газдови о своїм косту, ест и таки цо їх газда костира. Ми, цо робелі у року езер осемсто дзевдешат седмого, нас газда костирал док зме у нього робелі. Кажди дзень зме малі паленки, вельо раз дал нам и вина и добре нас виплацел. Ест и таки найвецей цо ше судзелі у солтабирова цо ім не сце дац тельо як поедналі. Хтори худобни ма тройо — штверо дзеци, тот сегінь не ма хлеба ані до Крачуна, гоч би робел кажди дзень. Ест цо пойдю на салаш, рок — два кед же вислужа,

хлеба не маю. Правда, хтори не ма жеми, ані хижку, ані краль од нього не пита ніяку плацу, лем едно питаю — камену драгу. Можебуц то краль ані не зна за то. Ми ані не маме камену драгу; ту од каждого питаю же муши плациц гоч яки худобни. Ми ше уж тужелі и поносавалі, и гварелі зме же не даме, а валалци пошлю етзеквента и побере од нас заглавки лебо перину. Вони не дзбаю гоч худобна жена плаче и нарика, ім то ані не брига, лем придзе етзеквент до хижки з едним ешкучом и еден кишбирив и еден полицай. Етзеквент скричи: »Берце перини«, а кишбирив муши брац, бо вон слуга — муши пана свойого слухац. А жена плаче, руки ламе же задармо муши плациц; худобному не треба камену драгу, бо кед идзе на роботу та не сце исц по каменю, але по жеми, бо би бочкори подрал. Кед придзе ешень почню брац попом, почню брац дзиякови, магістром и людзе худобни не маю одкаль да даю жита кед сами житного хлеба не едза ані влесе кед робя. А у жими не ма до пеца, не ма капуста, не ма ані кромплі. А дзеци то не знаю же то нет. Плачу и питаю, а то барз бридко кед уж дзияк лебо паноец не ентядую худобному човекови. Енци ест стари и не може заробиц себе, а паноец пошле етзеквента най бере цо найдзе у нього. Етзеквент за пенєжи пойдзе, але цо гуторя тоти худобни людзе? Човек на работи, а жена з дзєцми дома, не ма ім хто зомлец, да ше голем хлеба наедза. А паноец пита свойо: »Кед не даш жито — я кукурицу не сєм. Кед кукурицу ми даш, дай ми два раз тельо як жита, бо иншак не примем«. Вельо людзе лаю, преклінаю же би то не мушело буц. И паноец може видзиц и знац же хто може йому дац, лебо не може. Ест и таки вельо пари цо Русин вжал римокатолічку и римски паноец пита од своей полпари, а руски пита цалі же би плацел як Русин плаци кед ма жену руску. Не сце ентядовац. Тот человек хтори ма католічку муши плациц двох паноцох и двох дзиякох. Питаю од нього цалу плацу и до школи. Вон кед порахує шицко цо ма плациц, не годзен, гоч дораз умре. Кед ше не змилує ніхто над худобним човеком, так чежко жиц у нас же баржей не мож. Вельо людзе ест цо малі дацо, а тераз не маю ніч. Еши и тераз од ніх питаю, не ентядую док лем на себе ма остатні свойо шмати. Не дзбал би, гоч би му вжлжи жену и дзеци« (бок 22 — 23).

У Керестуре условия живота були подобни як и у Коцуре, окреме после подзелєня пажицох, пасовискох, котри пред тим припадали цалому валалу, цалей валалскей дружтвєней заєдніци зоз еднаким правом хаснованя каждого жителя. Зоз подзелєньом пасовискох и преношеньом парцєлох до приватного, поєдинечней власности, старе право заєдніцкей власности прєпада, а зоз тим и солидарносц дружтвєней заєдніци за худобних. Индивидуалне хаснованє оможлївює запровадзованє ище векшого експлоатованя незащицєних, а у таких случайох найменей захицєни тоти найхудобнейши. За нас тераз анонимни приповедач, Гнатюкови приповедал:

»Три-штири роки у Керестуре так ше стало: було худоби досц, вєцей не требало, а од кеди яраш газдове змерали та худобу до нужди, до брита аж тераз нагнали. Бо худобни человек най не трима краву, худобни мацєри дзеци за млеко не знаю, худобна мац и оец кед сцу удзеліц своїм дзєцом меска або сланіни, муша ше останац як би чежко даїдзе у газди одробиц. Газда одповеда пишно худобному: »Пошли дзеци служиц аж до Варадина, не мушиш їх раніц, та ци менша брита.« Ест худобни людзе цо ше худобни волаю, по два дні, по три дні дзєцом хлеба не маю, кед ше притрафи задиждена хвила, не маю дзеци хлеба лем хторе себе на драже од газдовских дзєцох пита.

Пойдзе худобна мац до газди ше моліц: »Дайце ми, дайце голем дакус кромплі, най дзеци накармим, придзем вам одробиц«. Газдиня одповеда: »Чи дам, чи не дам, бо ми швині маме та и кромплі подаваме.« Худобна мац барз ше розшлакала: »А ви швиньом кромплі лем отримуйце, а я дзєпец лебо вєцей роки швині не заклала, краву не доела, моя дзівка найстарша штернац-рочна у моей худобней, у жедлярск'ом хижки млеко ані не видзєла, ані свойо младе (млади) уста при мне не змасцєла. Придзєме з надніци, та ше оглядаме, кукуричний хлебик з воду полїваме. Як ше навечєраме та спац полегаме, бо газда наказал да барз додня на надніцу понаглямє. Од двох, од трох годзин худоба ставаме, до осем, до дзєвац вєчар робиме. Кед придзе виплацанка богати дзівки крича, Ми пані, а лебо ишпані, ми вам за пол плаци туньше робіц придзєме', а худобни дзівки и зоз мацєрами назад дому приходза, бо богати дзівки на надніцу ходза, а худобни и жедлярски (цо не маю свою хижку) дзівки дома ніч работи не маю; там дзе шєдза под кирию ані фалатка жеми не маю же би дацо садзєли, а лебо оплєли. поже тєди уживац маю. Але ім так треба лем кукуричного хлеба, бо го газда не санує, ані му ніч не да.« Ест таки оцєвє и таки мацєри, муша ходзиц боси и о твардєй жими« (бок 25 — 26).

Бул Кпрєстурскі йараш вєлькі, рбстворєні, дзє мбглі пасц трі єзрі статку рогатбго, а мбглі пасц до поїц сто або і вєцей кбньі. Пїшчал газда, кєльо сцєл, пїшчал і худбнї, кєльо мал, бо у худбнбго ше нїи находзєло вєцей, йїдєн пбдлі конь і йїднє мала крєва; то худбнїм бє-арз бїло дббрє і льїхко, бо дочє-калє худбнє мац зє-своїма дзєцми крєву вєчар з вєлькє радбєцу. Прїньїслє йїм крєва мльїка, то ше йїм льубєло, бо ше дббрє навечєралї. Пбшол худбнї бцєц на йараш по свбйбго кбньє, прївєзол го дбму, ўжал мєх с кукурицу або з йарцом⁵⁾, пбшол до сувачу⁶⁾ (мльїнїці), збмльїл, прїшол дбму, одвєзол кбньє на йараш на пашу; жєна напєкла хльїба, а мльїка малї, вїдзєло ше йїм же су барз богатї; льїхчєїше бїло дакус зарббїц і купєлі швїнью, дакус укармєлі, малї пбкус і мєса. Дакус пєньїжї зарббєлі, цо отплацєлі кїрїю; дакус пєньїжї зарббєлі, кўпєл бцєц шїцкїм дзєцом по дайакїй жїмўшнїий шматкї⁷⁾; нїи поносавала ше худбє, бо ше йїм вїдзєло дббрє. Йак ше йїм тєрас стєло прєд двбма льїбо трбма рокамї? Кнд богатї газда завїдзєл худбнбму чловєку, же вон ма свбйбго кбньє, та сєбє нє-нїм змєльї і однїїше ше на кбчу во свбйїма дзєцми на пбльо, та йїн нїи уморєні; поскляда свбйо стварї зєс кбча, та зє жєну рббі, а дзєці кбньє пашу на орєацкєй⁸⁾ драгї, або на йє-рєашу. Почалї ше газдбвє схбдзїц до варбєского дбму, дзєнь зї днбьом, дої нїи наўладалї, да ше йараш помєра, бо і худбє,

¹⁾ виплата; ²⁾ в комірні; ³⁾ кусинка; ⁴⁾ жалує; ⁵⁾ ячменем; ⁶⁾ млина, де мєлє сє кїнїми; ⁷⁾ одєжїнї; ⁸⁾ краєвїй.

і вони ше сходзєлі, да ше йа́раш нын ме́ра, бо і на́ші дзе́ці сцу ме́са і млы́ка і нам тре́ба гу́скі, і на́шим дзе́цом тре́ба пі́р'я до пері́ні. Ста́ло йі́ден рок, ста́ло; нын мо́гли га́здо́ве це́рпіц, же худобні́ тріма́йу гу́скі і ко́нь і кра́ві. Зішли ше ве́цей і ве́цей раз, док ше те́льо напіса́лі, цо премо́гли худобу. Ходзєлі до Зом-ббра, ходзєлі до Ку́лі, прішо́л тот час, же га́здо́ве доста́лі пра́во, же мо́жу йа́раш поме́рац, та і ўжа́ц. Вібубно́вано у Киресту́ре, же ше йа́раш зме́ра, ко́му ше нын льу́бі най ту́жі¹⁾ до па́ньства; а худобні́ чло́век нын мо́же до па́ньства ту́жіц, кид ны́ма ны́ч, бо хто́рі ма сво́йу хі́жу, то́му ку́шчк йа́рашу оддзє́льа, а хто́рі чло́век ны́ма хі́жу, а ма пеце́ро або седме́ро а найве́цей і дзе-вече́ро дзе́ці, тот нын мо́же уш те́раз ны́ч, льым по́йдзе на ва́лал та ше пі́та бірово́ві, льі́бо пано́ві ноўтарушо́ві²⁾: ці то па́ньн наі́сце³⁾ йа́раш зме́райу? На то отпове́да біроў, або пан ноўтаруш: наі́сце поме́райу. Тот худобні́ чло́век пла́че у варо́скім до́му: та цо же йа́ будзем те́раз ро́біц? Дзе же пу́шчім ко́ньа і кра́ву і гу́скі? Уўйа́нще до хлы́ва, та будзе́це ка́рміц. На то отпове́да худобні́ чло́век с пла́чом: Па́ньн і ві біроў га́здо! йа́ кра́ву уўйа́жем до хлы́ва хто же йі́й да йі́ец, кид йа́ по́йдзем на сво́йім худобні́м конько́ві на по́льо, а мны́ нын шльі́бодно ко́ньа пу́шчец ны́дзе да па́ше? Пріўйа́жем і ко́ньа, та го ві́дзім, же прі́ ко́чу гла́дні сто́ї, а льым му́ дам да́йка́й сла́мі та і во́ді. Альн кра́ва до́ма нын мо́же ста́ц, бо йі́й ны́ да ны́хто ны́ч. Альн і́шче кра́ва бу́дзе ста́ц гла́дна, бо йі́ уўйа́зана, альн гу́скі нын уўйа́жем, бо нын-мош поўйа́зац; нын за́прем до хлы́ва, бо хлы́ў ны́мам а га́зда мі́. ны́ да. На то отпове́да́йу га́здо́ве цо су, йа́к аўшү́зі⁴⁾: тріма́йце се́бе гу́скі на дво́ре. На то отпове́да худобні́ чло́век, альн уж ба́рс пла́че: нын мо́жем на дво́ре гу́скі тріма́ц, бо га́зда нын сце́ на дво́р гу́скі, кит пу́шчім на дра́гу, та по́йду на йа́раш, ве́жньі́це йі́х до зало́гу. На то отпове́да́йу га́здо́ве: А ті́ гу́скі пре́дай, одлож пеньі́жі до кіше́ні, бу́дзеш мі́рні. Так худобні́ муше́лі потама́ньніц (попре́дац) сво́йо кра́ві, сво́йо гу́скі, бо нын ма́йу дзе́ пасц. А бога́ті га́зда ма трі-шті́рі кра́ві, тра́фі ше, же і́ бсє́м, бога́та га́здінья́ ма дзе́шец, два́ецц гу́скі, тра́фі ше, же і́ пейдзє́шат. Кит препя́трі худоба́, га́здові ба́рз льі́хко, а худоба́ дньі́шка так сто́їй йа́к во́лі у сво́йіх йа́рмох, кид найце́шше по бла́це ко́го цага́йу. Дньі́шка худобні́ чло́век нын шме́ пу́шчец ко́ньа а́ньн на оре́цку дра́гу, а га́зда шті́раце́ц-пейдзє́шат о́ўці ві́жєньн, та йі́х оптрі́му́й прес цалу́

1) скаржить; 2) писарови; 3) справді; 4) радні.

йа́р по оре́цкіх дра́гох. Цо ма те́рас худобні́ чло́век ро́біц? Ны́ да му́ га́зда ро́біті, поро́бі се́бе і́ сам; му́шн худобні́ те́рас льым кра́днуц. Бога́ті ма́йстор ма сво́йо пра́во, же худобні́ ма́йстор нын мо́же ро́біц, до́т нын бу́дзе от се́бе ха́сен пла́ціц. Худобні́ музі́канти́ нын мо́жу по́йсец гра́ц, перше́ му́ша од гу́шльох¹⁾ ха́сен пла́ціц. Та те́рас худобна́ страна нын мо́же ны́дзе ны́ч; а га́здо́ве по́йдна́лі енджелы́ра, прішо́л енджелы́р, по́шол з дво́ма га́здамі, роспа́трел йа́раш і́ покласі́рал, у хто́рім кра́йу льі́пші, у хто́рім кра́йу подльі́йші. Бу́л ві́дзіті ро́сказ з варо́ского до́му, на хто́рого га́зду до́йдзе шор, ці́ два́ецц, а льі́бо пейдзє́шат га́здо́ве, же́бі ві́шли во́нка, ко́трі то́го дньа́ йа́раш прі́ялі. На дру́гі дзє́нь заш бу́ло так ві́дано, кы́льо бу́лі одредзє́ні, же́бі ві́шли во́нка, же́бі сво́й йа́раш от енджелы́ра прі́ялі. А йа́раш бу́л роздзє́льні́ на два́ класі́. Йа́к уш бу́ло гото́ве, ка́жді́ га́зда сво́й йа́раш прі́ял; тра́фєло ше та́ке, же по́йдєн га́зда, цо бу́л мо́же бу́ц ўладньі́йші, прі́ял обі́два класі́ до́бри сво́йо́го йа́раша; а бу́ло та́кі́ га́зда, цо прі́ял обі́два класі́ подлі́; а то́ті льу́дзе, цо льым са́мі хі́жі ма́йу і́ то́ті по́куе йа́рашу доста́лі, альн то́ досц подлі́, бо то́ті уж ба́ржей ту́ худобі́ прі́пада́йу. Поора́лі́ га́здо́ве йа́раші́, пошала́ коно́пу, поса́дзєлі́ ві́нньі́ці і́ наоха́бйа́лі се́бе за па́шкоў²⁾. Оха́бєл се́бе і́ тот худобньі́йші ку́шчк йа́рашу за па́шкоў. Пу́шчєл га́зда сво́йо во́лі і́ то́т му́ ві́паслі́. Хто́рі худобньі́йші, нын мо́же з ны́шчім ўла́дац. Те́рас худобі́ ба́рз нынпра́во, бо ве́льо та́кі́ йі́ст оцо́ве і́ маце́рі, цо дво́х льі́бо тро́х а і́ шті́рох катона́цох³⁾ царо́ві хова́йу, альн йа́рашу а́ньн те́льо йа́г йі́дна ру́ка ны́ ма́йу. І́ так отпове́да́йу: Чо́м же то́, же нам нын шльі́бодно худобні́м кра́ву тріма́ц і́ на га́здоў йа́раш на па́шу пу́шчї́ц, а шльі́бодно нам, кит прі́дзе ко́пачка⁴⁾, або ко́сі́тба, сі́на царо́ві за като́ну да́ц? На то отпове́да́йу і́ ве́цей га́здо́ве: Одме́ньні́ц го тре́ба, та нын бу́дзе служі́ц. Хто́рі га́зда ўла́дні́, пра́ві мо́лбу⁵⁾, та йо́го сї́н по́йдзе за като́ну льым на́-два меша́ці. А хто́рі о́цец худобні́, ма дво́х сі́нох, йі́днoго за дру́гім, і́шче йі́ден нын прі́шо́л до́му, ўж дру́гі прі́яті́. Тот пйа́того або осмо́го октобе́ра ру́кўйн, а ста́рші́ сї́н петна́стого, або два́цєтoго прі́дзе до́му. Ші́цко то́ га́здованьн то́го худобно́го о́ца; йа́тбі́ му́ бу́ло то́му худобно́му о́цoві ба́ре пра́во, кид бі́ му́ льым те́льо йа́рашу удзє́льї́лі, цoбі́ с ті́ма сво́йїма сі́намі, або мо́же бу́ц дзї́ўчата́ тот о́цец ма і́шче і́ трі́ до́ма, та бі́ вон с ті́ма дзє́цмі́ се́бе спра́вел на ті́м ма́лім йа́рашу да́йка́ хі́шку і́ пріо́правє́лі́ се́бе йі́ден ма́лі́ дво́р, та́бі́

1) скрипок; 2) пасовиско; 3) вояків; 4) сапаня; 5) робить просьбу.

себе там до того малого двора опрaвeл иїдно малe мeстo, дaцo бi сeбe тaм пoсaдзeл дaйaкy жeльннaву¹⁾ пoтрeбнy зaйїднo. I пpиoпpaвeл бi сeбe дpугe мeстo тaкe малe, a бyлo бi мy бapз вeлькe i милe. Тaм бi мy бyлi зaпeртi йoгo xудoбнi тpи-штїpи гyскi, бo тo йнeт i xудoбнa, a yш-стaрa мaц, тaбi тoтi гyскi y тїм мaлїм двoрe вїхoвaлa, дзe тaм дaкyс жeльннoгo дaйaкeй тpавi нa дpагi узбepaлa, тaк бi йнї бyлo тoт свoй дpобїск нa тїм свoйїм мaлїм двoрe мїлo i льїхкo oпxoдзїц, йaк i тoт бoгaтї гaздa aбo гaздїньa свoй ньїчїтaнї²⁾ дpобїск aбo гyскi нa свoйїм вeлькїм сaлaшy aбo нa свoйїм вeлькїм йapaшy oпxoдзyїн. Дoсц мaлa тoтa ствap, a бapз бi xудoбi бyлa xaснoвїтa, жeбi шe тaк ньї тpапeдї, бo yж i тaк xудoбa вїгвaрїя: чoм нaс тaк бapз вeльo xудoбнїх Бoх тpїмa, кид ньї мoжeмe мaц зa свoйo дзeцї ньї льнм кpавy aбo швїнy, aльн iшчe aнї гyскy, цo йн тaк бapс пoтрeбнa кaждeй мaцeрї, xтoрa xoвa гьлa льyцкїх сїнoх дзeцї; бo iшчe i тaк мeдзї xудoбy пpїтpафeнo, жe xoвa oцeц i мaц тpoх, штїpoх сїнoх, тa сy шїцкї цapoвї слyгoвe; aльн тoт xудoбнї oцeц i тoтa xудoбнa мaц, цo мa штїpи aбo пeйц дзїyкї, сaмї дзїyкї, тoтa мaц нaйчaшшe yкpїyдзeнa, y шїцкїм швeцe сeбe тpїмa зa нaйвeкшy нyждy, бo тaк e плaчoм вїпoвe: Дoбpe тoмy xудoбнoмy oцoвї i мaцeрї, жe мa сaмїх xлoпцoх, тa мy йїх гo'льн' дaкyс цap pаньї, a мї тaкї xудoбнї, штїpи aбo пeйц дзїyкї вїхoвaмe, тa шe тoтї рaxyїy, жe сy гьлa льyцкїх льyдзoх. Тa тeрaс тoтa xудoбнa мaц цo pббї oд жaльy, кид йнї ньї шльнбoдзї oпштїнa³⁾ дa тpїмa гyскy? A гaздa, дзe стoїї пoт кїpїїy, тa йнї ньї шльнбoдзї дa тpїмa кyрy; цo тoтa мaц бyдзe йнeц? Кид бi тo тeрaс пpeдвїдзaл йїдeн мїлoстївї i yлaднї пaн, йaтбi мoгoл y свoйїй мyдрeй i мїлoстївeй глaвї пoрoздyмoвaц, йaк тoтa xудoбнa мaц тoтї пeйц дзїyкї мa вїхoвaц, пpїoбльїчїц i пpїдaц зa льyцкїх сїнoх зo шмaтaмї дaйaк. Дaйaк бo гoч ньї бyдy тoт oцeц i мaц льпм рaз нa дзeнь кyс xльїбa йнeц, тa шмaткї тїм дзїyкaм oстapaїy, aльн пїpїя гoч бi льнм e кyрoх нaзбepaц сцeлa, тo ньї мoжe кид йнї жaднy тpїмaц ньї дaїy. Йнeт тaкї стaрї, xудoбнї oцoвe i мaцeрї, цo мaїy блїскo пeйцдзeшaт pбкї; ньї дзoбaлї бi y свoйїм вeлькїм xудoбнoствy, тaк йaўнo вїпoвeдзa, бapем дa нaс пoзaбївaїy, йaк мaлї бi нaс тaк тpaпїц. Ньїт цo йнeц, ньїт йaг зapбoїц, a дpaгa xїкa пoт кїpїїy, a xїжy мaц мyшї, бo ньї мoжї пoд гoлїм ньїбoм пpeз жїмy oпcтaвaц. Йнeт тaкї xудoбнї, кид йaнyap, yж ньїчoгo ньї мaїy, льнм сeбe пoйдзe

1) огородовицу, ярицу; 2) несчислений; 3) громада.

yпїтaц тeльo слaмї рaз дo тїжньa, цo сeбe yпeчe xльїбa. Дoсц тo xудoбї, кид рaз нa тїдзeн oгрeйїн свoйo дзeцї y xїжї, кид xльїбa yпeчe. A зa чїжмї aбo зa пaпyчї aнї нaй ньї дyмa, бo ньїмa, aнї йїх ньї мoжe мaц, бo зa тo oт шїцкoгo xльїбa тo пeршe мyшї бyц. O йaк цeшкo нa тїм швeцe xудoбнoмy зa тaкy цeшкy рoбoтy, кид льїдвo мa xльїбa зa свoйo дзeцї. Aнї тo ньї oпїcaнї, aнї ньї мoш oпїcaц, йaкa xудoбa yтeрxoвaнa¹⁾. Iшчe дaцo гy тoмy зoс кpaткїм слoвoм вїпoнoсoвaнe. Кид пpeпaтpї йїдeн лaскaвї i бapз мyдpї пaн, дoрaс шїцкo мoжy пpeyвїдзїц i пoзнaц пo тїм слoвy, кид бyдзe вїтвepдзeнe, кид xудoбнї члoвeк, бo шe i тaк тpaфї y xудoбнoгo члoвeкa, жe-ньївeстa пo рoдзeдa, a йнї швeкpa o фpїшкe yрeмe пoрoдзїц мa; a кид ньї йн ньїчoгo, льнм e кyкypїцї xльїбa, a цeшкo зapoбнoгo, тo xудoбї йн пoнoсoвaннї.

»Пoшлa кepестypскa xудoбa дo Сeнтoмaшy (тaм Сepбї и Мaдьяpe) пїтaц нa штвapтe кoпaц кyкypицy, бo и дo тeрaз нa штвapтe кyкypицy кoпaлї. Iшчe и oд лaнцa xудoбнї члoвeк гaздoвї зaплaцїц мyшeл тpи фopнтї и нa штвapтe мy oкoпaл. Зaслyжeнї тo xудoбнoгo члoвeкa xлeб; дoк нa яp зaплaцї бoгaтoмy тpи фopнтї и кoпe мy кyкypицy пepшї рaз дo тїжньa, a o сyхїм xлeбe. A дpугї рaз кoпe двa тїжнї o сyхїм xлeбe. Пoйдзe жeнa зoз дзeцмї пo тeй кyкypицї тoтy жeлeнy кyкypицy цo нaпpeтapгoвaлї, тa дзeцї збepaю зoз свoю мaцepy; як yж нaзбepaю, a мaц тoтy кyкypицy xудoбнa вeжнe нa xpїбeт, нeшe гaздїнї гy сaлaшy вїстaтa, yмopeнa, тa сeбe тaк дyмa: 'oднeшeм гoч мї тaк чeжкo, oздa мї гaздїня дa гoлeм сepвaткї, бyдзeмe мaчaц xлeбa'. Кeд eй гaздїня oднeшe свoїм дзeцoм — як слaдкo пoeдзa! A вeцeй рaз шe тpaфї жe їм гaздїня зa тoтy кyкypицy aнї нїч нe дa, лeм oдпoвe: 'Вїсїпцe тaм нa гpoмaдy!' Тeдї xудoбнa мaц їдзe смyтнo, oглядa шe нa гaздїню: 'чoм мї нїч нe дa? Лeгкo гaздїнї, вoнa нe знa якї змe бapз глaднї, лeгкo гaздїнї, нe дa нaм сepвaткy, бo мa вeльo швїнї.' Тeрaз тoгo рoкy xудoбї кyшїк лeгчeйшe жe сeнтoмaшскї сoцїялїстї тaкї рoзкaз дaлї жe нe шлeбoднo дa xудoбa гaздoвї oд лaнцa тpї фopнтї плaцї и жe нe шлeбoднo дa нa штвapтe кoпy. Кeд нe вeльo, з Кepестypa дo Сeнтoмaшy пoйcц мoжy, лeм тoт пoйcц мoжe цo мa дaякoгo кoня, тa пoлoжї нa кoч xлeб и свoйo гaндpи, a сaм и зoз дзeцмї їдy кoлo кoчa пeшo. A тo Сeнтoмaш oд Кepестypa дoсц дaлeкo. Їдзe oцeц и мaц з дзeцмї цaлї дзeнь кoлo кoчa пeшo, вeчap дoйдy дo Сeнтoмaшy, ишчe шe рaдyю жe їм нa тpeцe кoпaц дaю, aнї їм нe чeжкo жe пeшo пpїшлї, тa o сyхїм xлeбe тpeцy чyткy сeбe зapaбляю. A тoтї y Кepестype ишчe xудoбнeйшї, бo кoня нe мaю, a вeльo дзeцї мaю, тa нe мoжy нa xpїбцe xлeбa oднeсц, бo бї тpeбaлo дa нa xpїбeт вeжнy тoтї дpoбнї дзeцї, a тїм дpoбнїм дзeцoм тpeбaлo бї вжaц и дaякy шмaткy; гoч мy якa нyждa, тoмy xудoбнoмy, нe мoжe пoйcц дo Сeнтoмaшy. Хoдзї пo цaлїм Кepестype oд eднoгo бoгaтoгo дo дpυгoгo бoгaтoгo: 'дaйцe мї кoпaц кyкypицy, бo мoїo дзeцї yж xлeбa нe мaю, бpїгyeмe, ишчe лeм мeшaц мaй. Дзe жe юнїй, дзe жe юлїй, дoк нaм xлeбa зaкoшeнoгo дaю!' Гaздa нa тo oдпoвeдa xудoбнoмy: 'дaм цї кoпaц, aлe зoз штвapтoгo, aлe мї мyшїц пpїcц зaдapмo штпїpи днї тpавy кoшїц.' A xудoбнї гo мoдлї: 'Нe мoжeм, гaздo, зa штпїpи днї вaм зaдapмo тpавy кoшїц. Зaплaццe мї, мoдлїм вaс, гoлeм двa днї, бo мoїo дзeцї, пeцepo aбo и сeдмepo, yж лeм нeшкa xлeбa

маю, та два дні можемо задармо робиц, а вецей не можемо, бо дзеци од гладу умераю'. А кед ше случи же тот оец и мац тих худобних дзецох похорени, газдині свойо дзеци позамикаю да тоти худобни дзеци од газдиніних дзецох хлеба не питаю. Чезка то у Керестуре худобного закопана кукурица! Але на треце ані нет як у Сентомашу, то у Керестуре газдове знаю же тот худобни цо не ма ніч, лем вельо дзеци, муши гоч як робиц, лем да му дзеци од гладу не поумераю. А газдині свойо дзівки так богато облекаю; за дваец за пейц форинти едну хустку газдовски дзівки на шию даю! За петнац форинти сукню, за дзешец форинти фартух, за шейсц форинти реклу. Облече газдовска дзівка, а худобна не може так мац, гоч будзе дзень и ноц на надніци робиц, не може таки шмати мац. Тота худобна дзівка дораз ошмеяна же зато не ма же є подла. Легко газдовским дзівком буц пооблекани же ім худобни на штварте кукурицу окопу, а худобни оцове задармо траву покоса и шено пограбу, ище и газдови на коч покласц помагаю. Кед треба пойсц жито кошиц, пойдзе худобни до газду, заш ше го опита: 'газдо, чи даце ми жита и овса кошиц?' 'Дам — одповеда газда — але придзеш задармо два дні звозовац жито и овес до брадла и придзеш іу машини док шицко не потлachim.' Цо будзе тєраз тот худобни человек робиц? Кед му не пойдзе задармо звозовац жито и овес до брадла и кед му не пойдзе три лебо штири дні іу машини, не да му жито ані овес кошиц. Придзе тот худобни іу своей жени, аж є били як вапно, бо є устрашени. Дзеци крича, не може ше ані зоз жену у хижі порадиц, бо ше дзеци радуо же уж оец будзе жито кошиц, та буду мац хлеба. А оец и мац од нужди ані не знаю як буду и цо буду. Кед не буду кошиц, не маю ніч; кед буду кошиц, даяк го чежко о сухим хлебе без мяса, без млека покоса. Кед пойдзе тєраз тот худобни газдови звозовац жито и овес до брадла, муши дзєцом огадац же би мали дома хлеба, а и себе муши вжац свойого хлеба, гоч газдови звожує задармо — зато му газда ані хлеба не да. Тєраз звожую од вчас рана; шєдню фриштиковац, газда шєдзи на своїм салашу при свойому кочу, штири коні красни, воли два лебо штири коло коча стоя. Тот худобни да волом есц и коньом з газдового шєна, пойдзе іу своей жени худобней іу брадлу, едза свойого самого кукуричного хлеба, а газда шєдзи при свойому кочу при красних коньох, цо му крашне лем на коні патриц. Розвяже торбу газда лебо газдиня, вине красни хлеб житни, іу тому фалат мяса або сланіни та фриштикую; та як му може буц право кед му тот худобни чежко у тей велькей щєплоти дзвига тоти чежки снопи? А тот худобни и слаби іу тому бо нігда ніякей добрей вечєри ані полудзенку не ужива. Не змилує ше газда над худобним же би го накарем голєм тот дзєнь док му задармо роби. Тєраз тот худобни док му задармо звежє и витлачи, а того худобного человека дзеци праве поєдза тот хлеб цо закошел дванасти криж лебо дванасти корєц. Док газдови витлачи, ище и мєхи до магазина поноши, дзеци хлеб поєдли, цо ма тєраз робиц тот худобни человек од тей косидби до другого року косидби? Лем з дня на дзєнь на надніцу дзєцом хлеба зарбяц. Але худобни человек муши буц задовольни, лем най би бул здрави, гоч є яки слаби, зато дзєцом своїм даяк остана хлеба. А кед ше тот оец и мац похорєю, там полна хижка жалю, бо дзеци нараз ані хлеба, ані ніч не маю» (бок 30 - 32).

Володимир Гнатюк у цалосци наводзи ище слова своїх информаторох о велькей чкоди од конікох котри ше 1847. року тєльо нароєли же у подполносци жєдли зашати поля (бок 13 - 14), о револуциі у Угорскей 1848. року у котрей Руснаци були шведковє вєльких зражєньох револуционерох и контрєволуционерох у войволянских городох и валалох, та аж и менших вим-

сєньох у Керестуре (бок 14 - 15), як и о перших оргєнизованих виступох худоби у Керестуре под плівом »социалистох Сентомашу, Вєрбасу и Кулик« (бок 33 - 35). Способ виражованя не одступа од виражованя у предходних приповєданьох, а, спрам похаснованого фонду словох и мєдзисловних одношєньох, мож заключиц же то приповєданя двох Керестурцох котрих автор на початку спомина — Янка Колошняя и Василя Джуджара.

КАЖДОДНЬОВИ ЖИВОТ ОДРАЖЕНИ У НАРОДНЕЙ ТВОРЧОСЦИ

Михайло Яценко, єдєн з науковцох котри добре познаю дїялносц В. М. Гнатюка, записал же »у велькей мири В. Гнатюк одкрил бачванских Русинох швету зоз записами їх писньох мєдзи котрима, як вон писал, єст 'справжні поєтичні перли'. Заслуга В. Гнатюка ше находзи не лем у тим же вон зоз фиксованьом писньового фолклора бачванских Русинох пред 75 роками зачувал тот фолклор од забуца, за историю, але и у тим же тоти писні предстваяю вредносни материял за теорию и историю фолклористики, окреме за дошлїдзованє народного живота и култури...«⁷. Сам В. Гнатюк наглашує »цікавє те особливо, цо всьо назвичайніше в сєлі мусить зараз бути уложено в пісню« (бок 44).

Керестурци зложєли писню и о самим записовачови:

»Тот пан з Галициі, вон новти списує,
Док новти, та новти, а вєц приповєдки.
Кед му нєшка приповєда,
А вон ше єй пита. »Чи ви вельо знає?
Лем себе думайцє, цо найвєцей знає!«
Юла байберова вона лем сто знала,
Вона лем сто знала, уписац му дала.
Юла байберова ище надумала,
Дас штири лебо пейц уписац му дала.
Ніна Янканіна вона так думала
Жє вона будзе знац, голєм и за мєшац.
А вона так знала — єдно до поладня.
А вєцка гварєла: »Панє, я не годна.«
А андя Илькова вона так ше строї
Жє вона панови новти погутори.
»Яй, панє, яй, панє, цо же ви думає
Жє ви тєльо вельо новти списуєцє?
Чи з нас шмих робицє, чи ви нас хвалїцє
Жє сєдє тєльо вельо новти написали?» (бок - 45).

Доброму записовачови як цо бул В. Гнатюк не могли останац незамерковани писні котри иншак наволуємє »писні-хроніки«, а котри непостредна илустрация живота и реажованя роботного человека на подїї коло себе. Автор у своей роботі о бачванских Руснацох наводзи слїдуєщи писні-хроніки: »Писня о учительови цо зложєл хор« (бок 45 - 46), »Писня о битки двох учительох«

7. М. Яценко, бок 252 — 253.

(бок 46), «Пісня о новтарушови (писарови)» (бок 46), «Пісня о лікарюви» (бок 47), «Пісня о дзяякови» (бок 48) и «Пісня о битки учителя» (бок 48). До того жанру тиж припада и пісня «Бугере», котра наведзена на концу роботи (бок 58) як ілюстрация тексту о вирских групах у Керестуре, але зоз свою актуалностю, начишльованьом одредзених особох и повязованьом за конкретну подію, остава по характере хроніка, а по нешкайшим значеню еден историйни документ.

Кед ше пове же Гнатюк и социолог, дума ше на його схопност правильного замеркованя класних процивностох медзи руским жительством. Прето цалком розумліве намагане автора же би препуцел толковане самим жителем, худоби, през пісню и приповедане. Кед би ше затримал лем на своїм видзеню класно-социалних обставинох дружтва концом XIX вику, остали би охудобнени директни факти, жридлови материял, а вони потвердзене исторії, як наприклад:

»То газдове нужду мали:
Як би яраш цо найскорей померали.
Уж привели енжеліра
Да ім жем покласира;
Та най тєраз худобщина
Зоз нас пшива» (бок 25).

и у другей пісні:

»Тота мала громада,
Да левица превлада,
Та Лелбаха вибрала.
Лелбах не сце їу правици,
Лем пристава їу левици,
Бо сановал худобщину
Кед пришла з надніци.
Ви, худобо, не пристаньце,
Поспреведац ше не дайце,
Бо уж на псох колки маце,
А на право приставаце.
Кед будзеце рок або два на право,
Будзеце мац сами колки на шиї повязано» (бок 42).

Дружтвено-социалного характера и пісні на бокох 23 - 25 и 41 - 42.

Звичайно ше гутори же народна пісня одражене човекового живота и прето з одвигуюцу пісню мож ілюстровац каждую хвилю, каждую важнейшу подію, характеристику або дружтвене зявене. Руски народ окреме богати у народней творчости котра ше пренюши з устох до устох, з поколеня на поколене. Всестрани, богати репертоар народней пісні Гнатюк знал добре вихасновац, так як и każde звичайне приповедане:

»У Коцуре хижка вибилена,
У тей хижки посцель висцелена;
На посцелі барнаста дзивочка,
При посцелі дзецко и коліска.
То коліска з ядлового древа,
Тото дзецко воно оца не ма . . .» (бок 37).

През шпиванку ше легчайше вигваря немили або чежки слова, прикрива ше жалосц, видзвигує гордосц, гледа правду:

»Шугаю, шугаю, твоя мац шалена,
Бо вона гварела же я не червена.
Я сом не червена, бо ше не малюем,
Ані я ше за ей сина не готуем» (бок 36).

Пісня гутори же медзи людзми ест немили зявеня, же дакеди оцове, пре родзинство, синох на силу женели:

»Вжал сом себе дзивче по оцовой страни.
Не зато сом ю брал же ма вельки тал,
Лем сом ю зато брал же оец дзеку мал.
Кед ю вечар привели, красна якс ангел,
А кед рано стане, бридка яко дявол.
Вноци як так, а водне наспак . . .» (бок 38).

Вироятно же една з найчежших судьбох живота стретала младих людзох, млади побрани пари, котри ше мушели розходзиц на длуги роки. При Руснацох, як и веліх других народох, звичай бул вчас оженіц младих хлащох, скорей як пойду до войска. Длуги воєни рок, млади жени сами дома, чеканя, немири, подозривосц, жаданя — то основа воляцких пісньох и, як за приклад, Гнатюк их лем даскелью у тей своєй роботі похасновал, не наводзаци место и информатора (бок 39 - 40).

УПЕЧАТКИ НА ПРЕМЕНКИ И РОЗВОЙ

Володимир М. Гнатюк добре познал стари руски краї, нашу дідовщину — «Горніцу»⁸. Путоване до руских населеньох у Бачки була му штварта етнографична експедиция по шоре. Прето мож повесц же його поровнованя и заключения не могли буц без основи. Кед поровнує, Гнатюк ше намага буц конкретни, щирі и суґестивни. Не криє упечатки, и добри и не, кед гвари «наш лиш треба би бажати щоби і наші всі Русини Бачваньским як найскорше дорівнали в добробиті та материяльній культурі» (бок 9), але Бачване «Европейці в повнім значіню того слова» (бок 8 - 9) и однародзоване им ровно грожи понеже школа «головне жерело мадыризації» (бок 9), а народ у недостатку своїх понайвецей чита сербски або словацки кніжки (бок 54).

Гнатюка очаровала бачванска ровна родна жем котра вредней рускей худоби помогла пребродзиц економски почежкосци. Вон ніідзе не видзи лес. У Бачки лодзе паля сламу а не древо, часто и копачи. Кажду важнейшу роботу окончую машини, особліво тлачене, а то барз важне «жед людзе чекаю нови хлеб» (бок 17). Жительство, и руске и неруске, материялно ше дзвига зоз хованьом гадвабней буби, а ту, автор дума, лежи можлівосц и за Галичину. Руснаци маю постояни, вельки и здрави, шветли хижки, любя чистоту и порядок.

З материяльного боку бачвански Руснаци вихвалени, але на духовни бок живота положени даскелью пригварки. У першим шоре наглашує ше потреба

8. М. Яценко, 242 — 243.

за вихованьом інтелігенції котра би була ношитель народног препороду (бок 10). У народзе иснує сила котру може порушац и авторитет поединца. Надалей, автор дума же ше под впливом сушедних народох руски народни писні вше меней шпиваю и же ше их забува. Младеж шпива вецей сербски як руски писні, а и тоти своєю народни не зна од початку або не до конца. Медзитим, уж у слідующим виреченю поведзене же ест вельо нови писні, недавно витворени, и нови ше далей твори: »Цикаве те особливо, що вьсо незвичайнїше в селі мусить зараз бути уложено в пісню« (бок 44).

У вязи з медзистнїчним одношеньом руского и сушедного жительствова, автор на вецей местох обачує и указує на заеднїчки риси. Вон пише же под впливом сушедних народох Руснаци страцели велї своєю обичаї и народне облечиво. Дума же ше окреме нагло траци руска традиційна свадзба. У Керестуре свадзєбни обряд тирва цали дзєнь, а у Коцуре ище меней, лєм вечар. Прето и свадзєбни писні капу (бок 51). Хлопи ше облекаю так як Немци або Мадяре — лєм у дробнїцох ест розлики. Ноша кратку кошулю цо ше не запасує, але и вона виходзи з моди, а почина ше ношиц длугоку на запасоване. Ноша панталони, »надраги«, чарни округли калап, на ногох папучи, на реклох шуйташи на мадярски способ. Вжїме ше ноша бунди и чуги зоз збиваного платна. Давну шапку ше вше меней хаснує, але зато шал вше присутнейши. Хлопи ше накратко стригаю, а дзєпоедни бритвѣ баюси так як Немци. Жєни ноша подолки, споднї сукнї, фартухи, хусточки, хустки. Преовладує гадваб. Кєд дзївка идзе, шицко суци од викрохмалєних сукнѣох. Дзївки ноша єдєн варїоч. На шиї маю пацерки, фарбѣ ше зоз »фарбидлом« и »билїдлом«, масца ше з якушик масцу цо ше вола »сиридчик«. Од шицких тих хемийних средствох дзївчатом нагло почарня зуби, та ше зявєло думанє же лєгїне треба же би ше женєли лєм з дзївками котри маю счарнєти зуби (бок 35 - 36).

Мєдзитим, док указує на заеднїчки характеристики и розлики мєдзи Руснацами и сушедним жїтельством, автор не указує и на заеднїчки привредни и социялни обставини того жїтельства котрє роками жїє у истим стрєдку (Руснаци у Бачки тєди уж булї 150 роки, а и пред тим не булї видвоєни од Мадярох и Немцох, а зоз славянскимѣ народами — Сєрбами, Горватами, Словацами — вѣжє их заеднїчки славянски корєнь и славянска традиция по язїку, дружтєвєним живоцє и обичаїох). Прето насилна асимїлация чїслєнших народох не була пошлїдок заеднїчког живота, але нєєднєких социялних условїох и инашого политичног положєня. Як потвєрдзєнє тому була дальша розвойна драга, за Руснацох окреме у социялистичних дружтєвєних условїох, кєд ше под шлєбоднимѣ дружтєвєнимѣ условїямї национални култури розвиваю вельо швидше и у ширшим обсягу як цо то було у гєгємонїстичнєй Угорскєй и буржуазнєй старєй Югославїї.

Автор наводзи же Руснаци прє своєю малочислєносц (але и други обставини) не мали даяку важнєйшу улогу у политичним живоцє (бок 40). Мєдзитим, то не значи же интєресованя не було. Активнє одношенє руского жїтельства спрам политичних рушанѣох, мєдзи ишим, одражєнє було и прєз народну усну творчосц (писнї на боку 41—42).

Зоз своїма сушедами Руснаци барз добре жїю. Прихильни су їу Сзрбом, а найвєцєй анеїдоти складаю о Цїганах (бок 40). Приклад доброго, зложного заеднїчког живота автор находзи у Коцуре дзє попри Руснацох жїю Немци и Мадяре, а шицки вони маю єдну читальню, добре рїшєли питанє заступєносци у валалских орґанах власци. Руснаци можу мац школу як и Сєр-

би, Мадяре и Немци. Заш лєм, дальше школованє од основног повласцєнє було за Мадярох (бок 43).

Гнатюк пришол з Галичини у чашє кєд там була виражєна польска гєгємония. Прето може замєрковац кєждє рєаґованє и бачванского жїтельства, а до оч му спадло рєаґованє на вистку єдног мадярского часопису же Товариство »Просвїта« у Галичини под впливом Полякох (бок 54). На тото бачвански Руснаци рєаґовали так же вецєй не сцєли буц члєни такого дружтва. То не значи, як ше Гнатюкови видзи, же нашо Руснаци менєй прихильни їу Поляком як їу другим славянским або неславянским народом, але реакция настала як рєзултат ненавидзєня кєждог надрильованя, як рєзултат борби за ровноправносц, за єднакосц. Руснаци, як и други народи котри тєди булї гнєбєни, осудзовали насилнє однародзованє и огранїчованє шлєбодного рєзвою националних културох.

Интєресантнє и Гнатюково замєркованє о младежи (бок 38). Автор у Коцуре жадал видзиц як випатра танєц у карчми, яки руски лєгїне и дзївки. Його несподзїванє було барз велькє кєд видзєл же »лєгїнє« маю 14 — 18 роки, а »дзївки« 12 — 15. Шицки ше вони справовали так як автор звїкнул видзиц у своїм родзєним краю, але за нѣго вони булї барз млади. Познєйше зрозумєл же ше бачвански Руснаци звїчайнє побєру барз млади (лєгїнє пред одходом до войска, а дзївчата уж »стари« кєд напєлнѣ 18 роки). Тїж так, за Гнатюка незвичайнє було же дзївка кєд ше »задзївчи« почїна своїм товаришом, лєгїньом, гуториц »вїк«, гоч им пред тим гуторєла лєм »тїк«. Двоєнє з боку дзївки бул знак же вона порїхтана за одаванку и своєго познєйшого мужа вона так ословїовала аж до шмерци. Народнє толкованє таког зявєня було же »хлоп старши и жєна го муши слухац, бо кєд би повєдла, 'ти' анї би слухац не сцєла«.

Двоєнє ше длуго затримало у руским народзє, аж по сучасни часи. Старши гєнєрациї, баби, двоя своїм супругом, а лєм наймладши не двоя своїм родичом. Двоєнє мєдзи младежу у подполносци скапало.

Писани роботи Володимира Гнатюка котри нам нєшка доступни, а мєдзи нїма и тота робота, треба спатрац и оцєнєвац з вецєй бокох, маюци вше на розумє час у котрим вони настали и условия у яких булї витворєни. Пєриод од коло осємдзєшат рокох, кєльо по нєшка прєшло, од часу його прєбуваня у наших крайох, могол би буц анї не длуги кєд би ше у тим мєдзичашє не збулї таки значни дружтєвєно-єкономски прємєнки. Мєдзитим, вельки єкономски, социялни и културни прємєнки у шицких жємох Европи та так и у тих крайох дзє жїю Руснаци, мали источасно и моцнє одражєнє на руску народносц. Ту окреме думамє на обставини котри настали по закончєнню дружєй швєтовєй войни кєд Руснаци по пєрши раз у своєй исторїї достали шицки можлївосци и права своєго полног розвитку мєдзи ровноправнимѣ народами и народносцями.

Дзєкуюци тим обставином, ми нєшка мамє можлївосци прєучовац и упознавац нашого роботного чловєка зоз културнимѣ здобуткамї котри витворєни ище концом дзєветнастого и у двацєтим вїку. Без сумнїву же шицки тоти културни памятнїки найлєпше прєучовац з їх жридловоєй формї, а то значи читац их у ориґиналє. Нажаль, тоту можлївосц ище вше ма барз малє число людзох прєго же до тих писаних памятнїкох ище вше чєжко дойсц, а до даєдних вироятнє анї не дойдзємє. Правє прето змє жадали и тоту Гнатюкову роботу приказац у скрацєнєй формї вибєраюци з нєй часци котри мє-

ней познати нашим людзом, а друкуючи то, з главного, з нешкайшу азбуку. Так зме мушели зробиц прето же друковац оригинални текст Гнатюков як го вон дал у Зборніку нешка не мож прето же не маме таки графични знаки. Же би читателе заш лем, голем з часци, були упознати з його способом призначованя културного скарбу у наших крайох, друковали зме даскельо боки и у оригинале зоз клишетованьом того тексту.

Цо далей, више зме баржей свидоми того же шицки Гнатюково работи, як цо и други писани памятники потребно преучовац, бо з помоцу нїх доста-неме и велї одвити котри нам з часци ище загадка, окреме часи пред приселеньом Руснацох до тутейших крайох. Нешка таку потребу окреме чувствуо студенти и то найбаржей тоти на Лекторату руского языка, як и школяре стреднїх школах котри буду ведно з роботнима людзми, дальши ношители нашого дружтвеного, економского и културного розвою.

Редакция часопису »Творчосц« у своєї концепції зарисовала упознаване членох Дружтва як и других роботних людзох з тима ридко доступними материялами на тот способ же будзе давац критични прикази таких писаних културних памятикох. На тото зме примушени и пре обяжносц таких документох котра не оможливює же би ше вони у нашим часопису друковали у подполносци. На тот способ вериме же даме полне доприношене информованю и основному упознаваню нашого роботного человека з тим цо було прогресивне у твореню, а тоти особи котри буду жадац и глїбше преучовац нашу историйно-културну прешлосц пре свойо животне опредзелене буду мушиц доходзиц до оригиналних жридох у нашей жеми, а ище вецей у иножемстве. Нет сумнїву же работа не легка, але вшелїяк потребна и хасновита за наш дальши общи розвой, за критичне спатране и идейне оценьоване з класним приступом гу вреднованю загальней културней творчосци з нашей дальшей и блїзшей прешлосци.

Любомир Медеша

ПРИЛОГИ

ПРИЛОГ ЗОЗ ТЕРМИНОЛОГИИ

Секция лекторох и прекладательох, ведно з Комисию за утвердзоване терминох при Дружтве за руски язык и литературу отримала вецей роботни схадзки на котрих розпатрела и верификовала коло 300 термини з рижних обласцох. Понеже найвекше число терминох доручене зоз Прекладательней служби Скупштини САПВ и Вивершней ради, дзе ше з найвекшей часци преклада закони, пред Секцию бул задаток утвердиц преклади терминох праве так як то вимагаю законски тексти, цо значи без векшей еластичносци.

Б

белега — означка
бесцење — безцена
бројчаник — одчитовац
бујица — поточина
бујични — поточинови

В

вар — заваренина
варити — заварйовац
велеиздаја — велька зрада
вешерница — райбальня
водени — водови
водни — водни
вододерина — чурок, бразда, ярок
водолежност — подводносц
врлина — красна прикмета, чеснота
вршка — (риб.) бугни

Г

газдинство — газдовство
гајење — пестоване, ховане
главчина — главчина
говоранција — »бешпеда«
грижа пчела — однімачка при пчолох
гробница — крипта

Д

дажбина — даванїна
дивляње — дзивене
добни — старосни
домаїнство — газдовство, обисце
доплата — доплацанка
доплатак — доплатак
доплаћивање — доплацоване
доспелост — досцигнутосц
државина — триманина
држалац — триматель
дрводеља — древотокарь

Ж

живина — живина, дробизг

З

забележба — зазначка
завојница — завивница
завојно вретено — завивне вретенко
задах — неприемни запах
зазимљење — зажимене
ззор — розстояне
законитост — законїтосц
закржљали — запшети

затур — закошене
запелвєње — поставяне цивох
збрињавање — притульоване
земаљски — жемови
земљани — боси (драга), гліняни (судина), жемјани (роботи)
земљини — ґрунтовни
земни — жемни
земљинште — жем, ґрунт
злостављати — мордовац

И

извад — виняток
изведба — виводзене
издапан — щедри
изиграти — окламац
излов — виловене
изложбени — виставни
из нехата — пре незадзбатосц
изнуђивање — вимагане на силу, видайковане (беш.)

ималац — маюци
ископина — викопина
исплака — вишлокніна
исплата — виплацанка
исплаћивање — виплацоване
испостава — випостава
испоставити — випоставиц; установиц
истраживачки — вигледовацки
истражни радови — вигледовни роботи
истражни судија — вишлїдни судия

Ј

јела — ядловец
јемац — ручитель
јемственик — ручильніца
јемство — ручене
јемчити — ручиц
јуница — яловка

К

казалка — казатель
китњак — китайкар (бот.)
кљанични — кљальньови
клип — клип (тех.), чутка (бот.)
кљунорошци — пискорожци
коврцавост лишћа — кандрасцене лісца
коп — викоп
костурница — крипта
кочарење — пагане двокрыдловой мрежи
крајње мере — крайні мири
крэнапи — бундичкаре
крэнари — кушніре
крмача — пращачка
крт — ламаца
крштити прописе — потупйовац предписаня

Л

лемити — циновац
летак — леток
леш — трупло
лист — ліст, лісца (бот.)
листа — лістине
листање — лісцене
листяй — лісток
лишћари — лісцаре
ловишта — ловища
ломљив — ламаца
лужњак — лугов дуб (бот.)

М

мана — недостаток, хібе
машити се — влапиц ше
медипште — мадзиско
међаш — меджови знак (камонь, колїк)
металорендисач — моталогобльовац
мислилац — думатель, филозоф
млазница — млазніци
мртвачница — мертвена хижка
мудријаш — мудерец

Н

навој — ґвинт
налог — налог
на мах — зразу
намотај — накрутка
наплата — наплацанка
наредба — розказ
наслага — насклади
настамба — населени простор
низбрдо — долубрегсц
низ нагиб — долу нагнуцом
нископ — прикри викоп
нега — допатране
носиља — несачка

О

обавезан — обовязкови
обештење — надополнене чкоди
обешћаніење — обезчесцене
обмана — спредовка
обљуба — обезчесцене
обогальити — окалічиц
обраст — оброснуце
обустава — застановка
ожљебљен — виярчковани
ознака — означене
одлагалиште — одкладальня
одсек — одділ
одустати — оддумац ше, одступиц
одушни — одводни
одштета — одчкодowane
окца — очка

олуја — буря
опасивање — оплодзоване
опозив — оповоланка
опходња — обходня (лес.)
осигуравач — осигуратель
осигураник — осигуранїк
осмишљавати — осмисловац
остве — оца
отправка — одсилка

П

падина — схила
перад — дробизг
плетара — плепена копніца
плодиште — плодзиско
пловећи — плїваюци
пловидбени — плївбени
пловни — плївни
побачај — вируцене (зоол.)
побуда — побуда
повреда прописа — повредзене предписаньох

повремен — почасови
површински — поверхносни
површни — поверхови
подеок — подзельок
подела — подзельене
подеони — подзелькови
позивноуслерен — професійноунапрямени

показатель — указатель
пословање — діловане
послови — діла
пословни — діловни
пословник — діловнік
пословница — діловніца
пословодни — діловодительни
пословођа — діловодитель
поклапача-олювица — поклопйовачка-пендель

посмак — помкнуде
подсетник — здогаднік
почетни — початкови
почивати — спочивац
правобранилац — правобранитель
превирање — превреване
преживари — румеґаче
прекорити — прекориц
претилост — претитосц
преостали — преостати
пређутно — препихно
привремен — пречасови
призор — сцена
приколица — прикоц
приморати — примушиц
принудити — присиловац
припуст — припуст
прираст — прирост
прираштај — прироснуце
провала — насилни уход; провала облака — розтаргла ше хмара

проглас — преглашене
проневера — окрадане
проневеритель — окрадач, присвойовац (дружтвенного маєтку)

проневерити — окрадац, присвойовац
пропис — предписане
прописан — предписани
прописни — предписни
простирка — шелїско (стат.), пресцерач
пчеларење — пчолароване
пчелињак — пчолнік
привезак — привязок
плутајући — верхомплїваюци
поперчни — крижни

Р

рабањење — дослужоване
работа — работа
радља — дія (юр.), роботня
разбрајати — розчитовац, розчишљовац
разбрајалица — розчитованка
разврстати — розкласовац
рака — гроб
раоник — железко
раселина — розпеднуце
раскрајање — розкраване
распрема — розберане
растућа снага — нарастаюца моц
рафија — рафия
рибља млађ — рибчата
рогоз — дикинь
родовник — родовнік
родоскрнављење — родообезчесцене
руковалац — рукователь

С

сабиралиште — зберанїско
самопрегоран — самопожертвовни
састојина — состојина
сечиште — рубанїско
складиште — складище
смерка — смерека
смертовница — смертельніца, смертельни лист
солиште — солїще
спратни — поверхни
спремште — оқдладальня
спроводница — спроводніца
станиште — бивальнік, биотоп
стеона јуница — первиска
старање — старане
стрмина — прикрина
стрна жита — сцернянкови жита
струготина — точенїна
сужањство — рабство
стовариште — складище

Т

тєлад — цєлята
топлинг — топлинг (техн.)
тржипште — тарговище
тржипши — тарговищя
тржница — пияцова гала
трстика — над
тртица — хвостова косц
труп — труп, труплю

У

убрајати — учишльовац, ураховйовац
увид — увид
увиђај — вишлїдна увидка
уврстити — учишлїц, ураховац
угинуће — загинуце
уговор — контракт
уговорен — кснтрактовани
уговорни — контрактиви
угушивање — гартушене
удар грома — вдерене грома; ударио га
гром — трєсло до нього
удичарски — цигонярски
узгој — одхов
узбрдо — горєбрегом
узджни — уздлужни, наздлужни
уз нагиб — горєнагнуцом
узрочно-последични — причиново-пош-
лїдкови
укрцавање-искрцавање — виходзєне-
-зиходзєне,
уходзєне-
-зиходзєне
(о путнїкох)

утоварйоване-
-витоварйоване
(о роби)

умишљај — здуманосц
унакарадити — очудациц
уновчити — створиц на пенєж
уплата — уплацанка
уплаћивање — уплацоване
утаја — утаєне
утовар-истовар — утовар-витовар
урачульив — розсудлїви
у стицају — у стику
ушур — мирка
уштеда — пришпороване
унакрсни — накрижни

Х

хранарина — надополнене
хранидбени — на поживене
хранилиште — место карменя

Ц

цевни водови — цивопрєводнїки
цєпьєње — пєлцоване, шприцоване,
вакциноване

Ш

шильак — кончик
штєнєћак — щєнєцова хорота
штєньєње — коцєне, щєнєне

Прирїхтала: Гєлєна Мєдєши

ВРАБЕЛЬОВ БУКВАР У БИБЛИОТЕКИ ДРУЖТВА

Библиотека Дружтва за руски язык и литературу, котра основана 1974. року, ма задаток, зоз помоцу членства, зазберац шицки стари виданя, а тиж так пополньовац ше зоз шицкими новими виданями на руским язїку, або з виданями на других язїкох у котрих ше пише о дружтвєно-политичним, економским и культурним розвою нашєй народносци. Нет сумнїву же найчєжше дойсц до виданьох з XIX або з початку XX вику и у тих намаганьох потребна и надалєй помоц каждого члена Дружтва. Наздаваме ше до тєй помоци членох и веримє же у нашєй Библиотеки будзємє мац шицки виданя як и писани документи котри ше нє находза по урядових архивох алє при поєдинцох, а вони буду од вєлькєй помоци каждому хто зосцє прєучовац нашу прєшлосц. Мєдзи таки виданя котри Библиотека достала тих дньох спада и Буквар Михала Врабєля (1866 — 1923), котри концом XIX стороча робєл у Керєстурє як учитель аж до 1899. року кєд прєшол до Будапєшту за редактора новинох »Нєдїля«. Досц очкодовани прикладнїк Буквара, по словох Дюри Когута, члена Дружтва, зачувала Иля Гайдукова зоз Миклошевцох и прєйг нього подаровала учебнїк Библиотеки.

ГРАЖДАНСКАЯ АЗБУКА.

а А, б Б, в В, г Г, д Д, е Е,
ж Ж, з З, и И, і І, к К, л Л, м М,
н Н, о О, п П, р Р, с С, т Т,
у У, ф Ф, х Х, ц Ц, ч Ч, ш Ш,
щ Щ, ъ Ъ, ы Ы, ь Ь, ъ Ъ, ю Ю,
я Я, э Э, ө Ö, ү Ü.

До виходзєня Врабєльового Буквара на Подкарпат'ю ше хасновала »Руска читанка« од 1890. року котра мала и букварску часц, а єй автор бул Ласло Чопєй (1854 — 1934), котри жил и робєл у Будапєшту. (Вон тиж видал и »Русько-мадярский словарь« 1883. року.) Врабєльов Буквар заоставал за Чопєйовим у педагогїйним поглядє и по обсягу бул менши. На тим мєсцє нам нє важнє вишлїдзовац же прєцо Чопєйов Буквар бул у хаснованю лєм осєм роки, алє нам значнє же виходзєнє Врабєльового Буквара малє вєлькє значєнє и за описмєньованє наших дєцох, гоч то було скапчанє з вєлькими чєжкосцами понєжє були значни розлики у язїку, як бєщднєй так и у писанєй формї, у тугєйших крайох и на Подкарпат'ю. Алє кєд нє було нїчого иншого окрєм того Буквара, нашє маїстровє ше мушєли задоволїц и з тим цо мали. Так

и Врабельов Буквар дошол до рук нашим дзецом и остал ту у хасованю аж до виходзенья Полівкового Буквара.

Михал Врабель видав Буквар 1898. року у Ужгороду. Змист Буквара засновани на народней бешеди, але автор под впливом традиції унесол до нього и велі церковнославянски и росийски форми. Нет сумніву же тоти змисти не були досц розумліви дзецом и наука ше здобувала у досц чежких условийох. Основна чежкосц була у тим же тексти були друковани з двома азбуками: друкована и писана гражданска азбука и церковна друкована азбука. Пре лешче и глібше спатране чежкосцох даваме на тим месце и азбуки котри дзеци мушели звладац уж у першей класи. Мушиме припознац же то не було ані кус легко дзецом того возросту, котри у тедишнім чаше не мали ніяке школске пред'знане.

ЦЕРКОВНАЯ АЗБУКА.

а А, б Б, в В, г Г, д Д, е Є, ж Ж,
 з З, и И, і І, к К, л Л, м М,
 н Н, о О, ѿ Ѳ, ѿ Ѵ п П, р Р,
 с С, т Т, ѿ Ѳ, оу Оу, ф Ф, х Х,
 ц Ц, ч Ч, ш Ш, щ Щ, з Ъ, ы Ы,
 к Ъ, ѣ Ъ, ю Ю, ѿ Ю. а А, ѿ А,
 ѿ А, ѿ А.

Буквар зложени зоз штирох часцох и вони означени з римскими числами. Под римским числом I обробена предбукварна часц, а под числом II обробени букви по иншаким розпорядку як цо вони обробени у терашнім нашим букваре: И, Ш, Е, С, О, А, Н, У, Р, Д, П, Ц, Л, М, Ч, Б, В, К, Г, З, Х, Ж, Ф, Ш итд. Кажда буква обробена на основи прикладного рисунка и такой после того шлідза вежби за вигваряне и увежбоване гласох. У трецей часци окреме обробени мали и вельки писани букви. Ту дати и прикладни кратки тексти за читане и то з друкованима и писанима буквами окреме — пре утврждоване и едних и других буквох. И праве ту була окремна чежкосц по неже даедни тексти дати и зоз церковну азбуку и ю було вельо чежше звладац у читаню, а ище чежше у писаню. Штварта часц то мала читаночка дзе ше находза кратки тексти за читане друковани з обидвома азбуками. Тото цо указуе на окрему вредносц Врабельового Буквара и у чим змистови бок превагнул над змистом Чопейового буквара то тексти котри у велькей векшини вжати з народней творчосци, а котри дати меней-вещей на народней бешеди. Так ше ту находза народни присловки, мудри виреченя и виривки з народних писньох. Велі з тих присловкох ище и тераз жию у народней бешеди.

ПИСЬМЕННАЯ АЗБУКА.

а А, б Б, в В, г Г, д Д,
 е Є, ж Ж, з З, и И, і І,
 к К, л Л, м М, н Н,
 о О, п П, р Р, с С,
 т Т, у У, ф Ф, х Х,
 ц Ц, ч Ч, ш Ш,
 щ Щ, з Ъ, ы Ы,
 ѿ Ю, а А, ѿ А,
 ѿ А, ѿ А.

Врабельов Буквар, як и други писани документи котри змесцени у Библиотеки, буду од велькей помощи особом котри зосцу преучовац нашу культурну прешлосц, а окреме розвой школства и учебніцкей литературы на руским язичку. И нешка праве у тим найвекше значене Буквара котри ше хасновал и у тутейших крайох гоч бул видани лем за школярох на Подкарпат'ю.

**ЗВІТ О РОБОТИ ВИВЕРШНОГО ОДБОРУ, СЕКЦІЙ ОХ
І КОМІСІЙ ОХ У 1977. РОКУ**

Скупштина Дружтва за руски язык и литературу оформена на делегатним принципі 20. децембра 1975. року и спрам Статута ю твори 41 делегат з 8 местох, а Вивершний одбор творя 11 члени. Дружтво ма 312 членох.

Вивершний одбор отримал три препи-рени схадзки на котрих розпатрал и анализовал витворйоване планох работи Вивершного одбору, секційох и комисійох, активох и подружжіох. Порядне информовал своїх делегатох о реализованю проектох, о достатих средствох од СИЗ-ох за культуру и науку за роботу на иснуючих и нових проектох.

Уж такой на початку прешлого року, а по отриманей рочней Скупштини Дружтва, Вивершний одбор на своей препи-реной схадзці розпатрал Заклоченя Комисіи Председательства ПК СК Войводины за политику националней равноправности и медзинационални одношения и Комисіи ПК ССРН Войводины за медзинационални одношения о діялности дружтвох за языки народох и народностих у САП Войводины. У вязы з тим констатоване же ше нашо Дружтво медзи першими уставно трансформовало, але не зробело шпички работи до конца. У цеку приспособйоване Статута зоз Законом о здруженей работи, после чого члени Дружтва буду ище баржей инициаторе и пошпителе задаткох яки ше находза у ділокругу работи Дружтва як часци фронта социалистичних моцох у месце, општтини односно Покраїни.

Факт же нам активи и подружжіци по местох ище вше не винашили свойо стаемни форми работи и же ше їх діялност одвива у узких рамкох.

Тиж так, не менша увага була придана задатком членох Дружтва у витворйованю програми дружтвено-политичних активностох у отриманих виберанкох у ССРН Войводины, при чим була окреме наглашена вязы подружжіцох з ОК ССРН Войводины. Понеже ше у тим року шпички манифестациі отримовали у знаку наших и Титових ювалейох, можеме буц окреме поцешени же нашо Дружтво достойно означело спомнути ювилейі преїт своей Секціи за литературу.

Цала активност Дружтва у тим року була унапрямена на реализоване роботних задаткох секційох и комисійох, котри витворели значни резултати у своей работи.

Лингвистична секция у своей работи зазначела замерковани резултати. План работи за виробок сербскогорватско-руско-го словника цалком реализована. У „Творчосци“ за 1976. рок бул видрукотани оглядни табак и дати на явне розпатране. У тим року Редакция обединела думаня з явней дискусиі о оглядним табаку Словника, прилапела дзеспедни оправданя суґестий и запровадзела их у своей работи.

Комисия за правопис не мала окремну активност, бо ище вше не иснуе реални можливосци на видаваню велького Правопису руского языка. Комисіи за проблеми терминологиі и за утвердзоване терминох порядне робели.

Секция за наукововигледавацку и видавательну діялност зазначела окреми резултати у своей работи. Предлужена друга фаза работи на виробку Лексикологичней картотеки руского языка. Евидентоване же у тим року обробени коло 101 200 матрици, а то би була една

третина потребного количества же би тога работа мала наукову вредност.

Робота на виробку Ретроспективной Библиографии Руснацох у Югославии ше одвивала спрам плана. У тим року окончени слідујуци работи: Библиография текстох на руским языке у чийх рамкох обробени 100 кнїжки, потім, Руски календари од 1920. по 1940. рок заочата работа на обробку Руских новинох 1924 - 1940. року як и „Руского слова“ од 1945. року та надалей. Препатрене вельке число часописох на сербскогорватским языке, потім на мадярским, словацким и румунским.

Робота на реализациі проекта Ономастично-лексикографских вигледаваньох не цегла равномерно пре финансійни и кадрово причини. Потераз окончени пририхтуюци работи, а тїж окончене и знімане терена у дасдних местох дзе жию Руснаци.

Секция лекторох и преподавателей отримала ведей схадзки на котрих розпатрала термини з рижних областкох, а найвецей правни. Несистематично провадзела роботу языка у редакційох, преподавательних службох и школах, але зашлем констатовала невиедначеност языка наших институційох, часте одступане од утвердзених нормох.

Найвеќши работни успех тога секция зазначела на розпатраню и утвердзованю терминологиі Закона о здруженей работи, дзе визначела понад 800 термини и синтаґми котри буду обявени у заеднійим глосаре паралелно на 15 языкох. Тиж так досц зробене на терминологиі биологиі и физичного вихованя.

Секция за виучоване и пестоване руского языка порядне сотрудзовала з Педагогичним институтом Войводины на организовањю семинара руского языка за просвитних работнікох. Отримала розгварки з учителями перших класох у Руским Керестуре и Коцуре о хаснованю нових учебнікох. Отримала два схадзки з просвитними работніками на котрих були розпарени организаційни и други проблеми пестованя руского языка у рижних наших местох. На тих схадзкох окончена черанка искусствох и дати хасновати суґестий за унапредзене пестованя руского языка у одделеньох зоз сербскогорватским виучуючим языком.

**ПРОГРАМА РОБОТИ СЕКЦІЙ ОХ, КОМІСІЙ ОХ И ВИВЕРШНОГО
ОДБОРУ У 1978. РОКУ**

Лингвистична секция предлужи роботу на виробку Словника сербскогорватско-руско-го и приступи редагованю пер-

Секция за литературу у рамкох запровадзеной програми, а з нагоди отриманя Митинґа поезии и музики младих, организовавала „Округли стол“ о сучаснай русской литератури на тему: „Литература и ей унапредзоване“.

Преїт своей Комисіи за координоване работи младежских секційох, Секция организовавала литературне стретнуце у Коцуре на котрим участвовали млади поетове и з других местох, як и нашо писателе. Свой прилог тому стретнуцу дал и АРТ „Дядя“ з рециталом „З Титом у колони“, котри бул пошвещени Титовим и нашим ювилейом.

Члени теї Секциі и того року були ангажовани и уключени до самостойней творчей активносци, насампредз на пољо литературы и литературней критики.

Секция за забероване и виучоване народного скарбу реализовала школярску младежску акцию на очуваню народней культуры. Тога акция була запровадзена преїт „Пионерской заградки“ и младежского часопису МАК. У ней участвовали пионире и младеж з Руского Керестура, Коцуре, Вербасу, Шиду, Беркасова и Петровцох.

Найвреднейши учасніки у теї акциі нацивели Титов музей у Београдзе.

Секция досц зробела и на заберованю старих виданьох, та так найдзени и еден з перших руских букварох.

Секция ше уключела до акциі коло ксероксованя работох В. М. Гнатюка вязыних за напу прешлоц, а котри би могли буц обявени у часопису „Творчосц“.

У Музейней збирки у Руским Керестуре за школярох седмих и осмих класох отримане преподаване о нашей прешлоци. Таки стретнуца уж поставаю традиційни.

Діялност Дружтва, його секційох и комисійох у 1977. року була финансирована зоз двох жридох: з боку Самоуправней интересней заедниці за наукову роботу Войводины и Самоуправней интересней заедниці культуры Войводины. На мено порядней діялности и работи на наукововигледавацких проектох у 1977. року Дружтво достало 428 591 динар.

шого тома. Тиж окончни и пририхтованя за графичну реализацию, котра би мала ушлїдзиц у 1979/80. року.

У рамках той секції ще буде організоване робити на утвердзованю термінології, а окреме предметней: зоз фізичного и подобового вихованя, охрани и зашити, марксизма, біології итд.

З нагоди 50-рочниці народзеня нашого визначного наукового робітника з области языка Миколи Кочипа, будзе отримане наукове совитоване пошведене дальшому розвою нашого языка и літератури.

Секція за наукововигледацку и видавательну діяносц ма у плане обробити ише коло 150 000. до 200 000 матрици и окончиц узбучоване до конечней форми, так же би з тим робота на Лексикологічней картотеки була приведена ту концу.

На проєкту Библиографії о Руснацох у Югославії закончи ще виробок Библиографіи книжкох обявених на руским языке або преложених на руски язык. Вироби ще предметни регістер за Руски календар. Предлужи ще з роботу на змистох „Руских новинох“, „Руского слова“. Вироби ще библиографію текстох на языкох народох Югославії и народносцох Войводини (преклади за руского и тексти о Руснацох).

На основи иснуючого стану вироби ще програму роботи на реализації проєкта Ономастично-лексикографских вигледаваньох. Окрем фаховьх сотруднікох и вигледовачох, до той роботи будзе укачане и веке число просвітних робітнікох и студентох.

Секція лекторох и прекадательох будзе систематично, на основи указаних потребох, утвердзовац термини и розришовац други проблеми у роботі редакційох, прекадательних службох и школох.

Своєю окончени роботи и далей будзе обявйовац у часописох „Творчосц“ и „Шветлосц“, а по потреби и у других виданьох. Тиж так предлужи систематично робити на термінології школьских предметох.

Секція за виучоване и пестоване руского языка и у тим року предлужи сотрудніцтво з Педагогічним інститутом на організованю семинарох и совитованьох за просвітних робітнікох, а тиж и на ришованю других питаньох образованя и вихованя на руским языке.

Отрима розгварки з просвітними робітніками о хаснованю нових учебнікох и будзе організовац проваджене їх хаснованя у наставним процесу.

У сотрудніцтве з Секцією за літературу, РТВ Нови Сад и АРТ „Дядя“, обезпечи магнетофонски знімки уметніцког читаня прозних літературних тек-

стох за потреби предшкольских, основних и средніх школох.

Секція за літературу організує стретнуце зоз словацкими писателями на тему розгварка о книжки „Шветла у котлянки“, котра преложена и видрукowana на руским языке.

Под час отримованя Митинга поезії и музики младих, у рамках фестивала „Червена ружа 78“, Секція знова організує „Округли стол“ зоз розгварку о проблемох рускей літератури кед же то запланую младежски секції.

У рамках Стретнуца літературних секційох у Коцурі ще отримаю розгварки на тему: „Кратка руска приповедка“, а у Руским Керестуре „Нова руска драматургія“.

У сотрудніцтве з Лекторатом на филозофским факултету заплановане стретнуце зоз студентами славистики.

Секція за зазбероване и виучоване народного скарбу предлужи з акціями вецейрочного характера. И надалей будзе робити на записованю народного скарбу: писньох, приповедкох, присловкох, анегдотох, загадкох итд., як и старих фотографійох. Позберани материял будзе обявйовац у „Пионирскей заградки“ и МАК-у.

Предлужи зазберовац документи з нашеї прешлосци, старі виданя и записи. Пририхта позберани народни шпіванки на друковане. Оформи кружоки любительох нашеї традиційней култури.

Спрам прилапених програмох роботи секційох и комісійох на рочней Скупштини Дружтва, отриманей 24. децембра 1977. року, діяносц Дружтва у 1978. року би мала буц ише ширша, а окреме на наукововигледацким плане. На основи того з обидвох самоуправних заедніцох гледани средства виноша 419 500 динари.

Вивершни одбор окрему увагу прида розвою нових формох роботи подружніцох и активох же би здобули тото место и значене котре им припада у витворйованю прикладних условийох равноправного хаснованя руского языка у каждим робітним и животним стредку робітних людзох и гражданох — припаднікох нашеї народносци. У вязи з тим члени ВО буду присуствовац на рочних сходькох подружніцох и помагац им у розришованю проблемох, а тиж так буду участвовац и у розгваркох дружтвено-политичних організаційох на уровню Покраїни. У вязи ришованя кадрових проблемох буду отримани розгварки на Деканату филозофского факултета, у Секретарияту за образоване, науку и културу

САП Войводини и Педагогічним інститутом Войводини. Заплановани ише и велі други акції, як и систематичне проваджене реализації усвоених програмох роботи секційох и комісійох Дружтва.

У рамках Дружтва уж други рок дійствовац и Актив Союзу комунистох,

котри дал вельку допомогу самоуправним органом Дружтва на винаходженю дальшого змистоу роботи. Актив критично анализовац роботу Дружтва у 1977. року, а тиж так окончел идейну анализу програми роботи за 1978. рок.

Янко Рац

СПИСОК НОВИХ ЧЛЕНОХ ДРУЖТВА ЗА РУСКИ ЯЗИК И ЛИТЕРАТУРУ

КОЦУР

- 272. Цецилия Ѓнип
- 273. Мелания Макаї
- 274. Владимир Сабодайко
- 275. Мария Сакач
- 276. Михал Фейса
- 277. Злата Финдрич

- 296. Ема Стоянович
- 297. Олена Фейса
- 298. Мария Чурчиц
- 299. Милина Ширка

РУСКИ КЕРЕСТУР

- 300. Ксения Бидянец
- 301. Михайло Варга
- 302. Павлина Горняк Кухар
- 303. Ксения Миячич
- 304. Весна Няради
- 305. Владимир Рац
- 306. Гелена Скубан

НОВИ САД

- 278. Яким Будински
- 279. Ясна Варга
- 280. Весна Гаргаї
- 281. Вида Зеремски
- 282. Рада Зоркич
- 283. Блаженка Когут
- 284. Огилия Красуляк
- 285. Татяна Латяк
- 286. Дјордјца Любибратич
- 287. Владана Миросавлевич
- 288. Корнелия Олар
- 289. Лепосава Олячич
- 290. Вера Павлович
- 291. Звонко Павлович
- 292. Янко Павлович
- 293. Олга Петригала
- 294. Биљана Радосавлевич
- 295. Милица Сречков

СРИМСКИ КАРЛОВЦИ

- 307. Велимир др Михайлович

ШИД

- 308. Владимир Гаца
- 309. Любомир Дудаш
- 310. Бранислав Живкович
- 311. Мелания Мудри
- 312. Нестор Провчи

З М И С Т

ПИТАНЯ ЯЗИКА

Гавриїл Надь, професор: Коло нашого потенцияла	3
Др Александер Д. Дуличенко: Гу синтакси припадкох у языку югославянских Руснацох	14
Микола Скубан: У нашим правопису недосц обробени префикси	19
Гелена Медеша: Даяки замеркованя з пестованя култури висловйованя	22
Дюра Латак: О стилу вообщє и його характеристики у руским литературним языку..	28

ПИТАНЯ ЛИТЕРАТУРИ

Наталя Канюх: Прилог гу преучованю рускей литературней творчосци	50
Мр Юлиан Тамаш: Рураластична поезия у рускей литератури (Пририхтала Н. Канюх)	55

ПИТАНЯ ЕТНОЛОГІЇ

Любомир Медеша: Перше видзєне и приказанє бачванских Руснацох (Володимир Гнатюк, Руські оселі в Бачці, 1898)	60
--	----

ПРИЛОГИ

Гелена Медеша: Прилог зоз терминології	79
В—М: Врабельов Буквар у библиотеки Дружтва	83

ХРОНІКА ДРУЖТВА

Янко Рац: Звит о роботы Вивершного одбору, секцийох и комиссийох у 1977. року..	86
Програма роботы секцийох, комиссийох и Вивершного одбору у 1978. року..	87